

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HABBÂB B. ERET'İN HAYATI VE RİVÂYETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Nuri TAPAN

Danışman
Prof. Dr. Mustafa IŞIK

Nevşehir

Kasım 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Nuri TAPAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Habbâb b. Eret’in Hayatı ve Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Nuri TAPAN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa IŞIK

Temel İslam Bilim Dalı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa IŞIK danışmanlığında **Nuri TAPAN** tarafından hazırlanan “**Habbâb b. Eret’in Hayatı ve Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

30/11/2022

JÜRİ:

Danışman	:	Prof. Dr. Mustafa IŞIK	
Üye	:	Doç Dr. Habil NAZLIGÜL	
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Garip AYDIN	

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu / / 2022 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.... / / 2022

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Recai ÇETİN

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans öğrenimim ve tez çalışmam süresince tüm bilgilerini benimle paylaşmaktan kaçınmayan, her türlü konuda desteğini benden esirgemeyen ve tezimde büyük emeği olan Sayın Hocam Prof. Dr. Mustafa IŞIK'a,

Maddi ve manevi her zaman destekçim olan değerli eşim Fatma TAPAN'a ve AİLEM'e,

Eğitim hayatımda ilminden istifade ettiğim tüm hocalarıma,

Teknik ve idari yardımlarından dolayı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve İlahiyat Fakültesi Dekanlığı'na

Teşekkür ederim...

HABBÂB B. ERET'İN HAYATI VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez Yazarı: Nuri TAPAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 11/2022

Danışman: Prof. Dr. Mustafa IŞIK

ÖZET

Hamd, bizleri yoktan var eden, varlığından haberdar eden ve sayısız nimetler bahşeden âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve Selâm âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.s.) üzerine olsun. Allah (c.c.) bizleri yarattı ve bu dünya hayatında da imtihana tabi tuttu. İmtihani kazanabilmemiz için doğru yolu gösteren Peygamberleri bizlere rehber olarak gönderdi. Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.s.) ile de Peygamberlik müessesesi sona erdi. Bu bakımdan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hadislerini anlamak önem arz etmektedir.

Hadis rivâyetleri incelendiği zaman bu rivâyetlerin sened ve metinden oluşan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Hadislerin saihlik tespiti yapıldığı zaman incelenen ilk kısmın sened kısmı olduğunu görmekteyiz. Senedde ismi zikredilen râviler hakkında bilgi sahibi olmak ise rivâyetlerin anlaşılmasını kolaylaştıracak ve rivâyetler arasında tercih imkânı verecektir. Dolayısıyla bu durum hadis ilmine katkı sağlayacaktır. Buradan hareketle, Habbâb b. Eret hakkında tez türünde akademik olarak müstakil bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiş olup hazırladığımız tezde bu eksiklik giderilmeye ve hadis alanına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma; Giriş ve 3 Ana Bölümden oluşmaktadır. Giriş başlığında araştırmanın konusu, amacı, önemi, metodu ve kaynakları hakkında bilgiler verilecektir. Birinci Bölümde, ilgili biyografi eserlerine başvurularak Habbâb b. Eret'in hayatı incelenecektir. İkinci Bölümde Habbâb b. Eret'in rivâyetlerinin incelemesi ve ilgili nakillere dair değerlendirmelere yer verilecektir. Üçüncü Bölümde ise Habbâb b. Eret hakkında bilgi veren tabakat kitaplarından elde edilen bilgiler çerçevesinde Habbâb b. Eret'in hadisçiliği ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise genel değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Habbâb b. Eret, Sahâbî, Râvî, Tahrîc, Rivâyet.

THE LIFE HABBAB B. ERET AND EVALUATION OF HIS NARRATIONS

Thesis Author: Nuri TAPAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Basic Islam, master's, 11/2022

Associate Professor: Prof. Dr. Mustafa IŞIK

ABSTRACT

Praise be to Allah, the Lord of the creation, who created us from nothing, made us aware of his existence, and bestowed limitless blessings. Peace and blessings be upon Hz. Mohammad (peace be upon him), who was sent as a mercy to the creation. Allah (great is His Majesty) created us and tests in the life of this world. He sent the Prophets as a guide, who showing us the straight way that we could pass the test. The institution of prophethood came to end after Hz. Mohammed (p.b.u.h) who was the last prophet. For this reason, it is important to understand the hadiths of Hz. Mohammad (p.b.u.h).

When the hadith narrations are analyzed, it is seen that these narrations having a structure consisting of isnads and texts. When the trustworthiness of the hadiths is analyzed, we see that the first part that is examined is the isnad part. Having information about the narrators whose names are mentioned in the isnads will make it easier to understand the narrations and will give the opportunity to choose between the narrations. From this point of view, it has been determined that there has not been an academically independent study about Habbab b. Eret, and it has been tried to eliminate this deficiency and contribute to the field of hadith in the thesis we have prepared.

The Study; It consists of an introduction and three main parts. In the title of introduction is given information about the subject, purpose, importance, method and sources of the research. In the First Chapter, the life of Habbab b. Eret's life was examined based on the relevant biography literature. In the third chapter, within the framework of the information obtained from the strata books that give information about Habbab b. Eret, Habbab b. Eret's hadithism will be discussed. In the conclusion part, general evaluations will be given.

Keywords: Hadith, Habbab b. Eret, Companion, Narrator, Takhrij, Narration.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HABBÂB B. ERET'İN HAYATI

1.1. Nesebi ve Doğumu.....	5
1.2. Evliliği ve Çocukları	12
1.2.1. Oğlu: Abdullah b. Habbâb بن الأرت 12	
1.2.2. Kızı: Zeyneb bint Habbâb b. Eret - زينب ابنة خباب بن الأرت..... 17	
1.2.3. Eşi: Müleyke - مليكة امرأة خباب بن الأرت 18	
1.3. Habbâb b. Eret'in Müslüman Oluşu	18
1.4. Medine'ye Hicreti ve Medine'deki İkameti	21
1.5. Kûfe'ye Yerleşmesi.....	24
1.6. Vefatı.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

HABBÂB B. ERET'İN RİVÂYETLERİ VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Habbâb b. Eret'in Hicrî III. Yüzyıla Kadar Geçen Rivâyetleri.....	31
2.1.1. İşkencelere Karşı Sabretmek.....	31
2.1.2. Öğle Namazında Güneşin Sıcaklığından Şikâyet	37
2.1.3. Korku Namazı	43
2.1.4. Fitne Olacak	49
2.1.5. Mus'ab b. Umeyr'in Cenazesi	55
2.1.6. Ölümü Temenni Etmek.....	60
2.1.7. Zalim Yönetici	68
2.1.8. Öğle ve İkinci Namazında Sakalın Hareket Etmesi.....	73
2.1.9. Resûlullah'ın Süt Sağma Hadisesi	77
2.1.10. Meryem Sûresi İlk 50 Âyet ve Altın Yüzük Takma Meselesi.....	82
2.1.11. Âs b. Vâil ve Meryem Sûresi 77-80. Âyetler.....	87
2.1.12. Şaraptan Sakınmak.....	91
2.1.13. En'âm Sûresi 6/52-58. Âyetler.....	94
2.1.14. Yetmişbin Kişinin Sorgusuz-Sualsiz Cennete Girmesi	99
2.1.15. Oruçluyken Misvak Kullanmak	104
2.1.16. Havz-ı Kevser'de Resûlullah'a Kavuşmak ve Dünyada Yetecek Azık	106
2.2. Habbâb b. Eret'in Hicrî III. Yüzyıl Sonrası Geçen Rivâyetleri	110
2.2.1. İsrâiloğullarının Helak Olması.....	110
2.2.2. Üç Türlü At'ın Olması	111
2.2.3. Beş Şey ile Resûlullah'ı Görmek	112
2.2.4. Resûlullah'ın Yatarken Kâfirûn Suresini Okuması	113
2.2.5. Âşûrâ Orucu	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABBÂB B. ERET'İN HADİSÇİLİĞİ

3.1. Hocaları ve Talebeleri	115
-----------------------------------	-----

3.1.1. Hocaları	115
3.1.2. Talebeleri	115
3.1.2.1. Abdullah b. Habbâb (ö. 38/658)	116
3.1.2.2. Alkame b. Kays (ö. 62/682)	116
3.1.2.3. Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683)	117
3.1.2.4. Ebû Ma'mer (ö. 63/683)	118
3.1.2.5. Hârîse b. Mudarrib (ö. 71/691)	119
3.1.2.6. Şakîk b. Seleme (ö. 82/701)	120
3.1.2.7. Saîd b. Vehb (ö. 86/705)	121
3.1.2.8. Ebû Ümâme (ö. 86/705)	121
3.1.2.9. Kays b. Ebî Hâzîm (ö. 97/715)	122
3.2. Habbâb b. Eret'in Şahsiyeti ve Kimliği	123
3.2.1. Mücahit Olması	123
3.2.2. Demircilik ile Meşhur Olması	123
3.2.3. Geçimini Temin Etmesi	124
3.2.4. Kişiliği ve Takvası	125
3.2.5. Aldığı Görevler	126
3.2.6. Hz. Ömer'in Müslüman Olması Konusunda Habbâb b. Eret	127
3.2.7. Sabrı ve Örnek Oluşu	130
3.3. Habbâb b. Eret'in İslâmî İlimler Açısından Değeri	133
3.3.1. Hadis İlmi Açısından	133
3.3.2. Tasavvuf İlmi Açısından	133
3.3.3. Fıkıh İlmi Açısından	134
3.3.4. Kıraat İlmi Açısından	134
3.3.5. Tefsir İlmi Açısından	135
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbnu / Bin
bkz.	: Bakınız
bint.	: İbnetu / Bint
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluh
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallâhu anh/ anhâ
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallâllahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkîk eden
ty.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vdğr.	: Ve diğer(ler)i
yy.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

En hayırlı nesil oldukları ifade edilen sahâbe nesli, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) himayesinde ve terbiyesinde dinin ilk kaynaklarını öğrenme imkânı elde etmişlerdir. İslâm dinini öğrenme hususundaki gayretleri de göz önünde bulundurulduğu zaman sahâbe neslinin hayatının ve rivâyetlerinin öğrenilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Hadis ilmi ve diğer ilimler çerçevesinde konunun öneminden dolayı sahâbe râvileri ile ilgili biyografik pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan nasıl ki sahâbilerin hayatı ve rivâyetleri hadis ilmine mutlak surette katkı sağlıyorsa Habbâb b. Eret'in hayatının ve rivâyetlerinin ele alınması da hadis ilmine katkı sağlayacaktır. Buradan hareketle, Habbâb b. Eret hakkında tez türünde akademik olarak müstakil bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiş olup hazırladığımız tezde bu eksiklik giderilmeye ve hadis alanına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Habbâb b. Eret hakkında hazırlanan makale ve hikâye türü çalışmalar ise aşağıda verilmiştir:

- M.Yaşar Kandemir, "Habbâb b. Eret", *DİA*, 1996, İstanbul, 14. Cilt, 340-341. Sayfa
- Durak Pasmaz, Habbab İbn Eret, *Diyanet Dergi*, 1997, 81. Sayı, 26. Sayfa
- Ali Haydar Zuğurlu, *Habbab B. Eret*, Fecr Yay. 2019, İstanbul, 150 Sayfa (Hikâye)
- M. Hanifi Tosun, *Ben Habbab*, Çıra Genç Yay. 2021, İstanbul, 108 Sayfa (Hikâye)
- Yaşar Akaslan, Habbâb b. Eret, *Diyanet Aile Dergisi*, 2021, 27. Sayı, 72-75. Sayfa

Her ne kadar mesajın içeriği önemli olsa da o mesajı getiren elçinin durumu da önemlidir. Eğer elçi güvenilirse ve ulaştırdığı mesajı en iyi şekilde koruduysa mesaj da o derece güvenli bir şekilde karşı tarafa ulaştığı anlamına gelmektedir. Eğer elçi güvenilmezse ve mesajı en iyi şekilde korumazsa o mesaj hakkında şüpheler meydana gelmektedir. Bu bakımdan sağlam hadis metnine ulaşmada köprü görevi gören râvilerin cerh ve ta'dîl durumunun bilinmesi rivâyetlerin sağlamını zayıfından ayırma fırsatı verdiği gibi rivâyetler arasında tercih imkânı da sağlayacaktır.

Bu çalışmada İslâm dininin ilk tebliğ edilmesi ile 20'li yaşlarında hemen Müslüman olan ve Resûlullah (s.a.s.) ile sürekli irtibat halinde olan sahâbî râvi Habbâb b. Eret'in hayatı, rivâyetlerinin değerlendirilmesi ve hadisçiliği konusu ele alınacaktır.

Birinci Bölümde; pek çok kaynak eserden elde edilen bilgiler çerçevesinde Habbâb b. Eret'in hayatı hakkında kapsamlı biyografi sunulmaya çalışılacaktır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler çerçevesinde Habbâb b. Eret'in doğumu ve nesebi, sahâbî olan diğer Habbâblar, ailesi, Müslüman oluşu, Medine'ye hicreti, Kûfe'deki ikameti ve vefatıyla ilgili hayatını anlatan bilgiler sunulacaktır.

İkinci Bölümde; Habbâb b. Eret'in rivâyetlerinin kritiği yapılacaktır. Bölüm başlıkları ise hadislerin ihtiva ettiği manadan hareket edilerek oluşturulacaktır. Bölüm başlıklarının altında yer alan rivâyetler ise ulaşabildiğimiz ilk kaynaktan başlayarak kronolojik olarak sıralanacaktır.¹

Kronolojik olarak ilk olan rivâyetin Arapça metni ve Türkçe tercümesi verilecek olup seneddeki râvilerin durum kritiği yapılacaktır. Habbâb b. Eret'e isnâd edilen rivâyetlerin tablo halindeki tahrîcinden sonra -varsa- metin/lafız farklılıkları gösterilecektir. Açıklamalar kısmında ise ilgili rivâyetin kaynak eserlerdeki açıklamalarına yer verilip öznel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Üçüncü Bölümde; Habbâb b. Eret'in hadis talebeleri, Habbâb b. Eret'in şahsiyeti, kimliği ve İslâmî ilimler açısından değeri hakkında bilgi verilecektir.

2. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Habbâb b. Eret'in (r.a.) hayatı incelenirken *el-Mektebetü's-Şâmile*'nin yeni sürümündeki tüm eserler Habbâb (حَبَّاب) ismi ile tarattırılmış olup 11.000'den fazla elde edilen neticeden hareketle tüm siyer, tarih, tabakât, terâcim, hadis külliyatı ve diğer alandaki eserlerden istifade edilmiştir. Elde edilen bilgiler neticesinde dağınık olan ve tekrar edilen bilgiler kronolojik olarak derlenmeye çalışılmış ve Habbâb b. Eret hakkında elde edilen tüm bilgiler muteber eserler çerçevesinde kronolojik olarak kullanılıp yeri geldikçe öznel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

¹ Kronolojiyi esas alma konusundan ayrıca bkz. Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek - Fıkhi Hadisler Bağlamında Bir İnceleme-*, Ankara: Otto Yayınları, 4. Baskı, 2017, s. 228-229; Mustafa IŞIK, *-5NİK'dan Hareketle- Hadisleri Anlama Yöntemi*, Ankara: Fecr Yayınları, 1. Baskı, 2018, s. 111-112.

Habbâb b. Eret'in nesebi, doğumu, ailesi, Müslüman oluşu, hicreti ve vefatının ele alındığı Birinci Bölümde; biyografik bilgiler, eserlerin kronolojileri dikkate alınarak sunulacaktır. Bu bölüm genellikle kaynak eserlerdeki bilgilerin sistematik bir şekilde oluşturulması sonucu yapılan nakilleri içermektedir. Kaynaklardan elde edilen bilgiler neticesinde birtakım çıkarımlar, yorum ve değerlendirmeler yapılacağı gibi değerlendirme yapılmadan doğrudan aktarım şeklinde de bir yöntem izlenecektir.

İkinci Bölümde; Habbâb b. Eret'e isnâd edildiği tespit edilen rivâyetler kaynaklarına ve konularına göre tasnif edilecektir. Rivâyetler, ulaşabildiğimiz ilk eserden başlayarak kronolojik olarak tablo halinde ele alınacaktır. Her bir konu başlığında ise ilk ulaşılan rivâyetin Arapça metni, sened kısmı ve tercümesi, değerlendirilmesi ve açıklama kısımlarından oluşmaktadır. Rivâyetin sened ve metin bakımından değerlendirilmesi yapılırken ilgili rivâyetin hangi hadis kitabında geçtiği ve kaç defa tekrar ettiği zikredilip Habbâb b. Eret'ten nakledilen rivâyetlerin tahrîci yapıp şahit rivâyetlerinin olup olmaması hakkında bilgi verilecektir. Değerlendirilmesi yapılan rivâyetlerin tahrîci ise hicrî 3. yüzyıl sonu (Nesâî 303/915) ile sınırlı tutulmuş olup ihtiyaç halinde 3. yüzyıl sonrası eserlere başvurulmuştur.

Bu çalışmadaki doküman taraması esnasında veri toplanırken tümevarım ve analiz yöntemleri uygulanmıştır. İlgili tezimizde ismi zikredilen şahısların vefat tarihleri ilk zikredilen kısımda verilecek olup ismin sonraki zikredilen kısımlarında bu tarih tekrar verilmeyecektir. Dipnotta her ismi zikredilen şahıslar ile ilgili cerh ve ta'dîl bilgisine yer verilmeyip sadece hadislerin kritiğinin yapıldığı sened kısmında zikredilen şahıslar ile ilgili bu değerlendirme yapılacaktır.

Klasik kaynaklardaki bilgilere ulaşmak için *el-Mektebetü's-Şâmile* ve *Cevamiu'l-Kelim Hadis* adlı program ile internet sitelerden² istifade edilmiştir. Elde edilen bilgiler ismi zikredilen eserlerde teyit edildikten sonra kayıt altına alınmıştır.

² <https://sunnah.alifta.gov.sa>, <https://hadith.islam-db.com>, <https://www.hadisveritabani.info>, <https://www.dorar.net>, <http://saaaid.net>, <https://www.islamweb.net/ar>, <https://tarajm.com> ve başka pek çok internet sitesinden istifade edildi.

Âyet atıflarında sûre adlarının yazımında ortaya çıkabilecek yazım hatalarını engellemek ve yazım birliği sağlamak için sûre adlarının başındaki lâm-ı ta'rif denilen “el” takısı kullanılmayacaktır. Örnek olarak el-Bakara > Bakara, el-Hicr > Hicr olarak yazılacaktır.

Habbâb b. Eret'in hayatının anlatıldığı bu tezimizde siyer, tarih, tabakât ve terâcim kaynaklarından kullanılan bazı temel kaynaklar kronolojik olarak şu şekildedir:

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854-55) *et-Tabakâtü' Halîfe b. Hayyât* ve *et-Târîh*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*, İclî'nin (ö. 261/875) *Ma'rifetü's-sikât*, Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbu'l-eşraf*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu't-Taberî*, Begavî'nin (ö. 317/929) *Mu'cemü's-şahâbe*, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât* ve *el-Mecrûhîn*, Askerî'nin (ö. 382/992) *Taşhîfâtü'l-muhaddisîn*, İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *Ma'rifetü's-şahâbe*, Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Ma'rifetü's-şahâbe*, İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dimaşk*, Cemmâilî'nin (ö. 600/1203) *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe*, Mizzî'nin (ö.742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *el-İşâbe* ve *Tehzîbü't-Tehzîb* gibi eserlerden istifade edilmiştir.

Konu başlığı altında verilen rivâyetlerin kronolojik olarak hadis kaynakları ise genel olarak Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi*'i, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *el-Müsned*'i, Abdürrezzâk'ın (ö. 211/823-27) *el-Muşannef*'i, Humeydî'nin (ö. 219/834) *el-Müsned*'i, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Muşannef* ve *el-Müsned*'i, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i, Dârimî'nin (ö. 255/869) *es-Sünen*'i, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmi'u's-şahîh*'i, Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmi'u's-şahîh*'i, İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *es-Sünen*'i, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'i, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'i, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'i, Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*'i olarak belirlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HABBÂB B. ERET'İN HAYATI

1.1. Nesebi ve Doğumu

Habbâb b. Eret'in nesebi Ebû Abdullah Habbâb b. Eret b. Cendele et-Temîmî³ şeklinde olup; tam nesebi ise Ebû Abdullah Habbâb b. Eret b. Cendele b. Sa'd b. Huzeyme b. Kâ'b b. Sa'd b. Zeyd b. Menât b. Temîm et-Temîmî el-Huzâî şeklindedir. Künyesi Ebû Abdullah olup Ebû Yahyâ ve Ebû Muhammed olarak da rivâyet edilmektedir.⁴ Oğluna Abdullah ismi verildiği için kendisine Ebû

³ M. Yaşar Kandemir, "Habbâb b. Eret", *DİA*, İstanbul, 1996, 14/340.

⁴ İbn Sa'd (Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadîr Âta, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990, 3/121; Halîfe b. Hayyât (Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe), *et-Tabakât*, thk. Suhayl Zakkâr, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1414/1993, s. 48, 214; Buhârî (Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl), *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Şeyh Mahmud Muhammed Halîl, Haydarâbâd: Matbaatü Cem'iyyet-i Dâiratu'l-Ma'rifeti'l-Osmâniyye, ty. 3/215; İbn Kuteybe (Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe), *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 2. Baskı, 1413/1992, s. 316-317; Belâzürî (Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî), *Ensâbü'l-esrâf*, thk. Suheyl Zekkar - Riyaz ez-Zirikli, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1417/1996, 1/175; İbn Ebî Hayseme (Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme), *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Salâh b. Fethî Helel, Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1. Baskı, 1424/2004, 3/7; Begavî (Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed), *Mu'cemü's-şahâbe*, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekennî, Kuveyt: Mektebetü Dâru'l-Beyan, 1. Baskı, 1421/2000, 2/271; İbn Hibbân (Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî), *es-Şikât*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifü'l-Osmâniyye, 1. Baskı, 1393/1973, 3/106; Kelâbâzî (Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed), *Ricâlü Şahîhi'l-Buḥârî*, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1. Baskı, 1407/1987, 1/232-233; İbn Mencûye (Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî), *Ricâlü Şahîhi Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1. Baskı, 1407/1987, 1/198; Ebû Nuaym (Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî), *Ma'rifetü's-şahâbe*, thk. Âdil b. Yüsûf el-Azâzî, Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1. Baskı, 1419/1998, 2/906; İbn Abdilber (Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Baskı, 1412/1992, 2/437; İbnü'l-Esir (Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed), *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1415/1994, 2/147; Zehebî (Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed), *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Mâ'rûf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1424/2003, 2/317; İbn Hacer (Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed), *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1415/1994, 2/221.

Abdullah künyesinin Resûlullah (s.a.s.) tarafından verildiği nakledilmektedir.⁵ Meşhur olan künyesi ise Ebû Abdullah şeklindedir.

Habbâb kelimesinin kökenine gelince bu kelime 1. babdan gelen حَبَّ > يَحْبُ > حَبًّا , حَبِّبًا , حَبِّبًا kelimesinden türemiş olup bir işi hızlıca yapmak, acele etmek, süratli olmak, kısa adımlarla hızlı yürümek anlamına gelir. Eğer mastarı kesralanır ve 4. babdan olursa حَبَّ > يَحْبُ > حَبًّا şeklinde okunursa bu durumda da kandırmak, aldatmak, hilekârlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, bozmak, fesada uğratmak gibi anlamlara gelir. Ayrıca denizin dalgası, coşması, yerin dibine girmek, kumdan veya buluttan yol, bitkilerin uzaması veya boy vermesi gibi anlamlara da gelmektedir.⁶

Bu araştırmada 1. ve 4. babdan veya bu babların müştâkı olan bablardan türeyen mastarların, ism-i fâillerin, ism-i mefûllerin veya sıfat-ı müşebbehelerin de bazen birbiri yerine kullanıldığı görülmüştür. Bunların anlamının belirlenmesinde ise cümledeki kullanıma ve konuma göre hareket etmek gerekmektedir. Sonuç olarak ise حَبِّب kelimesi müfret, müzekker ve mübâlağa ism-i fâil sîğasında olup bir işi hızlıca yapan ve süratle hareket eden şeklinde anlam verilirse Habbâb b. Eret'in hayatına da uygun bir anlam olmuş olacaktır. Nitekim Habbâb b. Eret, İslâm'ın kendisine ilk tebliğ edildiği zaman hızlıca iman etmiş olup davet ve cihat konusunda da süratli ve gayretli olmuştur.

Konuya delil olarak Resûlullah'ın (s.a.s.) Kâbe'yi tavafa başladığı zaman tavafın ilk 3'ünü hızlı adımlarla, kalan dördünü ise normal bir şekilde yürüyerek yaptığı ifade edilir. Hadiste zikredilen kelime habbe (حَبَّ) olarak ifade edilir⁷ ki hızlı yürümek anlamındadır.

⁵ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 3/122; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/180; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438.

⁶ Ezherî (Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher), *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed İvaz Mer'ab Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 1422/2001, 7/9-10; İbn Manzûr (Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem), *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1414/1993, 1/341-344; Feyyûmî (Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehş Ahmed b. Muhammed), *el-Mişbâhu'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1431/2010, 1/162; Fîrûzâbâdî (Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb), *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naîm Araksûsî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Baskı, 1462/2005, s. 77.

⁷ Buhârî (Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl), *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Mustafa Dîb el-Bogâ, Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 5. Baskı, 1414/1993, "Hac", 69: "إِذَا طَافَ الطَّوَّافُ الْأَوَّلَ حَبَّ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا", "Resûlullah (s.a.s.) Kâbe'yi tavafa başladığı zaman ilk 3'ünü hızlı, son 4'ünü yürür adımlarla yapardı".

Habbâb b. Eret'in köken itibari ile Arap olmadığı iddia edilip Arapça konuştuğu zaman dilinde peltekliliğin olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayıdır ki kendisine “tutuk” anlamına gelen Eret (أرت) denildiği de nakledilir.⁸ Nitekim أرت kelimesinin “hızlıca konuşmak, bir dili iyi konuşamama, tutukluk, dilde düğüm” gibi anlamlara geldiği⁹ nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret (r.a.) nesep bakımından Temîm kabilesine mensup olduğu için et-Temîmî nisbesi ile anılmıştır. Habbâb b. Eret'i tanımamız bakımından içinde bulunduğu kabilenin özelliğinden de bahsetmek gerekmektedir.

Temîm kabilesi, Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi olup Kabilenin yerleşkesi Yemâme bölgesinden başlayıp Necid, İran körfezi, Basra, Bahreyn ve Kûfe bölgesine kadar uzanmaktadır. Göçebe olmaları sebebiyle kabilenin ekonomik hayatı hayvancılığa dayanmakta olup ticaret ile de uğraşıyorlardı. Zaman zaman kabileler arasında husumet meydana geldiği gibi Temîm ile Hîre kabileleri arasında husumet çıkmıştı. Bunun üzerine Temîm kabilesi Kureyş kabilesine ticaret ve evlilik yolu ile yakınlaşmıştır.¹⁰ Bu şekilde iki kabile de hem ekonomik anlamda hem de akraba olmaktan dolayı birbirine yakınlaşmış ve birbirine destek olmuşlardır.

Habbâb b. Eret, Câhiliye döneminde Irak taraflarında esir alınıp Mekke'de eşya gibi satıldığı, daha sonra ise Ümmü Enmâr bint Sibâ' el-Huzâiyye adında bir kadına köle olarak satıldığı için Huzâi nisbesiyle de anıldığı¹¹ nakledilmektedir.

Huzâa kabilesi, Güney Arabistan'da bulunan Kahtânîler'e mensup bir Arap kabilesidir. Yaklaşık V. yüzyılda San'a'daki Me'rib Seddi'nin yıkılacağı anlaşıncı aralarında Huzâa'nın da bulunduğu Ezd kabileleri topluca kuzeye doğru göçmüşler, Mekke yakınlarına geldiklerinde Huzâa kabilesi, kuzeye doğru göç eden diğer kabilelerden ayrılarak Mekke'ye yerleşmiştir. Böylece Huzâa kabilesi Mekke'de

⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/176.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/33.

¹⁰ Temîm kabilesi için bkz. İrfan Aycan, “Temîm (Benî Temîm)”, *DİA*, İstanbul, 2011, 40/418-419.

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/122; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221.

çeşitli konularda söz sahibi olmuş ve Mekke ile yakın ilişkiler kurmuşlardır.¹² İşte Habbâb b. Eret'i âzat eden Ümmü Enmâr bint Sibâ' da bu kabileye mensup olan kişilerden birisidir. Huzâa kabilesinin ise Zühre oğullarının¹³ anlaşılması olan bir kabile olduğu¹⁴ nakledilmektedir.

Habbâb'ı tanımak için nasıl bir aile ve nereden geldiğini bilmekte fayda vardır:

Nakledildiğine göre Habbâb b. Eret, orta boylu, gür sakallı, geniş omuzlu, iri kemikli ve kafası ortalamadan biraz daha büyük bir yapıdaydı.¹⁵ Habbâb'ın babası Eret b. Cendel'in esmer bir ten rengine sahip olduğu ve ziraat işi ile uğraştığı¹⁶ nakledilmektedir. Buradan hareketle Habbâb'ın da aynı ten rengine sahip olduğunu ve daha sonra zikredileceği gibi ziraat işlerini babasından öğrendiğini anlamaktayız. Habbâb b. Eret hakkında daha önce söylendiği gibi Arap olmadığını söyleyenler olsa da Habbâb'ı Arap kökene isnâd edenlerin de bulunduğu¹⁷ nakledilmektedir.

İslâm'dan önce Cahiliye¹⁸ döneminde Habbâb'ın babası Eret, Benî Rebîa'dan¹⁹ bir grup tarafından yapılan bir baskında esir edilerek Hicaz'a²⁰ (Mekke'ye) getirildiği ve köle olarak da Benî Zühre'nin müttefiki olan Huzaâlar'dan Sibâ' b. Abdüluzâ el-Huzâiyye'nin (سباع بن عبد العزى الخزاعي) eline geçtiği nakledilmektedir.²¹ Sibâ' b. Abdüluzâ'nın da onu Ümmü Enmâr'a hediye ettiği, Ümmü Enmâr'ın daha sonra Habbâb b. Eret'i âzat ettiği²² nakledilmektedir.

¹² Huzâa kabilesi için bkz. Ahmet Önkâl, "Huzâa (Benî Huzâa)", *DİA*, İstanbul, 1998, 18/431-433.

¹³ Benî Zühre: İslâmiyet'in geldiği esnada Mekke'nin merkezi konumunda oturmaktaydı. Kureyş kabilesinin Hz. Peygamber'in annesinin mensup olduğu koludur. Detaylı bilgi için bkz. Elnure Azizova, "Zühre (Benî Zühre)", *DİA*, İstanbul, 2013, 44/544.

¹⁴ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, 3/122; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221.

¹⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/179.

¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/175.

¹⁷ Kelâbâzî, *Ricâlü Şahîhi'l-Buḥârî*, 1/233; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/906; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

¹⁸ Câhiliye: Özel anlamda Araplar'ın İslâm'dan önceki dinî ve sosyal hayat anlayışlarını, genel anlamda da kişilerin veya toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir kavramdır. Ayrıca bkz. Mustafa Fayda, "Câhiliye", *DİA*, İstanbul, 1993, 7/17-19.

¹⁹ Benî Rebîa: Adnân ve Kahtân'dan sonra Araplar'ın nispet edildiği 4 ana koldan biridir. Detaylı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Rebîa (Benî Rebîa)", *DİA*, İstanbul, 2007, 34/498-499.

²⁰ Hicaz: Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mîkât yerlerini içine alan coğrafi bölgeye denilmektedir. Arap yarımadasının çoğu alanı Hicaz bölgesine dâhil olup Şâfiî'nin açıklamasıyla Mekke, Medine ve Yemâme bölgeleri de bu bölge içerisindedir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Hicaz", *DİA*, İstanbul, 1998, 17/432-437.

²¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/175.

²² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/175.

Ümmü Enmâr hakkında 1- Sibâ' b. Abdüluzzâ'nın kızı olduğu²³, 2- Sibâ'nın ninesi olduğu²⁴ (Enmâr'ın kızının Sibâ'nın annesi olduğu), 3- Sibâ'nın annesi olduğu²⁵, 4- Sibâ'nın torunu olduğu²⁶ (oğlunun kızı olduğu) rivâyet edilmektedir.

Sibâ' b. Abdüluzzâ ise Uhud Gazvesinde²⁷ Hz. Hamza (ö. 3/625) ile vuruşup Hz. Hamza'nın öldürdüğü kişidir. Ayrıca Hz. Hamza'nın Sibâ' b. Abdüluzzâ'yı cenk etmeden önce kızdırmak maksadıyla “Ey kadınların bızırlarını (avret mahallini) kesip duran kadının oğlu! Bana gel!” diye hitapta bulunduğu²⁸ nakledilmektedir.

Habbâb'ın annesi olarak Ümmü Sibâ' b. Abdüluzzâ el-Huzai'den bahsedilmektedir. Habbâb b. Eret, İslâm'dan önce köle olduğu için kölelik sebebi ile efendisi olan bu kadına nispet edilip onun annesi kabul edilmiştir. Annesi olan bu kadın, Mekte'de kadın sünnetçisiydi (veya ebeydi).²⁹ Öz annesi hakkında ise kaynaklarda bir bilgiye ulaşılammıştır.

Habbâb b. Eret'in Sibâ' ile anne bir kardeş oldukları için Sibâ'nın ailesine nispet edildiği ve böylece Beni Zühre'nin müttefiki olduğu da iddia edilmiştir.³⁰ Bu iddia ise Ümmü Enmâr'ın Habbâb'ın öz annesi olma durumunda olacak bir durumdur ki yüksek ihtimal öz anne ve kölelikten dolayı sahip olma hususu karıştırıldığı için zikredilmektedir.

Kaynak eserlerde Habbâb b. Eret'in doğum tarihi hakkında bilgi verilmemektedir. Ama en çok nakledilen rivâyette Habbâb'ın 37/657-658 yılında hicrî hesaba göre 73

²³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

²⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317.

²⁵ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 3/122; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 316.

²⁶ Taberî (Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr), *Târîhu't-Taberî*, Beyrut: Dâru't-Türâs, 2. Baskı, 1378/1967, 11/558.

²⁷ Uhud Gazvesi: 3/625 yılında Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında yapılan İslâm'daki ikinci büyük savaştır. Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Hamîdullah, Casim Avcı, “Uhud Gazvesi”, *DİA*, İstanbul, 2012, 42/54-57.

²⁸ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 3/122; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/175; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Abdusselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Baskı, 1417/1997, 1/665.

²⁹ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 316-317; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/175; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317.

³⁰ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 3/122; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/175; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 316; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 11/559.

yaşındayken vefat ettiği kabul edilirse miladi 586 senesinde doğduğu neticesine ulaşılmaktadır. Bu görüşümüzü doğrular nitelikte internet sitesinde³¹ bilgi bulunmaktadır. Bu sitede Habbâb'ın Fil Vak'asından³² 17 yıl sonra, nübüvvetten 23 yıl önce doğduğu kaydedilmektedir. Netice olarak bizim verdiğimiz bilgiyi doğrular niteliktedir.

Habbâb b. Eret'in nesebinin zikredildiği bu bölümde ayrıca Habbâb ile karıştırılan diğer Habbâblara da değinmekte fayda vardır.

Habbâb b. Eret'in diğer Habbâblara isim benzerliğinden dolayı olan durumunun bazı âlimlere karışık gelen bir durum olduğu³³ ifade edilmektedir. Sahâbe olduğu haber verilen sekiz tane Habbâb isminin olduğu zikredilse³⁴ de Habbâb ismi sadece bunlarla sınırlı değildir. Kaynaklarda sahâbe olarak zikredilen Habbâb isimleri tespit edebildiğimiz kadarıyla 12 tanedir.³⁵

³¹ https://ar.wikishia.net/view/الْأَرْث_#cite_note-1. Çevrimiçi: 01.05.2022. Not: Adı geçen internet sitesi her ne kadar Şîî kaynaklı olup tedbirle karşılanması gerekirse de verdiği bilgi bizim ulaştığımız neticeyi teyit etmektedir.

³² Fil Vak'ası: Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye doğru harekete geçen Habeş ordusunun Allah tarafından gönderilen kuşlar vasıtasıyla imha edilmesi olayı olup yaklaşık 570 yılında gerçekleştiği nakledilir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", *DİA*, İstanbul, 1996, 13/70-71.

³³ Askerî (Ebû Ahmed el-Hasen b. Abdillâh b. Saîd), *Taḥfîfâtü'l-muḥaddîsin fî ġarîbi'l-ḥadîs*, thk. Mahmud Ahmed Mirâ, Kahire: el-Matbaatü'l-Ârabiyyetü'l-Hadîse, 1. Baskı, 1402/1982, 2/427.

³⁴ İbn Hişâm (Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî, Mısır: Mektebetü ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı, 1375/1955, 1/681.

³⁵ 1- Habbâb b. Kayzî / خباب بن قتيبي (ö. 2/625): İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/439; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/151; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/316.

2- Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân / خباب مولى عتبة بن غزوان (ö. 19/639): Yaygın olarak Habbâb b. Eret hakkında Utbe b. Gazvân'ın kölesi olduğu rivâyet edilmektedir (İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, 1/198; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147). Ancak bu iddia doğru değildir. Utbe b. Gazvân'ın âzatlısı olan Habbâb da sahâbî olup Bedir, Uhud ve pek çok savaşa Hz. Peygamber (s.a.s.) ile katıldığı için Habbâb b. Eret ile çok karıştırılmaktadır. (İbn Mende (Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî), *Ma'rifetü's-şahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Beyrut: Câmiatü'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Müttahide, 1. Baskı, 1426/2005, s. 485; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/439; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/151; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/223). Siyer âlimlerinden İbn İshâk (ö. 151/768) ve diğer âlimler ise 2/624 yılında Bedir Gazvesine katılanları zikrederken Zühreoğulları içerisinde Habbâb b. Eret'i, Nevfeloğulları içerisinde Utbe b. Gazvân'ın âzatlısı Habbâb'ı zikrederler. Bu durum ise 2 Habbâb'ın iki farklı kişi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân'ın vefat ettiği zaman 50 yaşında olduğu (Rabâî, *Târîhu mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim*, 1/105) rivâyet edilmektedir. Bu durum ise 73 yaşında vefat ettiği nakledilen Habbâb b. Eret'ten farklı kişi olduğu anlamına gelmektedir. Hz. Ömer'in 19/640 yılında Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân'ın cenaze namazını kıldırıldığının nakledilmesi (İbn Mâkûlâ Ebû Nasr Alî b. Hibetillâh b. Alî el-İclî, *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif mine'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-ensâb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, 2/148) de 2 Habbâb'ı birbirinden ayırmaktadır.

Sahâbe olduğu haber verilen ve Habbâb b. Eret ile en çok karıştırılan kişilerin Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân ve Habbâb es-Sülemî olduğu neticesine ulaşılmış ve 35 numaralı dipnotta gerekli açıklamalarda bulunulmuştur.

Sonuç olarak Habbâb isimleri ile ilgili genel değerlendirmede bulunmak gerekirse şu neticeyi elde edebiliriz. Ulaşabildiğimiz kadarıyla toplamda 12 tane sahâbî olduğu haber verilen Habbâb ismi ile karşılaşıldı. Bazı Habbâbların sahâbî olduğu haber verilip de hakkında pek fazla bilginin olmaması veya hiç bilginin olmaması ve isnâd edilen bazı rivâyetlerin bazı eserlerde farklı Habbâblara isnâd edilmesi ise bazı Habbâbların birbiriyle karıştırıldığını göstermektedir. Bu durum ise bazı Habbâbların ya meşhur olmamalarından ya da künye veya nisbelerden dolayı aynı şahısların farklı kişilermiş gibi karıştırılmasından kaynaklanmaktadır.

3- Habbâb b. Münzir خباب بن المنذر (ö. 20/641): İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/152; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/316.

4- Habbâb b. Eret / خباب بن الأرت (ö. 37/657-58): Bu şahıs tezimizin konusudur.

5- Habbâb Ebû's-Sâib Mevla Fâtıma bint Utbe b. Rebîa / خباب أبو السائب مولي فاطمة بنت عتبة بن ربيعة (ö. 77/697): Habbâb Ebû's-Sâib hakkında Habbâb b. Eret olduğu nakledilse de ismi zikredilen eserlerde bunun yanlış olduğu (Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 2/180; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6/282) nakledilmektedir.

6- Habbâb el-Huzâî / خباب الخزاعي (ö. ?): Taberânî ve Ebû Nuaym'ın Habbâb el-Huzâî ile Habbâb b. Eret'in ayrı kişiler olduğunu söyledikleri (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/146; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222) nakledilmektedir.

7- Habbâb Ebû Urfuta b. Habîb / خباب أبو عرفطة بن حبيب (ö. ?): İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222.

8- Habbâb es-Sülemî / خباب السلمي (ö. ?): Habbâb es-Sülemî'nin Ahnes ve Abdurrahman isminde evlatları vardır. (İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 4/1442; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1/181). Abdurrahman hakkında Habbâb b. Eret'in oğlu olduğu rivâyet edilse de bunun doğru olmadığı (İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/830; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/437; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4/253) nakledilmektedir. Habbâb b. Eret ve Habbâb es-Sülemî'nin sürekli karıştırılmasının sebebi olarak 2 Habbâb'ın sahâbî olması ve ikisinin de birlikte pek çok aynı savaşa iştirak etmelerinden kaynaklanmaktadır. 2 Habbâb'ın karıştırılmasının bir sebebi de Abdurrahman'ın bazen Abdullah olarak nakledilmesinden kaynaklanmaktadır. Durum böyle olunca Habbâb b. Eret ile Habbâb es-Sülemî'nin aynı şahıs mı farklı şahıslar mı olduğu hakkında tartışmalar çıkmış ve Habbâb b. Eret'in Temîm kabilesine, Habbâb es-Sülemî'nin Sülemî kabilesine nispet edilmesinden dolayı farklı kişiler olduğu sonucuna varılmıştır (Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 4/211).

9- Habbâb ez-Zebîdî (خَبَابُ الزَبِيدِي) (ö. ?): İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/224.

10- Habbâb b. Amr ed-Devsî (خَبَابُ بن عمرو الدوسي) (ö. ?): İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222.

11- Habbâb Ebû Atâ (Vâlidu Atâ) (خاباب والد عطاء) (ö. ?): İbn Mende, *Ma'rifetü's-şahâbe*, s. 487; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/151; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/224.

12- Habbâb b. Rebîa el-Hadelî / خَبَابُ ابن ربيعة الخدلي (ö. ?): İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/300.

1.2. Evliliği ve Çocukları

Habbâb b. Eret'in birkaç evladı olduğu³⁶ nakledilmektedir. Kaynaklara bakıldığı zaman ailesi olarak oğlu Abdullah, kızı Zeyneb ve eşi Müleyke'den bahsedilmektedir.

1.2.1. Oğlu: *Abdullah b. Habbâb* عبد الله بن خباب بن الارت

Abdullah doğduğu zaman ona ismini Resûlullah'ın (s.a.s.) verdiği ve Habbâb b. Eret'e de Ebû Abdullah dediği³⁷ nakledilmektedir.

Abdullah, Habbâb b. Eret'in oğlu olup Abdullah'ın nesebi ise Habbâb b. Eret'in nesebi anlatılırken zikredildi. Abdullah b. Habbâb'ın sahâbî sayılıp sayılmaması hususunda ise ihtilaf bulunmaktadır.³⁸ İbn Hacer'in *el-İşâbe* adlı eserinde Taberânî (ö. 360/971) ve diğer âlimlere göre Abdullah b. Habbâb sahâbî sayılmaktadır. Abdurrahmân b. Hırâş'a (ö. 283/896) göre Abdullah, Resûlullah'ı görmüştür.³⁹ Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) tarafından Abdullah b. Habbâb hakkında Resûlullah'ı gördüğü ama sohbetinin olmasında ihtilaf edildiği,⁴⁰ İclî (ö. 261/875) tarafından ise Abdullah'ın kibâr-ı tâbiinden (tabiin'in büyüklerinden) olup sikâ bir râvî⁴¹ olduğu haber verilmektedir.

Sonuç olarak Abdullah'ın Resûlullah'ı gördüğü ama yaşının küçük olmasından dolayı sahâbî sayılıp sayılmamasında ihtilaf edildiği anlaşılmaktadır. Aşağıda açıkladığımız üzere Abdullah'ın kibâr-ı tâbiinden olmasının daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Fakat yapılan bazı tanımlara göre de sahâbî sınıfına dâhil olmaktadır.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/681; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

³⁷ Hatîb el-Bağdâdî (Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit), *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1422/2002, 1/570.

³⁸ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 3/1632; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/570.

³⁹ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4/64.

⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/197.

⁴¹ İclî (Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah), *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ ve zikru mezâhibihim ve ahlâbihim*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bustî, Medine: Mektubetü'd-Dâr, 1. Baskı, 1405/1985, 2/26; Cemmâilî (Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid), *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, Kuveyt: Dâru ğerâs, 1437/2016, 6/149.

Abdullah'ın Resûlullah (s.a.s.) zamanında doğduğu ve İslâm'ın açıklanmasından sonra (hicretten sonra) ilk doğan bebeklerin Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 73/692)⁴² ve Abdullah b. Habbâb olduğu (ö. 38/658)⁴³ nakledilmektedir. Abâdileden⁴⁴ olan Abdullah b. ez-Zübeyr hakkında hicretin 2. yılında Medine'de doğduğu ve Medine'de dünyaya gelen ilk çocuk olması sebebiyle Müslümanların çok sevindikleri ifade edilmektedir. Abdullah b. ez-Zübeyr'in sahâbî sayılıp Abdullah'ın sayılmaması ise Abdullah'ın daha sonra doğduğunu desteklemektedir. Nitekim İbn Mende (ö. 470/1078) ise "İslâm'da Abdullah b. ez-Zübeyr'den sonra doğan ilk çocuk Abdullah b. Habbâb'tır"⁴⁵ demektedir. İbn Mende'nin bu sözü ile görüşümüz desteklenmektedir.

Daha önce bahsedildiği üzere İclî tarafından Abdullah b. Habbâb hakkında kibâr-ı tâbîinden olup sikâ bir râvî olduğunun haber verilmesi de Abdullah'ın hicretten sonra doğduğunu güçlendirmektedir. Eğer hicretten önce doğmuş olsaydı yüksek ihtimal sahâbî olması söz konusu olacaktı. Sahâbî sayılmamasının sebebi olarak da buluğa ermeme durumu söz konusu olabilir. Görme esnasında buluğa ermeyenin sohbetinin sabit olmadığı⁴⁶ şeklinde görüş bulunmaktadır. Buluğ çağından önce temyiz çağında Resûlullah'ı (s.a.s.) görüp hatırlayanların da sahâbî sayılacağı⁴⁷ görüşü tercih edilirse bile bu durumda Abdullah b. Habbâb'ın Abdullah b. ez-Zübeyr'den birkaç sene sonra doğup da Resûlullah'ı (s.a.s.) çok küçük yaşta gördüğünden sahâbî sayılmadığını söyleyebiliriz.

⁴² Emevî hânedanına karşı halifeliğini ilân eden ve abâdileden biri olan sahâbîdir. Aşere-i mübeşşereden olan Zübeyr b. Avvâm'ın oğludur. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *DİA*, İstanbul, 1988, 1/145-146.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/189; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, s. 239; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/78; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, 5/11; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 3/1632; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 3/894; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/570.

⁴⁴ Abâdile: İlimleriyle ve verdikleri fetvalarla meşhur olan Abdullah adlı dört sahâbî hakkında kullanılır. Ahmed b. Hanbel, abâdile olarak Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs'ın isimlerini saymış, Abdullah b. Mes'ûd'un abâdileden olmadığını belirtmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Raşit Küçük, "Abâdile", *DİA*, İstanbul, 1988, 1/7.

⁴⁵ İbn Mende (Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed), *Müstahrec min kütübi'n-nâs li't-tezkire ve'l-müstetraf min ahvâli'n-nâs li'l-ma'rife*, thk. Âmir Hasan Sabrî et-Temîmî, Bahreyn: Vizâretü'l-Adl ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, ty. 1/27.

⁴⁶ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1/8.

⁴⁷ Süyûtî (Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr), *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâyâbî, nşr. Dâru Taybe, yy. ty. 2/668.

Kaynaklarda Abdullah'ın Resûlullah'ı gördüğü sabit olup Resûlullah (s.a.s.) ile sohbetinin olup olmamasında ihtilaf edilmesi⁴⁸ de bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca Abdullah b. Habbâb hakkında Müslümanların önde gelenlerinden olup⁴⁹ hayır, fazilet ve salahiyet ile yâd edildiği⁵⁰ nakledilmektedir.

Abdullah'tan bahsedilirken Abdullah b. Habbâb b. Eret el-Medenî Halîfu Benî Zühre şeklinde de bahsedilmekte olup el-Medenî nisbesi Habbâb b. Eret'in hayatı anlatılırken kaynaklarda kullanılmadığı halde Abdullah'tan bahsedilen başlıklarda el-Medenî nisbesi zikredildiği⁵¹ görülmüştür. el-Medenî ifadesinin bazı nüshalara sonradan ilave edildiği, Medine'de yaşadığından dolayı bu nisbenin verildiği, Abdullah'ı daha açık bir şekilde anlatmaya yönelik olduğu veya Abdullah b. Habbâb el-Ensârî en-Neccâr⁵² ile Abdullah b. Habbâb b. Eret'in farklı kişiler olup birbirinin karıştırılmasından dolayı bu ifadenin eklendiği söylenebilir.

Ayrıca Abdullah b. Habbâb b. Eret ile Abdurrahman b. Habbâb es-Sülemi çokça birbirine karıştırılmaktadır. Kimi zaman Abdurrahman b. Habbâb b. Eret⁵³ şeklinde rivâyet mevcut iken kimi zaman da Abdullah b. Habbâb es-Sülemî şeklinde rivâyet bulunmaktadır. 9/630 yılında gerçekleşen Tebük Gazvesinde Hz. Osman'ın bağışta bulunma olayının anlatıldığı rivâyet bazı kaynaklarda Abdullah b. Habbâb tarîkiyle

⁴⁸ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 3/1632; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/570.

⁴⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3/223.

⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/570.

⁵¹ Mizzî (Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân), *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980, 24/446; Moğultay b. Kılıç (Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç), *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Adil b. Muhammed, Usame b. İbrahim, Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tıbaâti ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1422/2001, 7/321; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Hindistan: Dâiretü'l-maârifî'n-Nizâmiyye, 1. Baskı, 1326/1908, 5/195.

⁵² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/196.

⁵³ Yahyâ b. Maîn (Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn), *Târîhu Yahyâ b. Ma'in*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Mekke: Merkezü'l-Buhûsi'l-İlmî, 1. Baskı, 1399/1979, 3/42; Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 4/446; İbn Ebî Hâtim (Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1. Baskı, 1271/1952, 5/228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/80; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5/28.

rivâyet edilirken⁵⁴ doğru olanın ise Abdurrahman b. Habbâb es-Sülemi olması gerektiği⁵⁵ ifade edilir.

Yukarıda açıkladığımız gibi Abdullah b. Habbâb olarak 2 kişiden bahsedilmiştir. 1. kişinin Abdullah b. Habbâb b. Eret olduğu, 2. kişinin ise Abdullah b. Habbâb Mevla Beni Adî b. en-Neccâr olduğu⁵⁶ nakledilmektedir. Ayrıca 2. kişinin doğrusunun Habbâb Mevla Fâtıma bint Utbe b. Rebîa olması gerektiği⁵⁷ de ifade edilir.

Abdullah'ın şahsını tanıtan bilgilerden sonra Abdullah'ın vefatı ve Hâricîler'le yaşadığı hadiseden bahsetmek faydalı olacaktır. Abdullah, Hâricîler tarafından öldürülmüş olup öldürülme hadisesinde Hâricîler'le aralarında geçen olayın eserlerde farklı şekilde anlatıldığı görülmektedir. Kısaca olay şu şekilde cereyan etmiştir:

Hâricîler'den bir grup Basra'dan⁵⁸ ayrılıp Kûfe'deki⁵⁹ arkadaşlarının yanına gidiyorlardı. Yolda Abdullah b. Habbâb ve Abdullah'ın hanımıyla karşılaştılar. Hâricîler, "Sen kimsin?" diyerek Abdullah'a kim olduğunu sordular. Abdullah ise kendisinin Habbâb'ın oğlu ve Resûlullah'ın (s.a.s.) ashâbı olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hâricîler, dört halife hakkında sorular sorunca Abdullah onları hayırla yâd etti. Bunun üzerine Hâricîler, Abdullah'ı ve doğum yapmaya yakın olan hamile karısını öldürdüler. Abdullah'ın hanımı (öldürülmeden önce): "Ben bir kadını. Allah'tan korkmaz mısınız?" deyince Hâricîler, onun karnını yırtarak deştiler. Bu olay 38/658 yılında gerçekleşti.⁶⁰

⁵⁴ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 4/445; İbn Asâkir (Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh), *Târîhu Dimaşk*, thk. Âmr b. Ğarame el-Amravî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1415/1995, 39/59.

⁵⁵ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 4/446-447; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/830; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/62.

⁵⁶ Herevî (Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Abdullah), *el-Mu'cem fî müştēbihi esâmi'l-muhaddisîn*, thk. Nazer Muhammed el-Fariyabi, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Baskı, 1411/ 1990, s. 196; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb*, 2/149.

⁵⁷ Kelâbâzî, *Ricâlu Şahîhi'l-Buhârî*, 1/402.

⁵⁸ Basra: Güney Irak'ta Hz. Ömer tarafından kurulan bir şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, "Basra", *DİA*, İstanbul, 1992, 5/108-111.

⁵⁹ Kûfe: Güney Irak'ta Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebî Vakkas tarafından kurulan şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. Casim Avcı, "Kûfe", *DİA*, Ankara, 2002, 26/339-342.

⁶⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2/362; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/223; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/570; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/333.

Konuyla ilgili diğ er riv ayet ise Habbâb'ın "Fitne Olacak" konulu riv ayetinde zikredilecektir. Kaynak eserlerde, H ric iler'in Abdullah b. Habbâb b. Eret ve doğumu yaklaş an hamile karısını vah ice öldürdükleri nakledilirken bunun yanında domuzunu yanlışlıkla öldürdükleri bir gayri m slime parasını  dedikleri⁶¹ nakledilir. Domuz için gayri m slime para ödeyen bu insanların nasıl  eli kide oldukları ortaya çıkmaktadır.

H . Ali'nin H ric iler'le kar ıla ıp onları öldürdüğü, onların da H . Ali'nin taraftarlarından 12 veya 13 kişiyi öldürdükleri nakledilirken öldürülen kişiler arasında da Abdullah b. Habbâb b. Eret'in olduęu⁶² da nakledilir.

H . Ali, H ric iler'e "Hâris b. Mâlik el-Ens ri ve Abdullah b. Habbâb b. Eret'in katillerini bana gönderin" ki sizi  am'a⁶³ sürerek hayatta bırakayım" dediğinde H ric iler bunu kabul etmediler ve "Katletme olayını hepimiz yaptık" dediler. Bunun  zerine H . Ali onların üzerine 38/658 yılında Nehrevan Sava ını düzenledi.⁶⁴

Abdullah'ın vefatı hakkında *Üsdü'l-gâbe*'de 37/657 yılı zikredilse de çoğu kaynak eserde 38/658 yılı olarak zikredilmektedir. Abdullah'ın öldürülmesi  zerine Nehrevan Savaşının da 38/658 yılında yapılmış olması Abdullah'ın 38/658 yılında vefat ettiğini kuvvetlendirmektedir.

Köken itibariyle Habbâb b. Eret'in Temîm kabilesine mensup olduğunu daha önce ifade etmiştik. Tem mliler hakkında ise Cemel⁶⁵ ve Sıff n⁶⁶ savaşlarında genellikle H . Ali'nin yanında yer aldıkları, Sıffîn Savaşı'ndan sonra hakemlerin kararı neticesinde H . Ali'nin ordusundan ayrıldıkları ifade edilmektedir. Kûfe yakınındaki Har r 'ya çekilip ilk Hâricî zümresini oluşturan 12.000 kişilik grubun ise Temîm'in

⁶¹ İbnü'l-E r, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/692.

⁶² Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el- mer , Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1397/1977, s. 197.

⁶³  am: İslâm dünyasının önemli tarih  şehirlerinden birisi olup günümüzde Suriye'nin ba  ehridir. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Tomar, " am", *D A*, İstanbul, 2010, 38/311-315.

⁶⁴ İclî, *Ma'rifetü's- ik t*, 2/26; Bel z r , *Ensâbü'l-e r f*, 2/362, 367; İbn Sa'd, *e - ab  t*, 3/23; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/231.

⁶⁵ Cemel Savaşı: 36/656 yılında H . Ali ile H .  i e arasında gerçekleşen savaştır.

⁶⁶ Sıffîn Savaşı: 37/657 yılında H . Ali ile Muâviye b. Eb  Süfyân arasında gerçekleşen savaştır.

Rebîa b. Hanzale koluna mensup olduğu ve pek çok Hâricî önderin Temîm kabilesine mensup durumda olduđu⁶⁷ nakledilmektedir.

Sonuç olarak şunu anlamaktayız ki Abdullah b. Habbâb, Sıffîn Savaşına Hz. Ali tarafında katıldığı için çoğunluğunu köken itibarı ile kendi kabilesinin (Temîm kabilesinin) oluşturduğu Hâricîler tarafından insafsızca katledilmiştir.

1.2.2. Kızı: *Zeyneb bint Habbâb b. Eret* - زينب ابنة خباب بن الأرت

Zeyneb bint Habbâb b. Eret, Resûlullah (s.a.s.) zamanına ulaştığı, Resûlullah'tan rivâyette bulunduğu ve Müslüman olduđu⁶⁸ naklinden hareketle Zeyneb (r.a.) sahâbidir. Habbâb b. Eret'in seriyyeye çıktığı zaman Resûlullah'ın kendi keçilerinden süt sağdığı şeklindeki rivâyeti⁶⁹ ileride incelenecektir.

Bazı kaynaklarda Habbâb b. Eret'in kızının olduğu rivâyet edilir, ama ismi zikredilmez.⁷⁰ İbnü'l-Cevzî'nin *Telkîhu fihûmi ehli 'l-eşer fi 'uyûni't-târîh ve's-siyer* adlı eserinde “ismi ve künyesi bilinmediği halde Resûlullah'tan (s.a.s.) rivâyette bulunan kadın topluluğu” başlıklı bölümünde Habbâb b. Eret'in kızının da olduğundan⁷¹ bahsedilmektedir. Habbâb'ın kızının isminin ise Buhârî'nin açıklaması ile Zeyneb olduđu⁷² rivâyet edilir. İsim verilmeden Habbâb'ın kızı olarak nakledilen rivâyetler ve kızının isminin Zeynep olduğu şeklindeki rivâyetlere bakıldığı zaman iki şahsın aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁷ İrfan Aycan, “Temîm (Benî Temîm)”, *DİA*, İstanbul, 2011, 40/418-419.

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/226.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe (Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe), *el-Muşannef*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz eş-Şeserî, Riyad: Dâru Kunûzi İşbilya, 1. Baskı, 1436/2010, 17/468 (33923); Ahmed b. Hanbel (Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel), *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavûtî - Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1421/2001, 34/549 (21071), 45/49-50 (27097-27098); Bezzâr (Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik), *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahmân Zeynullâh - Âdil b. Sa'd - Sabrî Abdülhâlik Şâfî, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Baskı, 1988-2009/1408-1430, 6/84 (2140-2141).

⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/226; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/404.

⁷¹ İbnü'l-Cevzî (Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî), *Telkîhu fihûmi ehli 'l-eşer fi 'uyûni't-târîh ve's-siyer*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1. Baskı, 1418/1997, s. 256.

⁷² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/129; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 8/156-157.

Ayrıca Abdullah b. Mes‘ûd’un hanımı Zeyneb es-Sakafî hakkında Habbâb b. Eret’in kızı olduğu⁷³ şeklinde de rivâyet bulunmaktadır.

Ebu Hubeyrâ künyesi ile 120’li yıllarda vefat ettiği haber verilen Yahyâ b. Abbâd b. Şihâb b. Mâlik’in Habbâb b. Eret’in kızının oğlu olduğu⁷⁴ nakledilmektedir. Eğer nakil doğruysa Ebu Hubeyrâ, Habbâb’ın kızıdan torunu olmuş olur.

1.2.3. Eşi: Müleyke - مليكة امرأة خباب بن الأرت

Müleyke’nin Resûlullah (s.a.s.) zamanına yetiştiği⁷⁵ nakledilmekte olup sohbetinin olup olmaması konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Müleyke’nin sahâbî râvileri açıklayan *Üsdü’l-gâbe* ve *el-İşâbe* gibi kitaplarda isminin zikredilmesi ile sahâbî olduğu neticesine ulaşabiliriz. Ayrıca Medine’de hicretin ilk yıllarında doğan Abdullah b. Habbâb eğer Müleyke’den dünyaya geldiyse bu durumda da Müleyke’nin sahâbî olduğu sabit olmuş olur. Kaynak eserleri incelediğimiz zaman Müleyke hakkında başka bilgilere ulaşamamıştır.

1.3. Habbâb b. Eret’in Müslüman Oluşu

Habbâb’ın Müslüman olmadan önceki kabilesinden bahsetmekte fayda vardır. İslâm’dan önce Habbâb b. Eret, Temîm kabilesine mensup olduğu daha önce ifade edilmişti. Habbâb b. Eret’in bağlı olduğu Temîm kabilesinde ise çoğunlukla putperestliğin bulunduğu, Mecûsîlik ve Hristiyanlığın da yaygın olduğu⁷⁶ nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret’in Câhiliye döneminde Benî Temîm’e mensup olan Hristiyan bir demirci ustası olduğu⁷⁷ da nakledilir. Zikri geçen nakil Şeyho lakabında Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Ya’kûb isminde Cizvit Papazına ait olması münasebeti ve diğer kaynak kitaplarda Habbâb b. Eret’in Câhiliye dönemindeki inancına dair bilgi

⁷³ Halîfe b. Hayyât, *eş-Tabakât*, s. 629.

⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31/390; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, 2/346; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/234.

⁷⁵ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, 7/260; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 8/320.

⁷⁶ İrfan Aycan, “Temîm (Benî Temîm)”, *DİA*, İstanbul, 2011, 40/418-419.

⁷⁷ Şeyho (Rızkullah b. Yusuf b. Abdilmesih Ya’kûb), *en-Naşrâniyye ve âdâbühâ beyne ‘Arabi’l-Câhiliyye*, yy. ty. s. 174.

olmaması bakımından biraz temkinle karşılanması gereken bir nakildir. Fakat Temîm kabilesinde Putperestlik, Mecûsîlik ve Hristiyanlığın bulunduğu bilgisi nazar-ı itibara alınırsa Habbâb b. Eret'in Câhiliye döneminde Hristiyan olma durumu da ihtimal dâhilindedir.

Habbâb b. Eret'in Müslüman olma sırasında ihtilaf bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.s.) iman eden ilk kişinin kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimisine göre ilk iman eden kişinin Hz. Ebû Bekir, kimisine göre Zeyd b. Hârîse ve kimisine göre de Habbâb b. Eret olduğu yönünde rivâyetler⁷⁸ bulunmaktadır.

Ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.s.) iman eden ilk kişilerin kadınlardan Hz. Hatice, erkeklerden Hz. Ebû Bekir, çocuklardan Hz. Ali ve kölelerden Zeyd b. Hârîse olduğu da nakledilir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) hakkında İslâm'a ilk girdiği, Müslüman olduğunu ilan ettiği ve hemen davet çalışmalarına başladığı ifade edilmektedir. Hz. Ebû Bekir'in Müslüman olması ile 6 kişinin Müslüman olduğu nakledilir. Bunlardan ilk 5'i aşere-i mübeşşereden olan Osman, Zübeyr, Abdurrahman, Sa'd ve Talha, altıncı olarak da Habbâb b. Eret olduğu⁷⁹ nakledilmektedir.

Hz. Ebû Bekir'in vasıtası ile Müslüman olan kişiler zikredilirken burada Habbâb b. Eret'in isminden bahsedilmesi⁸⁰ de bu nakli desteklemektedir. Hz. Ebû Bekir, Mekke'de Kureyşli müşriklerin işkencelerine uğrayan Müslüman köleleri ve zayıf durumdaki pek çok kimseyi sahibi konumunda olan kişilere yüksek fiyatlar ödeyerek satın alıp âzat etmiştir. Hz. Ebû Bekir'in Müslüman olan köleleri satın aldığı ve âzat ettiği nakledilirken satın aldığı kişiler arasında yüksek bir fiyatla Habbâb b. Eret'in olduğu⁸¹ da nakledilmektedir. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir, Habbâb'ı satın alıp hem âzat etmiş hem de Müslüman olmasına vesile olmuştur.

⁷⁸ Câhiz (Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb), *el-'Osmâniyye*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, 1411/1911, s. 5.

⁷⁹ Cenedî (Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. Yûsuf), *Kitâbü's-Sülûk fî tabakâti'l-'ulemâ' ve'l-mülûk*, thk. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn el-Ekvâ' el-Hıvâlî, San'â: Mektebetü'l-İrşâd, 2. Baskı, 1416/1995, 1/73.

⁸⁰ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" *DİA*, İstanbul, 1994, 10/102.

⁸¹ Şâmî (Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993, 2/358.

Habbâb'ın Müslüman olduğunu ilk açıklayan kişilerden olduğu, Allah yolunda işkence edildiği ve altıncı Müslüman olan kişi olduğu⁸² rivâyet edilmektedir. Bazı kaynaklarda ise yirminci Müslüman⁸³ olarak zikredildiği gibi Müslüman olduğunu ilk açıklayan kişilerin Resûlullah (s.a.s.), Ebû Bekir, Habbâb b. Eret, Suheyb b. Sinân er-Rûmî, Bilâl-i habeshî, Ammâr b. Yâsir ve Ammâr'ın annesi Sümeyye'nin olduğu⁸⁴ da nakledilir.

Habbâb b. Eret, Resûlullah Dârülerkam'a⁸⁵ daha yerleşmeden ve orada İslâm dinine açıktan davet etmeden önce Müslüman olduğu⁸⁶ ve Resûlullah'ın Habbâb b. Eret'in yanına sık sık uğradığı ve iyi bir dost oldukları⁸⁷ nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret, Resûlullah'ı hem görüp hem de onunla sohbetle bulunduğundan⁸⁸ ve iman ettiğinden dolayı sahâbîdir.

Nakillerden elde edilen bilgilerden hareketle Habbâb b. Eret'in kaçınıcı Müslüman olduğunda şüphe edilmekle birlikte ilk Müslümanlardan olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Ayrıca Habbâb b. Eret'i daha önce bahsettiğimiz gibi 586 yılında doğduğunu kabul ettiğimiz zaman 20'li yaş civarında Müslüman olduğu neticesine ulaşılmaktadır. Genç yaşında Müslüman olduğunu ve genç yaşında var gücüyle İslâm dinine hizmet ettiğini düşündüğümüz zaman Habbâb b. Eret'in hayatını öğrenmenin önemi ortaya çıkmaktadır.

⁸² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/176; İbn Mende, *Ma'rifetü's-şahâbe*, s. 485; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/906; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221-222.

⁸³ Teymî (Ebû'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâil b. Muhammed), *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, thk. Kerem b. Hilmi b. Ferhat b. Ahmed, Kahire: Dâru'r-Râye, 1. Baskı, 1412/1991, s. 382; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/324.

⁸⁴ Teymî, *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, s. 383; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/906; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

⁸⁵ Dârülerkam: Erkam b. Ebî'l-Erkam'ın evi olup Hz. Peygamber'in bi'setin ilk zamanlarında Mekke'de İslâmiyet'i tebliğ ettiği evdir. Detaylı bilgi için bkz. M. Asım Köksal, "Dârülerkam", *DİA*, İstanbul, 1993, 8/520-521.

⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/122; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/176; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317.

⁸⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/178; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/223.

1.4. Medine'ye Hicreti ve Medine'deki İkameti

Medine'nin bilinen en eski adının Yesrib olduğu ve Yesrib adının ise buraya ilk yerleşen Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil'in isminden geldiği⁸⁹ nakledilmektedir. Yesrib kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de Medine'nin adı olarak sadece bir yerde⁹⁰ zikredilmektedir. Hicretin ardından Hz. Peygamber (s.a.s.) bu şehre Tâbe, Taybe (hoş ve güzel) gibi olumlu anlamlar içeren adlar verilmesini istemiştir.⁹¹ Kur'ân'da Medine için kullanılan “dâr” kelimesinden hareketle⁹² Dârü'l-hicre, Dârü'l-îmân, Dârü's-sünne, Resûlullah'a (s.a.s.) nispetle Medînetü'r-resûl (Medînetü'n-nebî) ve Medînetü'l-münevvere gibi isimlerin verildiği görülmektedir. Medine kelimesinin kökeni konusunda farklı görüşler olmakla birlikte genelde “şehir” manasında kullanılmıştır. Medine kelimesi Kur'ân'da 10 yerde geçmekte olup bunların 4'ünde Medine şehri kastedildiği⁹³ aktarılmaktadır.

Medine'nin kısa bir tanımından sonra Mekke'den Medine'ye hicretin sebeplerini zikretmekte fayda vardır. Mekke müşriklerinin Müslümanlar üzerindeki alay, zulüm ve baskıları artınca, Mekke'de İslâm dini yaşanılmaz bir durum alınca, Müslümanların can, mal ve din güvenliği kalmayınca ve İslâm dinini daha rahat yaşama ve başkalarına ulaştırma isteği de olunca hicret gerekli oldu. İlk hicret toplamda 17 kişi ile 615 yılında Habeşistan'a⁹⁴ yapıldı. 616 yılında Habeşistan'a yapılan ikinci hicret ise 70'ten fazla Müslümanın katılımı ile gerçekleştirildi.

Habeşistan'daki muhacirlerin sayısının sürekli artması üzerine endişeye kapılan Kureyşliler, Necâşî'ye⁹⁵ bir heyet gönderip Müslümanların kendilerine iade

⁸⁹ Semhûdî (Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Abdillâh), *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Muştafâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1419/1998, 1/125.

⁹⁰ Ahzâb, 33/13: وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/483 (18519): مَنْ سَمَى الْمَدِينَةَ يَثْرِبَ فَلَيْسَتْغْفِرَ اللَّهُ عَنْهُ وَجَلَّ هِيَ طَابَةُ هِيَ طَابَةُ

⁹² Haşr, 59/9: وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُجْزَوْنَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا

⁹³ Medine hakkında detaylı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, *DİA*, Ankara, 2003, 28/305-311.

⁹⁴ Habeşistan: Doğu Afrika'nın en büyük ülkelerinden biri olan, dünyanın en eski yerleşim yeri olan ve günümüzde Etiyopya olarak isimlendirilen yerdir. Detaylı bilgi için bkz. Davut Dursun, “Etiyopya”, *DİA*, İstanbul, 1995, 11/488-491.

⁹⁵ Necâşî Ashame b. Ebcer (ö. 9/630): Habeşistana hicret eden Müslümanları koruyan ve Hz. Peygamber'in davetini kabul edip Müslüman olan Habeşistan kralıdır. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Levent Öztürk, “Necâşî Ashame”, *DİA*, İstanbul, 2006, 32/476-477.

edilmesini istediler. Necâşî müşriklerin teklifini reddedince Müşrikler de bunun intikamını Mekke’de kalan Müslümanlardan aldılar.⁹⁶

Habeşistan’a hicret edenlerin sayısı İbn İshâk’a göre kadın ve çocuklar hariç 80 kişiyi aşmakta ve toplam 108 kişiye ulaşmaktadır.⁹⁷ Yaptığımız araştırmada Habbâb b. Eret’in Habeşistan’a yapılan 2 hicret içerisinde de yer almayıp Mekke’de Resûlullah ile beraber kaldığını görmekteyiz.

621 yılındaki 1. Akabe biatı tamamlanıp 622 yılındaki 2. Akabe biatından sonra Müslümanların Medine’ye hicret etmesi kesinleşmiş oldu ve harekete geçildi. Hicretin gerçekleşmesi ile Mekke’den Medine’ye göç eden Müslümanlara hicret eden anlamında “muhâcir”, muhâcirlere yardım eden Medineli Müslümanlara da yardımcı olan anlamında “ensâr” unvanı verilmiş oldu.⁹⁸

Habbâb b. Eret, Resûlullah’ın (s.a.s.) sürekli yanında bulunmuş ve Resûlullah (s.a.s.) hicret ettiği süreçte Habbâb da hicret etmişti.⁹⁹ Bundan dolayı Habbâb b. Eret’in ilk hicret edenlerden¹⁰⁰ olduğu gibi bunların en faziletliyelerinden olduğu¹⁰¹ kabul edilir.

Medine’ye hicretten sonra Bedir Gazvesi’nden¹⁰² önceki süreçte Habbâb b. Eret ve Mikdâd b. Amr (ö. 33/653) hakkında Külsûm b. Hidm’in (ö. 2/624) vefatına kadar Külsûm’ün evinde kaldıkları, daha sonra ise bazı bekâr ve kimsesiz muhacirlerle Sa’d b. Ubâde’nin (ö. 14/635) evine geçtikleri ve Kureyza¹⁰³ fethedilinceye kadar

⁹⁶ Habeşistana hicret için bkz. Ahmet Önkâl, “Hicret”, *DİA*, İstanbul, 1988, 17/458-459.

⁹⁷ İbn İshâk (Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr), *es-Sîre*, thk. Suhayl Zakkâr, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1. Baskı, 1398/1978, s. 213-229.

⁹⁸ Mekke’ye hicret konusunda ayrıca bkz. Ahmet Önkâl, “Hicret”, *DİA*, İstanbul, 1988, 17/459-461.

⁹⁹ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1/177.

¹⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 20/382 (39350); Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’ş-şahâbe*, 2/906-907.

¹⁰¹ İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, 2/438.

¹⁰² Bedir Gazvesi: Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasındaki yapılan ilk savaştır. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *DİA*, İstanbul, 1992, 5/325-327.

¹⁰³ Benî Kurayza Gazvesi: Hz. Peygamber ile savaştan Medineli yahudi kabilesi Benî Kurayza arasında 15 Nisan 627’te yapılan savaştır. Benî Kurayza, Hendek Savaşı’nda müşrikler ile anlaşarak Müslümanları zor durumda bırakmış ve Müslümanlar ile aralarındaki barışı bozarak savaş durumuna geçmelerinden dolayı erkeklerinin idam, kadın ve çocuklarının esir edilmeleri şeklinde cezalandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Casim Avcı, “Kureyza (Benî Kurayza)”, *DİA*, Ankara, 2002, 26/431-432.

burada kaldıkları¹⁰⁴ nakledilir. Sonuç olarak Habbâb'ın 2 yıl civarında Külsûm'ün evinde, 3 yıl civarında da Sa'd b. Ubâde'nin evinde kaldığını anlamaktayız.

Resûlullah, Medine'ye hicretten sonra muhâcirlerle ensâr arasında kardeşlik bağı kurduğu zaman Habbâb b. Eret ile Cebr b. Atîk'i¹⁰⁵ kardeş ilan etti.¹⁰⁶ Habbâb b. Eret'i Hırâş b. Sımme'nin âzatlısı olan Temîm ile kardeş yaptığı¹⁰⁷ da nakledilmektedir. Ayrıca Cebbâr b. Sahr¹⁰⁸ ile de kardeş ilan ettiği¹⁰⁹ nakledilmektedir. Bu 3 farklı rivâyetten Habbâb'ın Cebr b. Atîk ile kardeş edilme meselesi kaynak eserlerde yaygın olarak zikredildiği, Hırâş b. Sımme'nin âzatlısı olan Temîm ile kardeş ilan edildiği seyrek olarak zikredildiği ve Cebbâr b. Sahr ile kardeş ilan edildiği ise tek eserde görülmüştür. 3 farklı rivâyetin varlığı ise nakillerde bir karıştırmanın söz konusu olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim *el-Muḥabber* adlı eserde Cebr b. Atîk'in isminin Cebbâr b. Sahr'ın hemen peşine zikredilmesi de bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca 3 farklı rivâyeti cem' ederek Habbâb'ın bu 3 kişi ile ayrı ayrı zamanlarda kardeş ilan edildiği neticesine de ulaşılabilir.

Habbâb b. Eret'in Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen ehl-i Suffe¹¹⁰ içerisinde yer aldığı¹¹¹ da nakledilmekte olup ileride inceleneceği üzere Habbâb'ın kızının ehl-i Suffe'ye getirdiği koyunu Resûlullah'ın sağıp onlara ikram ettiği nakledilmektedir.

Araştırmamızda Habbâb b. Eret'in savaşlar sebebi ile yaptığı yolculuklar dışında Kûfe'ye yerleşene kadar Medine'de kaldığına şahit olmaktayız.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 3/123; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/177.

¹⁰⁵ Cebr b. Atîk b. Kays b. Heyşe b. el-Hâris b. Ümeyye b. Mu'âviye (ö. 61/681).

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 3/123; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/177; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Mecmuatün min'l-muhakkikîn bi İşrâfî's-Şeyh Şuayb el-Arnaût Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 1405/1985, 2/36.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Cebbâr b. Sahr b. Ümeyye el-Ensârî (ö. 30/650-51).

¹⁰⁹ İbn Habîb (Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye), *el-Muḥabber*, thk. Ilse Lichtenstädter, Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîd, ty. s. 73.

¹¹⁰ Ehl-i Suffe hakkında ayrıca bkz. Mustafa Baktır, "Suffe", *DİA*, İstanbul, 2009, 37/469-470.

¹¹¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ' ve ṭabaḳâtü'l-asfiyâ'*, Mısır: Matbaatü's-Saâdet, 1394/1974, 1/359.

1.5. Kûfe'ye Yerleşmesi

Kûfe, Güney Irak'ın Necef ilinde bir şehir olup Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebî Vakkâs¹¹² tarafından Fırat'ın batı kenarında kurulmuş olup Bağdat'ın 170 km güneyinde, Hîre'nin 5 km kuzeyinde yer almaktadır. Hz. Ali (r.a.) ve ilk dönem Abbasîler tarafından başkent olarak tercih edilmiş olup günümüzde de çoğunluğunu Şiîlerin oluşturduğu kenttir.

Hz. Ömer döneminde Müslümanlara Kuzey Irak ve İran'ın kapılarını açan Kâdisiye Savaşı'ndan¹¹³ sonra fethedilen Medâin şehrine¹¹⁴ geçici olarak yerleştirilen Araplar'ın ve hayvanların sağlığı yörenin rutubetli iklimi ve sivrisineklerinin çokluğu sebebiyle bozulunca Sa'd b. Ebî Vakkâs bu durumu Hz. Ömer'e bildirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, daha uygun bir yer tespit edilmesini isteyince çeşitli araştırmalardan sonra uygun arazi bulunarak Haddülezrâ denilen yerde Kûfe adıyla yeni bir şehir kuruldu.¹¹⁵

Kaynaklarda şehrin 14-19/635-640 yılları arasında kurulduğuna dair farklı rivâyetlere yer verilmekle birlikte genellikle 17/638'de kurulduğu¹¹⁶ belirtilir.

Kûfe'nin Kuzey tarafı 5, güney tarafı 4, doğu ve batı tarafları 3'er caddeye bölünerek her kabile kendisine ait bir mahalle oluşturacak şekilde yerleştirildi. İlk yerleştirilen kabileler arasında Temîm kabilesinin olduğu¹¹⁷ nakledilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere şehrin 638 yılında kurulmaya başlandığını kabul ettiğimiz zaman Hz. Ömer'in 644 yılındaki vefatına kadar 6 yıl gibi bir süre geçmiştir. Bu süre içerisinde kabileler yavaş yavaş yerleştirilmiş ama tam bir yerleşik

¹¹² Ebû İshâk Sa'd b. Ebî Vakkâs Mâlik b. Vüheyb (Üheyb/Vehb) el-Kureşî ez-Zührî (ö. 55/675).

¹¹³ Detaylı bilgi için bkz. Hayrettin Yücesoy, "Kâdisiye Savaşı", *DİA*, İstanbul, 2001, 24/136-137.

¹¹⁴ Medâin Şehri: Bağdat'ın 30 km kadar güneydoğusunda Dicle nehrinin her iki yakasına karşılıklı kurulan yedi ayrı şehiri ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Casim Avcı, "Medâin", *DİA*, Ankara, 2003, 28/289-291.

¹¹⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1408/1988, s. 275.

¹¹⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, s. 274-283; Yâkût el-Hamevî (Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh), *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut: Dâru Sâdr, 2. Baskı, 1416/1995, 4/490; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 4/40-49.

¹¹⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 4/45.

hayata geçilememişti. Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman'ın halife olmasıyla kademeli olarak yerleşik hayata geçilmeye başlanıldığını görmekteyiz.

Sonraki zamanda ise Kûfe'ye hicret edenler Hz. Osman'a (r.a.) gelip Hicaz ve Tihâme bölgesinde geride bıraktıkları arazilerin yerine başka yer almayı talep ettiler. Hz. Osman da onlara bıraktıkları arazi yerine Kûfe ve Basra'da yer tahsisinde bulundu. Habbâb b. Eret'e ise Kûfe'de İstîniya (إِسْتِينِيَا)¹¹⁸ Sâ'neba (صَنْعَبَا)¹¹⁹, San'â (صَنْعَاءَ)¹²⁰, Esbînâ (أَسْبِينَا)¹²¹ veya Eştîniyâ (أَشْتِينِيَا)¹²² isminde bir yerin tahsis olduğu nakledilir. Kaynaklarda her ne kadar yer isimlerinin farklı olduğu bildirilse de bu yerlerin belki birkaç bölge olma ihtimali olabileceği gibi ismi zikredilen yerlerin aynı yer olup farklı isimlerle de adlandırılmaktadır. Sonuç olarak Habbâb b. Eret'e Kûfe'de yer tahsisinde bulunulmuştur.

Hz. Osman'ın yer tahsisi hususundaki bu tutumundan dolayı İslâm tarihinde yönetici olarak ilk yer tahsis eden kişinin Hz. Osman olduğu¹²³ nakledilmektedir.

Kûfe'nin kuruluşu sırasında kabilelerin (özelde ailelerin) kendilerine ayrılan alana ilk etapta çadır kurdukları veya kamıştan evler yaptıkları, sefere gidildiğinde ise evlerin sökülerek kamışların demet halinde bağlanıp savaştan dönülünce tekrar kurulduğu, daha sonra yangın vb. sebeplerden dolayı bu evlerin yerine kerpiçten ve tuğladan evler inşa edildiği¹²⁴ zikredilir.

¹¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/176.

¹¹⁹ Belâzûrî, *Fütûhu'l-büldân*, s. 268; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/176.

¹²⁰ Ebû Yûsuf (Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd), *Kitâbü'l-Harâc*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd - Sa'd Hasan Muhammed, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, ty. s. 74.

¹²¹ Belâzûrî, *Fütûhu'l-büldân*, s. 269.

¹²² İbn Zencûye (Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe), *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zîb Feyyâz, Mekke: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 1406/1986, 2/634.

¹²³ Askerî (Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl), *el-Evâ'il*, Mısır: Dâru'l-Beşîr, 1. Baskı, 1408/1987, s.178.

¹²⁴ Casim Avcı, "Kûfe", *DİA*, Ankara, 2002, 26/340.

Kûfe’de kiremitten ilk ev yapanın ise Habbâb b. Eret ve Abdullah b. Mes’ûd olduğu¹²⁵ nakledilmektedir.

Sahâbeden kendilerine harac arazisi verilenler zikredilirken Habbâb b. Eret ve Abdullah b. Mes’ûd’un da ismi zikredilmektedir. Daha sonra bu araziden elde ettikleri ürünlerin vergisini verdikleri¹²⁶ de nakledilir.

Yukarıdaki nakillerde de Habbâb b. Eret ile Abdullah b. Mes’ûd’un isimlerinin birlikte zikredilmesi onların birbirlerine çok yakın olduğunu ve sürekli irtibat halinde olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak Müslümanların Kûfe’ye gitme işi kararlaştırılınca Habbâb b. Eret’in de Kûfe’ye gittiğini¹²⁷ ve akın akın Kûfe’ye hareketin başladığını görmekteyiz. Elde ettiğimiz tüm nakillerden hareketle Habbâb b. Eret’in 20/640 yılı civarında Kûfe’ye geldiğini ve 25/645 yılı civarında da kendisine özel bir yerin tahsis edildiğini ve ileride de zikredileceği üzere vefat yılı olan 37/657-658 yılına kadar Kûfe’de ikamet ettiğini görmekteyiz.

1.6. Vefatı

Hiz. Ömer’in emriyle Müslümanların Kûfe’ye yerleşmesi kararlaştırılınca Habbâb b. Eret’in de Kûfe’ye geldiğini, Kûfe’de yerleşik hayata geçtiği zaman kendisine tahsis edilen arsada ilk kerpiçten evi yaptığını, bahçe ile uğraştığını, geçimini tedarik ettiğini ve vefat edene kadar Kûfe’de kaldığı hususu daha önce zikredilmişti.

Rivâyetler incelendiği zaman Habbâb b. Eret’in vefat etmeye yakın bir zamanda ölümü temenni edecek boyutta şiddetli bir hastalığa yakalandığını görmekteyiz. Bu dönemde kimi zaman yaptığı bazı işlere hayıflandığını, maddi durumunun iyi olmasının kendisi için hayırlı olmayabileceğini, hastalığının uzamasından

¹²⁵ İbnü’l-Cevzî (Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî), *el-Muntaẓam fî târîhi’l-mülûk ve’l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Baskı, 1412/1992, 4/221.

¹²⁶ Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Ĥarâc*, s. 74.

¹²⁷ Belâzurî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1/179.

yorulduğunu ve erken dönemlerde vefat eden arkadaşlarından ayrı kalmanın hüznü içerisinde olduğu görülmektedir.

Kays b. Ebî Hâzim'den şöyle nakledilir: “Habbâb b. Eret'i hastayken ziyaret ettik. Vücudundaki (bir rahatsızlıktan dolayı) yedi bölgeyi dağlamıştı.” Habbâb b. Eret dedi ki: “Dostlarımız dünyanın aldatmasına kapılmadan göçüp gittiler. Biz ise o kadar dünyalık servete sahip olduk ki onları koyacak yer bulamadık. Onları en sonunda taşla toprağa bağladık. Şayet Hz. Peygamber, ölmeyi yasaklamasaydı, ölmeyi isterdim.”¹²⁸

Hastalığı döneminde ölümü temenni etme hususunda ilave olarak şu bilgiler de bulunmaktadır: (Hastalığının ağırlaşması esnasında) Kıptî türünde (kaliteli) kefeni getirilince iyice ağlamaya başladı ve dedi ki “Fakat Resûlullah'ın (s.a.s.) amcası Hamza (r.a.), sadece bir bez parçasıyla kefenlendi. Öyle ki, başı örtüldüğü zaman ayakları, ayakları örtüldüğü zaman da başı açıkta kalıyordu. En sonunda başı örtüldü, ayakları da ızhır adı verilen bir otla kapatıldı. Ben, Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldiğimde hiç param yoktu. Şimdi ise, evimde kırk bin dirhemim var. Mükâfatımın (ahirette değil de) dünyada verilmesinden korkuyorum.”¹²⁹

Ölümü temenni etmekle ilgili rivâyetler daha sonra detaylı bir şekilde incelenecektir.

Habbâb b. Eret Kûfe'deyken Sıffin Savaşından önce 37/657-658 yılında 73 yaşındayken vefat etti ve Kûfe'ye defnedildi. Sahabeden Kûfe'de defnedilen ilk kişidir. Vefat ettiği zaman 73 yaşında olduğu rivâyeti yaygın olsa da 63 yaşında olduğu¹³⁰ da nakledilmektedir. Habbâb b. Eret'in 19/640 yılında Medine'de vefat

¹²⁸ Buhârî, “Merdâ”, 19 (5348), “Da'avât”, 29 (5989), “Rikâk”, 7 (6066), “Temennî”, 6 (6807); Müslim, “Zikir”, 12 (2681); Tirmizî (Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre), *Sünen-ü Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1417/1996, “Kıyâmet”, 40 (2483), Nesâî (Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî), *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1406/1986, “Cenâ'iz”, 2 (1823).

¹²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/123; Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/178; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317.

¹³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/124; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/215; Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/179; 4/26; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/7; Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, 2/273; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 317; Rabaî (Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh), *Târîhu mevlidi'l-'ulemâ' ve vefeyâtihim*, thk. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, Riyad: Dâru'l-Âsîmeti, 1410/1989,

ettiği, cenaze namazını da Hz. Ömer'in kıldırıldığı¹³¹ ve vefat ettiğinde 50 yaşında olduğu da nakledilse¹³² de bunu kabul etmek mümkün değildir. Bu rivâyet yüksek ihtimal Habbâb b. Eret'in 19/640 yılında vefat eden Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kaynaklarda Hz. Ömer'in aynı zamanda 19/640 yılında vefat eden Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân'ın cenaze namazını kıldırıldığı¹³³ da nakledilmektedir.

Yaygın rivâyete göre 73 yaşında vefat ettiğini kabul etmek daha isabetli bulunmaktadır. Nitekim bunu destekler mahiyette İbnü'l-Cevzî'nin meşhur bazı şahsiyetlerin ne kadar yaşadığını anlatan *A'mârü'l-a'yân* adlı eserinde 73 yaşında vefat edenlerin ismini verdiği listede Habbâb b. Eret'in de ismi zikredilmektedir.¹³⁴

Nehrevan Savaşından sonra vefat ettiği de nakledilir.¹³⁵ Nehrevan Savaşının 38/658 yılında gerçekleştiğinden dolayı Nehrevan Savaşından sonra vefat ettiği şeklindeki rivâyet gerçeği yansıtmamaktadır. Habbâb b. Eret'in Sıffin ve Nehrevan savaşlarına katıldığı şeklinde daha çok Şîi kaynaklarında yer alan rivâyetleri¹³⁶ doğru kabul etmek mümkün değildir. Habbâb b. Eret'in hayatının son yıllarında ağır bir hastalığa yakalandığı ve hastalığının uzamasından dolayı da Sıffin Savaşına katılamadığı¹³⁷ nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret vefat edene kadar cenazeler Kûfe'de (evlerin avlusunda bulunan) mezarlıklara defnediliyordu. Habbâb b. Eret, hastalıktan dolayı ağırlaşınca oğluna “Ey Oğlum! Ben vefat ettiğim zaman beni şehrin dışına gömünüz. Sen beni şehrin

1/128; İbn Mende, *Ma'rifetü's-şahâbe*, s. 485; Kelâbâzî, *Ricâlü Şahîhi'l-Buĥârî*, 1/233; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, 1/198; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/906; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222.

¹³¹ İbn Hibbân, *eş-Şikât*, 3/107; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438.

¹³² İbn Hibbân, *eş-Şikât*, 3/106; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, 1/198.

¹³³ İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb*, 2/148; Zehebî (Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Mecmuatün min'l-muhakkikîn bi İşrâfi's-Şeyh Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 1405/1985, 2/323-324.

¹³⁴ İbnü'l-Cevzî (Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Baĥdâdî), *A'mârü'l-a'yân*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 1. Baskı, 1414/1994, s. 50.

¹³⁵ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222.

¹³⁶ Nasr b. Müzâhim (Ebû'l-Fazl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr), *Vak'atü Şıffin*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Kahire: Müessesetü Arabiyyetü'l-Hadîse, 2. Baskı, 1382/1962, s. 506; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-târîh*, 2/699.

¹³⁷ M. Yaşar Kandemir, “Habbâb b. Eret”, *DİA*, İstanbul, 1996, 19/340.

dışına gömdüğün zaman “Bu şehrin dış tarafına Resûlullah’ın ashâbından bir kişi defnedilmiş” denilir de insanlar da ölülerini şehrin dışına defnederler.” dedi. Habbâb b. Eret vefat edince Kûfe’nin dışına defnedildi. Kûfe’nin dış kısmına ilk defnedilen kişi Habbâb b. Eret oldu.¹³⁸

Habbâb b. Eret, vefatına yakın bir zamanda rahatsızlandığı için Sıffin Savaşına katılamamıştı. Hz. Ali, Sıffin Savaşı dönüşünde Kûfe’nin girişine geldiğinde 7 tane kabir görmüş ve bunların ne olduğunu sormuştu. Oradakiler de “Ey Müminlerin Emiri! Sizin Sıffin Savaşına çıkmanızdan sonra Habbâb b. Eret vefat etti. Ve kendisinin Kûfe’de açık araziye (şehir dışına) gömülmesini vasiyet etti. İnsanlar ölülerini evlerinin avlusuna defnediliyorlardı. Ne zaman ki Habbâb’ın şehrin dışına gömülmeyi vasiyet ettiğini öğrendiler onlar da bu şekilde defnedilmeye başladılar. Bunun üzerine Ali (r.a.) şöyle dedi: “Allah (c.c.) Habbâb’a rahmet etsin. İsteyerek Müslüman oldu, Allah’ın emrine itaat ederek hicret etti, mücahit olarak yaşadı, vücuduna yapılan işkenceler ve hastalığı ile imtihan edildi. Allah güzel amel işleyenin amelini zayi etmez” dedi. Sonra ise Hz. Ali oradaki kabirlere yaklaşarak dua ettiği¹³⁹ ve sonrasında ise Hz. Ali’nin Habbâb’ın kabrine giderek cenaze namazını kıldığı¹⁴⁰ nakledilmektedir.

Sonuç olarak Habbâb b. Eret’in 37/657-58 yılında Kûfe’de 73 yaşındayken vefat ettiğini, vefat ederken bile insanlara bir şeyler öğretme derdi içerisinde olduğunu ve hayatını İslâm’a adanarak tamamladığını görmekteyiz.

Allah c.c. Habbâb b. Eret’e rahmet eylesin...

¹³⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/124; Belâzurî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1/179; Begavî, *Mu’cemü’s-şahâbe*, 2/273; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-şahâbe*, 2/906.

¹³⁹ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, 5/61; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-şahâbe*, 2/908; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 2/147; *el-Kâmil fî’t-târîh*, 2/675; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221.

¹⁴⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/124; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3/215; İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif*, s. 317; Belâzurî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1/179; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3/7; Begavî, *Mu’cemü’s-şahâbe*, 2/273; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/106; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, 1/198; İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, 2/438; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 2/317; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222.

İKİNCİ BÖLÜM

HABBÂB B. ERET'İN RİVÂYETLERİ VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Habbâb b. Eret'e isnâd edilen rivâyetler araştırmaya konu edilecek olup bu rivâyetler hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Tekrarlarıyla birlikte 32 hadis rivâyet ettiği ifade edilen Habbâb b. Eret'in *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer aldığı ifade edilmekte ve bunlardan *Sahîhayn*'da 3, *Sahîh-i Buhârî*'de 2, *Sahîh-i Müslim*'de 1, çoğunun ise Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçtiği¹⁴¹ ifade edilmektedir. Ancak yapılan araştırmamızda Habbâb'a isnâd edilen daha fazla rivâyetin olduğu ve rivâyetlerin daha fazla hadis kitabında geçtiği ortaya çıkmıştır.

Konu ile ilgili olan rivâyetler, kronolojik olarak ulaşabildiğimiz ilk kaynaktan başlayarak ele alınacaktır. Hicri 3. yüzyıl sonrası eserlere ihtiyaç halinde başvurulacaktır. Rivâyetlerin işleniş sırasında öncelikle rivâyetin Arapça metni, ardından ilgili rivâyetin senedi ve çevirisi, sened değerlendirmesi, tahrîci, sened ve metin tablosu verilecektir. Sahâbî olduğu tespit edilen râviler sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirilmeyecektir. Açıklama başlığı altında ise ilgili rivâyetler şerh edebiyatına ve diğer eserlere müracaat edilip öznel değerlendirmeler yapılacaktır.

¹⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Müctebâ mine'l-müctenâ*, thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî, Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1. Baskı, 1419/1999, s. 49; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/324-325.

2.1. Habbâb b. Eret'in Hicrî III. Yüzyıla Kadar Geçen Rivâyetleri

2.1.1. İşkencelere Karşı Sabretmek

الْحَمِيدِي قَالَ: ثنا سُفْيَانُ قَالَ: ثنا بَيَانُ بْنُ بَشِيرٍ وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ قَالَا: سَمِعْنَا قَيْسًا يَقُولُ:
سَمِعْتُ خَبَّابًا يَقُولُ:

أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بَرْدَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ وَقَدْ لَقِينَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ شِدَّةً شَدِيدَةً فَقُلْتُ:
يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا؟ فَقَعَدَ وَهُوَ مُحَمَّرٌ وَجْهُهُ فَقَالَ: إِنْ كَانَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ لَيُمَشِّطُ
أَحَدَهُمْ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمِهِ مِنْ لَحْمٍ أَوْ عَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَيُوضَعُ
الْمِنْشَارُ عَلَى مَفْرَقِ رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِاثْنَيْنِ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَلَيُتِمَّنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى
يَسِيرَ الرَّكَّابُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ وَالذَّنْبَ عَلَى غَنَمِهِ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Humeydî¹⁴² > Süfyân¹⁴³ > Beyân b. Bişr¹⁴⁴ ve İsmâil b. Ebî Hâlid¹⁴⁵ > Kays¹⁴⁶ >
Habbâb b. Eret¹⁴⁷ > Resûlullah

¹⁴² Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî (ö. 219/834): Hadis hâfızı ve fakih olup *el-Müsne'd* isimli meşhur eserin müellifi olduğundan sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirme yapılmayacaktır. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yücel, "Humeydî", *DİA*, İstanbul, 1988, 18/357.

¹⁴³ Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî (ö. 198/814): Kûfeli bir muhaddis olup tebeu't-tâbiîn neslinden hadis âlimi ve hâfızıdır. Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "sikâ" olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/225-227; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, 1382/1963, 2/170-171; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/117-122).

¹⁴⁴ Beyân b. Bişr el-Kûfî el-Ahmesî (ö. ?): Sigâr-ı tabiînden kûfeli bir muhaddis olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "İmam, hüccet, sika, vb." olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/424-425; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/124).

¹⁴⁵ Ebû Abdullah İsmâil b. Ebî Hâlid (İsmâil b. Hüzmüz) el-Becelî el-Kûfî el-Ahmesî (ö. 146/764): Tâbiîn neslinden kûfeli bir muhaddis olup pekçok râvi kendisinden rivâyette bulunmuştur. Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "hâfiz, imam, hüccet, sika, vb." olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/174-176; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/176-178; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/291-292).

¹⁴⁶ Ebû Abdillâh (Ebû Ubeydillâh) Kays b. Ebî Hâzim Avf (Husayn) b. Abdilvâris el-Kûfî (ö. 97/715): Tâbiîn neslinden kûfeli bir muhaddis olup pekçok râvi kendisinden rivâyette bulunmuştur. Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "Sika, hüccet, sebt, mutkîn, vb." olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/102; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/197; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/386-389).

¹⁴⁷ Ebû Abdillâh Habbâb b. el-Eret b. Cendele et-Temîmî (ö. 37/657-58). İslâmiyet'i ilk kabul eden sahâbîlerden biri olduğundan, tez konumuz olduğundan ve *الصحابه كلهم عدول* kâidesine girdiğinden sikâ bir râvi olarak kabul edilip ayrıca açıklama yapılmayacaktır.

Kays b. Ebî Hâzim, Habbâb b. Eret'ten nakletmektedir:

(Bir gün) Hz. Peygamber (s.a.s.), Kâbe'nin gölgesinde cübbesini başının altına toplamış bir şekilde uzanırken (sahâbeden bir grupla beraber) müşriklerin eziyetlerinden yakınaparak O'nun yanına geldim ve şöyle dedim: “Ya Resûlullah! Bizim için Allah’a (musibetin kalkması için) dua edebilir misin? Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) oturdu ve (musibete karşı sabrımızın az olduğunu görünce) Resûlullah’ın yüzü kıpkırmızı oldu. Ve şöyle dedi: *“Sizden önce (önceki ümmetler içerisinde) öyle bir kimse vardı ki, kemiğinin üzerindeki sinir veya etleri demir taraklarla taranırdı da (bu işkenceler) o kişiyi dininden döndürmezdi. (Başka bir kişi için yerde bir çukur kazılır. Ve o çukura atılırdı.) Sonra testere getirilip başının üzerine konur da başı ikiye bölünürdü. Yapılan bu işkenceler onu de dininden döndürmezdi. Allah (c.c.) bu işi (dini) kesinlikle tamamlayacaktır. Öyle ki bir kimse biniti üzerinde San’a’dan, Hadramevt’e kadar gidecek de (düşmandan korkmadan) sadece Allah’tan ve koyunlarına (saldırma tehlikesinden dolayı) kurttan korkacak. Fakat siz (müşriklerin eziyetlerinden kurtulmak için) acele ediyorsunuz.”*¹⁴⁸

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

Elde edilen tüm tarîklerin sadece sahâbe tabakasında Habbâb b. Eret tarafından nakledilmesi (Habbâb’ın sahâbe tabakasında teferrüd etmesi) ve şâhid aktarımların bulunmamasından dolayı ilgili rivâyet “ferd hadis”¹⁴⁹ kapsamına girmektedir.

“İşkencelere karşı sabretmek” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Humeydî’nin *el-Müsned*’indeki 197 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutulmuştur. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsik edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

¹⁴⁸ Humeydî (Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ), *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dımaşk: Dâru’s-Sekâ, 1. Baskı, 1417/1996, 1/239 (157).

¹⁴⁹ Ferd Hadis: İbn Hacer’e göre râvinin tek kaldığı kısım senedin aslı, menşei veya müntehâsı denilen sahâbe ve tâbiîn tarafında bulunursa buna ferd-i mutlak, orta kısımlarında bulunursa buna da ferd-i nisbî denir. Bu araştırmamızda Habbâb b. Eret’in bulunduğu sahâbe tabaka değerlendirilmeye alınmakta olup kullanılan “ferd hadis” ifadesi ile “ferd-i mutlak” kavramı kastedilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Polat, “Ferd”, *DİA*, İstanbul, 1995, 12/368.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

Tarih	Müellif, Eser / Bab / Cilt ve Sayfa No	Konu
(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i> , 1/239 (157)	Habbâb'ın Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Süfyân > Beyân b. Bişr ve İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَّابُ يَقُولُ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ وَقَدْ لَقِينَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ شِدَّةً شَدِيدَةً فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا؟ فَقَعَدَ وَهُوَ مُحْمَرٌّ وَجْهُهُ فَقَالَ: إِنْ كَانَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ لَيُمَشِّطُ أَحَدُهُمْ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمِهِ مِنْ لَحْمٍ أَوْ عَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَيُوضَعُ الْمِنْشَارُ عَلَى مَفْرَقِ رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِأَنْثَيْنِ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَلَيُيَمَّنَنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاحِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ وَالذَّنْبَ عَلَى غَنَمِهِ		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Müsned</i> , 1/316 (474)	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Abdullah b. İdrîs > İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى حَبَّابٍ وَقَدْ اِكْتَوَى سِنْعَ كَيَّاتٍ فِي بَطْنِهِ فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ ثُمَّ قَالَ: أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً لَهُ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَدْعُو اللَّهَ أَلَّا تَسْتَنْصِرَ فَجَلَسَ مُحْمَرًّا وَجْهُهُ غَضَبًا ثُمَّ قَالَ: لَقَدْ كَانَ مِنْ قَبْلَكُمْ وَإِنْ أَحَدُهُمْ لَيُحْفَرُ لَهُ الْحُفْرَةُ ثُمَّ يُوضَعُ فِيهَا ثُمَّ يُوضَعُ الْمِنْشَارُ عَلَى رَأْسِهِ ثُمَّ يُمَشِّطُ بِأَمْشَاطٍ مِنَ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمِهِ فَمَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَلَكِنْ تَعْجَلُونَ وَاللَّهِ لَيُيَمَّنَنَّ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاحِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ وَالذَّنْبَ عَلَى غَنَمِهِ		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/536-537 (21057) ¹⁵⁰	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ubeyd > İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَّابُ قَالَ: أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ مُتَوَسِّدًا بُرْدَةً لَهُ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ لَنَا وَاسْتَنْصِرْهُ قَالَ: فَاحْمَرَّ لَوْنُهُ أَوْ تَغَيَّرَ فَقَالَ: لَقَدْ كَانَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يُحْفَرُ لَهُ حُفْرَةٌ وَيُجَاءُ بِالْمِنْشَارِ فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُشَقُّ مَا يَصْرِفُهُ عَنْ دِينِهِ وَيُمَشِّطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمٍ مِنْ لَحْمٍ أَوْ عَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ عَنْ دِينِهِ وَلَيُيَمَّنَنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاحِبُ مَا بَيْنَ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخْشَى إِلَّا اللَّهَ وَالذَّنْبَ عَلَى غَنَمِهِ وَلَكِنْ تَعْجَلُونَ		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Menâkıb”, 22 (3416)	İslâm'da Risâlet Alametleri
Senedi: Buhârî > Muhammed b. Müsennâ > Yahyâ > İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 5 defa tekrar ettiği tespit edilen 21057, 21069, 21070, 21073 ve 27217 numaralı rivâyetlerden 21057 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

(ö. 256/870)	Buhârî, “Fezâ’ilü’ş-şahâbe”, 58 (3639)	Nebi’ye ve Ashâbına Müşriklerin Sıkıntıları
Senedi: Buhârî > Humeydî > Süfyân > Beyân ve İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “İkrâh”, 1 (6544)	İnkâr Etmeye Karşı Dövülmeyi, Öldürülmeyi ve Aşağılanmayı Tercih Etmek
Senedi: Buhârî > Müsedded > Yahyâ > İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً لَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ قُلْنَا لَهُ: أَلَا تَسْتَنْصِرُ لَنَا أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا؟ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ يَحْفَرُ لَهُ فِي الْأَرْضِ فَيَجَاءُ بِالْمَنْشَارِ فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِاثْنَتَيْنِ وَمَا يَصْدَهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ. وَيَمْشُطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ مِنْ عَظْمٍ أَوْ عَصَبٍ وَمَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَاللَّهُ لَيَتِمَّنَّ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّكْبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ أَوْ الذَّنْبَ عَلَى غَنَمِهِ وَلَكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ		
(ö. 275/889)	Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 106 (2649)	Esirlerin İnkâr’a Zorlanması
Senedi: Ebû Dâvûd > Amr b. Avn > Hüseyim b. Beşîr ve Hâlid > İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ: أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَشَكُونَا إِلَيْهِ فَقُلْنَا: أَلَا تَسْتَنْصِرُ لَنَا أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا؟ فَجَلَسَ مُحَمَّرًا وَجْهَهُ فَقَالَ: قَدْ كَانَ مِنْ قَبْلَكُمْ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ فَيُحْفَرُ لَهُ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُؤْتَى بِالْمَنْشَارِ فَيُجْعَلُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُجْعَلُ فَرَقَتَيْنِ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمِهِ مِنْ لَحْمٍ وَعَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَاللَّهُ لَيَتِمَّنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مَا بَيْنَ صَنْعَاءَ وَحَضْرَمَوْتَ مَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ وَالذَّنْبَ عَلَى غَنَمِهِ وَلَكِنَّكُمْ تَعْجَلُونَ		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/65 (2126) ¹⁵¹	Kays b. Ebî Hâzim’in Habbâb’dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Muhammed b. Osman, Ahmed b. Abde ve Abdü’l-A’lâ b. Zeyd > Süfyân > İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ قَاعِدٌ عِنْدَ الْكَعْبَةِ مُتَوَسِّدٌ رِدَاءَهُ فَقَالَ: إِنَّكُمْ مَنْصُورُونَ وَقَالَ: إِنْ كَانَ مِنْ كَانَ قَبْلَكُمْ لَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ الْعَظْمِ مِنَ اللَّحْمِ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ		
(ö. 303/915)	Nesâî, “Zînet”, 97 (5320)	Soğuktan Dolayı Giyinmek
Senedi: Nesâî > Yakûb b. İbrâhîm ve Muhammed b. Müsennâ > Yahyâ (b. Seleme) > İsmâil > Kays (b. Ebî Hâzim) > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً لَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَقُلْنَا: أَلَا تَسْتَنْصِرُ لَنَا؟ أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا؟		

¹⁵¹ Bezzâr’in *el-Müsned*’inde 2 defa tekrar ettiğın tespit edilen 2126 ve 2127 numaralı aynı lafızlı olan rivâyetlerden 2126 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

c. Açıklama

- Mâverî'nin *A'lâmü'n-nübüvve* adlı eserinde bu rivâyetle ilgili Resûlullah'ın (s.a.s.) geleceğe ait mucizesi¹⁵² olarak bahsedilmektedir. Ayrıca Buhârî'nin bu rivâyeti "Menâkıb" bölümünde *Bâbu alâmâtî'n-i nübüvve fi'l-islâm* başlığı altında kaydetmesi de buna delil olmaktadır. Gaybî anlamda gelecekte haber verip de bu durumun gerçekleşmesi de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir mucizesidir.

- İşkence, baskı ve zulme uğrayan Müslümanlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek şikâyetle bulununca onlara acele etmeden sabretmeleri durumunda Müslümanların mutlaka üstün geleceklerini, İslâm Dininin yayılacağını, her tarafta huzur ve güvenin olacağını, insanların kimseden korkmadan San'a'dan Hadramevt gibi uzak mesafelere kadar gidebileceklerini beyan etmiştir. Verilen bu haber çok geçmeden gerçekleşmiştir.

- Hz. Peygamber (s.a.s.), musibetlere karşı ümmetinin sabrının az olduğunu görünce bu duruma biraz öfkelenmiş ki rivâyetlerde yüzünün kızardığı ifade edilmektedir.

- "Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır"¹⁵³ âyeti zikredilirken bu âyetin Habbâb'ın zikrettiği rivâyet hakkında nâzil olduğu¹⁵⁴ nakledilmektedir. Buradan hareketle Müslümanların, her devirde ağır bedeller ödediğini ve bu şekilde Allah'ın dinini bir sonraki nesle ulaştırdıklarını anlamaktayız.

- İman ve küfür savaşı Hz. Âdem'den (a.s.) kıyamete kadar devam edecektir. Resûlullah (s.a.s.) zamanında da Habbâb'ın rivâyet ettiği kıssada da durum aynıdır.

¹⁵² Mâverî (Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb), *A'lâmü'n-nübüvve*, Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1. Baskı, 1409/1988, s. 129.

¹⁵³ Bakara, 2/214: *أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتَّخَلَّوْا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَخَذُوا وَالضَّرَاءَ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلاَ إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ*

¹⁵⁴ İbn Kesîr (Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr), *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1419/1998, 1/427.

Nitekim âyette “...*Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar...*”¹⁵⁵ buyurulmaktadır.

- İşkenceye uğrayan Habbâb, dininden dönmek yerine Resûlullah’a (s.a.s.) gitmiştir. Bu durum ise zulme uğrayan Müslümanın, zalimlere teslim olmak yerine dine daha sıkı sarılacak şekilde hareket etmesi gerektiğini bizlere göstermektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus “*Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz*”¹⁵⁶ olarak ifade edilmektedir.

- Hz. Peygamber (s.a.s.) geçmişteki milletlerin başına gelen olayı haber vererek hem gaybî bilgi vermiş hem de geçmiş ümmetlerde daha ağır imtihanlara tabi tutulan kişileri misal vererek ashabını teselli etmiştir.

¹⁵⁵ Bakara, 2/217: ... *وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا* ...

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/139: *وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ*

2.1.2. Öğle Namazında Güneşin Sıcaklığından Şikâyet

أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ وَهْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ خَبَّابًا قَالَ: شَكَّوْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ شِدَّةَ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî¹⁵⁷ > Şu‘be¹⁵⁸ > Ebû İshâk¹⁵⁹ > Saîd b. Vehb¹⁶⁰ > Habbâb

b. Eret > Resûlullah

Saîd b. Vehb, Habbâb b. Eret’ten nakletmektedir:

“Biz, Resûlullah’a (s.a.s.) (öğle namazını kılarken ellerimize, ayaklarımıza ve yüzümüze denk gelen) kumların çok sıcak olmasından şikâyetinde bulunduk (namazın biraz daha geç kılınmasını istedik). Resûlullah, şikâyetimizi kabul etmedi”.¹⁶¹

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Öğle Namazında Güneşin Sıcaklığından Şikâyet” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin *el-Müsned*’indeki 1148 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsîk edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

¹⁵⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819): Hadis hâfızı olup *el-Müsned* isimli meşhur eserin müellifi olduğundan sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirme yapılmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. Halit Özkan, “Tayâlisî”, *DİA*, İstanbul, 2011, 40/188-189.

¹⁵⁸ Ebû Bistâm Şu‘be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî el-Basrî (ö. 160/776): Tebeu’t-tâbiîn neslinden meşhur muhaddis ve ricâl âlimi olup “emîrü’l-mü’minîn fi’l-hadîs” olarak tevsîk edildiğinden sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirilme yapılmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Hatipoğlu, “Şu‘be b. Haccâc”, *DİA*, İstanbul, 2010, 39/224-226.

¹⁵⁹ Ebû İshâk Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebî (ö. 127/745): Tâbiîn neslinden kûfeli hadis ve kıraat âlimi olup cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, sâlih, hüccet, vb.” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 5/392-402). Ayrıca bkz. Ali Osman Koçkuzu, “Ebû İshâk es-Sebî”, *DİA*, İstanbul, 1994, 10/170-171.

¹⁶⁰ Saîd b. Vehb el-Hemedânî el-Kûfî (ö. 75-76/695-696): cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. Muhadramundan olduğu da nakledilmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/69-70; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 4/180; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/95-96).

¹⁶¹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd), *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, Mısır: Dâru Hicr, 1. Baskı, 1419/1999, 2/380 (1148).

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid¹⁶² rivâyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53)¹⁶³ ve Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697)¹⁶⁴ tarîkiyle gelmekte olup Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen sahih senedli rivâyet diğer rivâyetler ile daha da kuvvetlenmektedir.

Ayrıca *Cevâmiu'l-Kelim* isimli hadis programında Hubâb b. Münzir (ö. 20/641) tarîkiyle bir rivâyetin olduğu¹⁶⁵ zikredilse de bu şahsın Habbâb b. Eret ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 204/819)	Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, <i>el-Müsned</i>, 2/380 (1148)	Süfyân'ın Ebû İshâk'tan Rivâyetleri
Senedi: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî > Şu'be > Ebû İshak > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ شِدَّةَ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا		
(ö. 211/826-27)	Abdürrezzâk, <i>el-Muşannef</i>, 2/245 (2122)	Öğle Namazı Vakti
Senedi: Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshak > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الرَّمْضَاءَ فَمَا أَشْكَانَا. يَقُولُ: فِي صَلَاةِ الْهَجِيرِ		
(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i>, 1/237 (152)	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Vekî' > Süfyân es-Sevrî > Ebû İshak > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		

¹⁶² Ferd veya garîb bir hadisin başka bir isnâdla (farklı bir sahâbî tarîkiyle) gelen rivâyeti anlamında hadis terimidir. Detaylı bilgi için bkz. Salahattin Polat, “Şâhid”, *DİA*, İstanbul, 2010, 38/273.

¹⁶³ İbn Mâce (Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd), *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnâvût - Âdil Mürşid - Muhammed Kâmil Karabelli - Abdulatîf Hırzullah, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, 1430/2009, “Mevâkîtü's-şalât”, 3 (676); Bezzâr, *el-Müsned*, 5/304 (1921); Taberânî (Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Baskı, 1415/1994, 10/15 (9794).

¹⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, thk. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995, 4/33 (3541).

¹⁶⁵ Abdürrezzâk (Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'), *el-Muşannef*, thk. Merkezü'l-Buhûs Dâru't-Ta'sîl, Beyrut: Dâru't-Ta'sîl, 2. Baskı, 1437/2013, 2/245 (2122). Not: *Cevâmiu'l-Kelim*'de Hubâb b. Münzir (ö. 20/641) olarak zikredilirken *el-Mektebetü's-şâmile* isimli programda Habbâb b. Eret olarak zikredilmektedir.

حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا		
(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i> , 1/238 (153)	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Vekî' > A'meş > Ebû İshak > Hârise b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 3/208 (3307)	Zeval Vaktinde Hava Serinlemeden Öğle Namazını Kılan Kişi
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Ebû'l-Ahves > Ebû İshak > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/530 (21052) ¹⁶⁶	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Süleyman b. Dâvûd > Şu'be > Ebû İshak > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب يَقُولُ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ شُعْبَةُ: يَغْنِي فِي الظُّهْرِ		
(ö. 261/875)	Müslim, "Mesâcid", 189 (619) ¹⁶⁷	Şiddetli Sıcaklık Olmadan Öğle Namazını İlk Vakitte Kılmanın Müstehaplığı
Senedi: Müslim > Ebû Bekir b. Ebî Şeybe > Ebû'l-Ahves Sellâm b. Süleym el-Hanefî > Ebû İshâk > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَشَكُونَا إِلَيْهِ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ رُهَيْزٌ: قُلْتُ لِأَبِي إِسْحَاقَ: أَفِي الظُّهْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أَفِي تَعَجِيلِهَا؟ قَالَ: نَعَمْ.		
(ö. 261/875)	Müslim, "Mesâcid", 190 (619)	Şiddetli Sıcaklık Olmadan Öğle Namazını İlk Vakitte Kılmanın Müstehaplığı
Senedi: Müslim > Ahmed b. Yûnus ve Avn b. Sellâm > Züheyr > Ebû İshâk > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الصَّلَاةَ فِي الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا		
(ö. 273/887)	İbn Mâce, "Mevâkıtü's-şalât", 3 (675)	Öğle Namazı Vakti
Senedi: İbn Mâce > Ali b. Muhammed > Vekî' > A'meş > Ebû İshâk > Hârise b. Mudarrib el-Abdî > Habbâb b. Eret > Resûlullah		

¹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 2 defa tekrar ettiği tespit edilen 21052 ve 21063 numaralı rivâyetlerden 21057 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

¹⁶⁷ Müslim (Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî), *el-Câmi'u's-şahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1374/1955, "Mesâcid", 189 (619).

حَبَاب قَالَ : شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا		
(ö. 273/887)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/78 (2134)	Saîd b. Vehb'in Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Cerrâh b. Mahled > Ebû Bekir Abdü'l-Kebîr b. Abdü'l-Mecîd > Yûnus b. Ebî İshâk > Ebû İshâk > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 273/887)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/81 (2136)	Hârise b. Mudarrib'in Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Yûsuf b. Mûsâ > Abdurrahman b. Mağrâ > A'meş > Ebû İshâk > Hârise b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَجِيرِ		
(ö. 303/915)	Nesâî, "Mevâkîf", 1 (497)	Öğle Namazının İlk Vakti
Senedi: Nesâî > Ya'kûb b. İbrâhîm > Humeyd b. Abdurrahman > Züheyr > Ebû İshâk > Saîd b. Vehb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَاب قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا قَبْلَ لِأَبِي إِسْحَاقَ: فِي تَعْجِيلِهَا؟ قَالَ: نَعَمْ.		

c. Açıklama

- Rivâyette فَلَمْ يُشْكِنَا ifadesi kullanılmış olup bu kelime zıt iki anlama gelen (ezdâd) bir kelimedir. أَشْكِي fiili hakkında şikâyet edilen bir fiili işlemek ve şikâyet edilen fiili ortadan kaldırmak anlamlarına gelmekte olup hadiste kullanılan ifadenin "şikâyeti gidermedi" anlamında kullanıldığı¹⁶⁸ nakledilmektedir.

- Konumuzla ilgili öğle namazını tehir etmede Resûlullah'ın izin vermemesi rivâyeti ile "Sıcak (öğle vakti) şiddetlendiği zaman, öğle namazını serinliğe bırakın. Muhakkak ki sıcaklığın şiddeti cehennemnin kaynamasındandır."¹⁶⁹ rivâyeti arasında bir ihtilaf ve tenakuz olduğu zannedilse de söz konusu olan 2 rivâyette ihtilaf ve tenakuz gibi aykırı bir durum yoktur. Nitekim namazın ilk vakitleri Allah'ın rızasına, son vakitleri ise Allah'ın affına vesiledir.¹⁷⁰ İlk vakitler faziletliken son vakitlerde

¹⁶⁸ İbnü'l-Enbârî (Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed), *Kitâbü'l-Ezdâd*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1407/1987, s. 221.

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/228 (7828); Dârimî (Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl), *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1. Baskı, 1412/2000, "Şalât", 14 (1243); Buhârî, "Mevâkîtü's-şalât", 8 (512); Müslim, "Mesâcid", 180 (615); İbn Mâce, "Mevâkîtü's-şalât", 4 (677); Bezzâr, *el-Müsned*, 14/127 (7632):

إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ
¹⁷⁰ Tirmizî, "Şalât", 13 (172): الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ رِضْوَانُ اللَّهِ وَالْوَقْتُ الْآخِرُ عَفْوُ اللَّهِ:

ruhsat vardır. Nakledilen rivâyette Resûlullah (s.a.s.) kendisiyle namaz kılan kişilere kendisi bulunduğundan dolayı ruhsata müsaade etmediği, kendi namazları bittikten sonra namaz kılmak için gelen kişilere ise kolaylık olsun diye namazı serinlikte kılmalarını söylediği¹⁷¹ nakledilmektedir.

- Taberânî ve Beyhakî’de ilgili rivâyet’e ilave olarak “Güneş, zeval vaktine geldiğinde (öğle) namazını kılın” denildiği¹⁷² nakledilmektedir. Taberânî ve Beyhakî’deki ilgili rivâyetteki fazla olan ifadeyi (إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ فَصَلُّوا) sahih olarak kabul ettiğimizde karşımıza 2 durum çıkmaktadır. Acaba ziyâde olan bu lafız kime aittir? Resûlullah’a mı Habbâb’a mı aittir? Bu husus âlimler arasında tartışılmıştır. Ancak burada vurgulanan husus, öğle namazının ilk kılınma vakti olan güneşin gökyüzündeki tepe noktasını geçip batıya doğru kayma vakti olan zeval vaktidir.¹⁷³

- Öğle namazında güneş tam tepe noktadan ayrılmaya başlayınca yani zeval vaktinde namaz kıldıkları¹⁷⁴ ve Resûlullah’ın öğle namazını ilk vakitte kılma hususunda acele ettiği¹⁷⁵ nakledilmektedir. Namazın sonra kılınması anlamında olan ibrâd hadisi ise ilk vakitte kılınmasını emreden hadisi ya nesh ettiğini ya da bir ruhsatın olduğu¹⁷⁶ nakledilmektedir. Ayrıca Kurtubî’nin “Öğle namazının tehir edilmeden erkenden kılınmasının ibrâd hadisinin emredilmesinden önce olabileceği veya sahâbenin namazı tehir etme isteklerinin ibrâd vaktinden fazla olması ihtimalinden dolayı Resûlullah onların isteklerini kabul etmedi” dediği¹⁷⁷ nakledilmektedir.

¹⁷¹ İbn Kuteybe, *Te’vîlü muhtelifi’l-ḥadîs*, Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1419/1999, s. 174-175.

¹⁷² Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 4/79 (3703); Beyhakî (Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî), *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru’l-Ḳütübî’l-İlmiyye, 3. Baskı, 1424/2003, 1/644 (2066): (حَبَاب): إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ فَصَلُّوا الرُّمُضَاءَ فَمَا أَشْكَاْنَا وَقَالَ قَالَ: شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ حَبَابَ

¹⁷³ Öğle namazı ve zeval vakti hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Vakit”, *DİA*, İstanbul, 2012, 42/488-491.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/516 (21016): كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُصَلِّي الظُّهْرَ إِذَا دَخَصَتْ الشَّمْسُ

¹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/12 (25808): مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَشَدَّ تَعْجِيلًا لِلظُّهْرِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ

¹⁷⁶ Kâdî İyâz (Ebû’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz), *İkmâlü’l-Mu’lim bi-fevâ’idi Müslim*, thk. Yahyâ İsmâil, Mısır: Dâru’l-Vefâ, 1. Baskı, 1419/1998, 2/585.

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/532. (Muhakkik Şuayb el-Arnaût’un dipnottaki açıklamasıdır.)

- Resûlullah'ın (s.a.s.) öğle namazını geç kılmaları isteklerine olumsuz yaklaşmasının bir nedeni olarak da öğle namazını ibrâd vaktinden sonraki vakitte (öğle vakti çıktıktan sonra) kılmayı talep etmeleri olduğu¹⁷⁸ da nakledilmektedir.

Günümüzde Din İşleri Yüksek Kurulu'nun hazırlamış olduğu namaz vakitlerine göre cemaat ile namaz kılındığı zaman hem namaz ilk vakitte kılınmış olup Resûlullah'ın (s.a.s.) sünnetine uyulup efdal ile hareket edilmiş hem de cemaat sevabı alınmış olmaktadır.

¹⁷⁸ Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, 2/579.

2.1.3. Korku Namazı

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عِيَّاشٍ الْحُمْصِيُّ حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ ح وَأَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَبَّابٍ عَنْ أَبِيهِ خَبَّابِ بْنِ الْأَرْتِ مَوْلَى بَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:

رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي لَيْلَةٍ صَلَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كُلَّهَا حَتَّى كَانَ مَعَ الْفَجْرِ فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ صَلَاتِهِ جَاءَهُ خَبَّابٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَيِّ أَنْتَ وَأُمِّي لَقَدْ صَلَّيْتَ اللَّيْلَةَ صَلَاةً مَا رَأَيْتُكَ صَلَّيْتَ نَحْوَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَجَلُ إِنَّهَا صَلَاةٌ رَغِبَ وَرَهَبٍ سَأَلْتُ رَبِّي ثَلَاثَ خِصَالٍ: فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُهْلِكَنَا بِمَا أَهْلَكَ بِهِ الْأُمَمَ قَبْلَنَا فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُظْهَرَ عَلَيْنَا عَدُوًّا غَيْرَنَا فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يَلْبِسَنَا شَيْعًا فَمَنْعَنِيهَا.

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Ahmed b. Hanbel¹⁷⁹ > Ali b. Ayyâş el-Hımsî¹⁸⁰ > Şuayb b. Ebî Hamza¹⁸¹ (ح) Ebü'l-Yemân (Hakem b. Nâfi)¹⁸² > Şuayb (b. Ebî Hamza) > Zührî¹⁸³ > Abdullah b. Hâris¹⁸⁴ > Abdullah b. Habbâb¹⁸⁵ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

¹⁷⁹ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855): Hanbelî mezhebinin imamı olup muhaddis ve fakih. *el-Müsned* isimli meşhur eserin müellifi olduğundan sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirme yapılmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, İstanbul, 1989, 2/75-80.

¹⁸⁰ Ebü'l-Hasan Ali b. Ayyâş b. Müslim el-Hımsî (ö. 210/845): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, mutkin, sebt, hüccet, ercû ennehû lâ be'se bih” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/199; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/81-87; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/368-369).

¹⁸¹ Ebü Bîşr Şuayb b. Dînâr el-Ümevî el-Hımsî (ö. 162/779): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, mutkin, hâfiz, imâm, sebt, sâlihu'l-hadîs, esbetü'n-nâs” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/516-520; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/351-352). Ayrıca bkz. Abdülkadir Şenel, “Şuayb b. Ebü Hamza”, *DİA*, İstanbul, 2010, 39/223.

¹⁸² Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi' el-Behrânî (ö. 222/837): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, sâlih, lâ be'se bih, sebt” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/129; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/146-155; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/441-443). Ayrıca bkz. Akif Köten, “Ebü'l-Yemân”, *DİA*, İstanbul, 1994, 10/350-351.

¹⁸³ Ebü Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742): Tâbiîn neslinden olup hadisleri Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden âlimdir. Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “hâfiz, ehfezu ehl-i zamânihi, sikâ, sadûk, sebt, lâ be'se bih, sâlih, lâ a'rifü lehû nazîran fi'd-dünyâ, müksir, mutkin, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8/71-74; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/419-443; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/445-451). Ayrıca bkz. Halit Özkan, “Zührî”, *DİA*, 2013, İstanbul, 44/544-549.

¹⁸⁴ Ebü Muhammed Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 84/703): Tâbiîn neslinden olup muhaddisdir. Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi

Abdullah b. Habbâb, (Benî Zühre'nin âzatlısı ve Bedir Savaşına Resûlullah ile katılan) babası Habbâb b. Eret'in Resûlullah (s.a.s.) ile beraberken şöyle söylediğini nakletmektedir:

“Bir gece Resûlullah (s.a.s.) namaz kılarken onu takip ettim. Sabah oluncaya kadar bütün gece namaz kıldı. (Namazı bitirip) selam verince Habbâb b. Eret, (Resûlullah'ın yanına gitti ve) şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resûlu! Annem ve babam sana feda olsun. Gece vakti sizi daha önce görmediğim bir şekilde namaz kılarken gördüm. (Bu nasıl bir namazdır?)”. Resûlullah: “Evet, bu namaz, ümit ve korku namazıdır. Bu namazda Rabbimden 3 hususu istedim. 2'sini verdi. 1'ini vermedi. Daha önceki ümmetleri helak ettiği gibi bizi helak etmemesini istedim. Bunu kabul etti. Düşmanlarımızı bize musallat etmemesini (bizlere karşı zafer kazanmamalarını) istedim. Bunu da kabul etti. Bizleri muhalif gruplara bölmemesini istedim. Bunu kabul etmedi.” dedi.¹⁸⁶

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Korku Namazı” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki 21053 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsîk edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmesine göre de ilgili rivâyetin senedi sahihtir.¹⁸⁷

olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/30-31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/396-399; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/180-181). Ayrıca bkz. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Hâris el-Hâşimî”, *DİA*, İstanbul, 1988, 1/105.

¹⁸⁵ Abdullah b. Habbâb b. Eret b. Cendele (ö. 38/658): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/532-534 (21053).

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/532-534 (21053). (Muhakkik Şuayb el-Arnaût'un dipnottaki açıklamasıdır.)

Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan rivâyetin senedinde tahvîl¹⁸⁸ yapıldığı tespit edilmiş ve (ح) işareti konularak dikkat çekilerek tek bir sened halinde gösterilmiştir.

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675),¹⁸⁹ Muâz b. Cebel (ö. 17/638)¹⁹⁰, Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)¹⁹¹ ve diğer sahâbî râvilerin tarîkiyle gelmektedir.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/532-534 (21053) ¹⁹²	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Ali b. Ayyâş el-Hımsî > Şuayb b. Ebî Hamza (ح) Hakem b. Nâfi > Şuayb > Zührî > Abdullah b. Hârise > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(حَبَّاب) قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي لَيْلَةٍ صَلَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كُلَّهَا حَتَّى كَانَ مَعَ الْفَجْرِ فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ صَلَاتِهِ جَاءَهُ حَبَّابٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي لَقَدْ صَلَّيْتَ اللَّيْلَةَ صَلَاةً مَا رَأَيْتُكَ صَلَّيْتَ نَحْوَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَجَلُ إِنَّهَا صَلَاةٌ رَغِبَ وَرَهَبٍ سَأَلْتُ رَبِّي ثَلَاثَ خِصَالٍ: فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُهْلِكَنَا بِمَا أَهْلَكَ بِهِ الْأُمَمَ قَبْلَنَا فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُظْهَرَ عَلَيْنَا عَدُوًّا غَيْرَنَا فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يَلْبِسَنَا شَيْعًا فَمَنْعَنِيهَا		
(ö. 279/892)	Tirmizî, “Fiten”, 14 (2175)	Nebi'nin Ümmeti İçin

¹⁸⁸ Tahvîl: Farklı isnâdları bulunan bir hadisi rivâyet ederken isnâdların birinden diğerine geçmeyi ve bunların ortak râvisinden sonra konulan özel işareti belirten hadis terimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Emin Âşıkutlu, “Tahvîl”, *DİA*, İstanbul, 2010, 39/440.

¹⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 16/243 (31484); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/141-142 (1573), 19/468-469 (12486); Müslim, “Fiten”, 20 (2890); Bezzâr, *el-Müsned*, 3/328 (1125); Ebû Ya'la, *el-Müsned*, 2/84 (734); İbn Huzeyme (Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme), *eş-Şahîh (Şahîhi İbn Huzeyme)*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Baskı, 1424/2003, 1/602-603 (1217); İbn Hibbân (Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî), *eş-Şahîh, (el-Müsnedü's-şahîh 'ale't-tekâsîm ve'l-envâ', Şahîhu İbn Hibbân, es-Sünen, et-Tekâsîm ve'l-envâ')*, thk. Muhammed Ali Sönmez - Hâlis Aydemir, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, 1433/2012, 7/457 (6788).

¹⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 16/242 (31482); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/422 (22109), 442 (22125), 449 (22136), 45/200 (27224); İbn Mâce, “Fiten”, 9 (3952); İbn Huzeyme, *eş-Şahîh*, 1/603 (1218); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/148 (306, 307).

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/468-469 (12486), 20/45 (12589); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdü'l-Mün'im Şelebî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1421/2001, 1/269 (489); İbn Huzeyme, *eş-Şahîh*, 1/606-607 (1228).

¹⁹² Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 2 defa tekrar ettiği tespit edilen 21053 ve 21055 numaralı rivâyetlerden 21053 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

		Üç İsteği
Senedi: Tirmizî > Muhammed b. Beşşâr > Vehb b. Cerîr > Babasından (Cerîr b. Hâzim) > Nu'mân b. Râşit > Zührî > Abdullah b. Hârise > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَالَ (خَبَاب): صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلَاةً فَأَطَالَهَا فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّيْتَ صَلَاةً لَمْ تَكُنْ تُصَلِّيْهَا قَالَ: أَجَلَ إِنَّهَا صَلَاةُ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ إِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ فِيهَا ثَلَاثًا فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً سَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِسَنَةِ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا مِنْ غَيْرِهِمْ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُذِيقَ بَعْضَهُمْ بَأْسَ بَعْضٍ فَمَنْعَنِيهَا		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i>, 6/60 (2122)	Abdullah'ın Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Ahmed b. Mansûr b. Seyyâr > Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Abdullah b. Hârise > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(قَالَ خَبَاب) أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى صَلَاةً فَأَطَالَهَا فَقِيلَ لَهُ: لَقَدْ أَطَلْتَهَا قَالَ: إِنِّي صَلَّيْتُ صَلَاةَ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ سَأَلْتُ رَبِّي فِيهَا ثَلَاثًا فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً. سَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُعَذِّبَهُمْ بِعَذَابِ أَهْلِكَ بِهِ مَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا فَيَسْتَبِيحَهُمْ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُلْبِسَهُمْ شَيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَهُمْ بَأْسَ بَعْضٍ فَمَنْعَنِيهَا		
(ö. 303/915)	Nesâî, “<i>Ḳıyâmü'l-leyl</i>”, 16 (1638)	Geceyi İhya Etmek
Senedi: Nesâî > Amr b. Osman > Babası (Osman b. Saîd) ve Bakıyye b. el-Velîd > Şuayb > Zührî > Abdullah b. Hârise > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
رَاقِبَ (خَبَاب) رَسُولَ اللَّهِ ﷺ اللَّيْلَةَ كُلَّهَا حَتَّى كَانَ مَعَ الْفَجْرِ فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ صَلَاتِهِ جَاءَهُ خَبَابٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي لَقَدْ صَلَّيْتُ اللَّيْلَةَ صَلَاةً مَا رَأَيْتُكَ صَلَّيْتَ نَحْوَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَجَلَ إِنَّهَا صَلَاةُ رَغْبٍ وَرَهْبٍ سَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا ثَلَاثَ خَصَالٍ فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً سَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُهْلِكَنَا بِمَا أَهْلَكَ بِهِ الْأُمَمَ قَبْلَنَا فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُظْهِرَ عَلَيْنَا عَدُوًّا مِنْ غَيْرِنَا فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُلْبِسَنَا شَيْعًا فَمَنْعَنِيهَا.		

c. Açıklama

- Gece boyu namaz kıldı denmesinden maksadın gecenin çoğu olabileceği gibi âdeti üzere bütün gece namaz kıldı anlamına da gelebileceği¹⁹³ nakledilmektedir. Ayrıca uzun bir namaz kıldı ifadesi olarak rûkûn ve duanın uzun olması anlamında olması da muhtemeldir.

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/534. (Muhakkik Şuayb el-Arnaût'un dipnottaki açıklamasıdır.)

- Resûlullah, önceki ümmetlerin başına gelen genel kıtlıkla, denizde boğulmayla, tufanla, veba ve benzeri diğer yok edici afetlerden ümmetinin zarar görmemesini arzulamaktadır.¹⁹⁴ Çünkü Resûlullah (s.a.s.) ümmetine düşkündür. Onlara bir zarar gelmesine razı değildir. Âyet-i kerîmede bu hususta “*Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.*”¹⁹⁵ buyurulmaktadır.

Hiz. Peygamber (s.a.s) ümmetine karşı düşkünlüğünü şöyle açıklamaktadır: “*Benim ve sizin benzeriniz, ateş yakan ve ateşine pervane ve çekirgeler düşmeye başlayınca onları ateşten kurtarmaya çalışan kimse gibidir. Ben sizi ateşe düşmekten korumak için eteklerinizden tutuyorum. Oysa siz benim elimden kurtulmaya çalışıyorsunuz*”¹⁹⁶

- En‘âm, 6/65’de geçen *أَوْ يُلْبِسَكُمْ شِيْعًا* (sizi muhalif gruplara ayırmaya) ifadesinin açıklaması olarak konumuz ile ilgili olan rivâyetin zikredildiği¹⁹⁷ nakledilmektedir.

- Muhalif gruplara ayrılma olarak da her grubun kendi imamlarına tabi olmaları ve kendilerinden olmayanlara karşı öldürmenin ortaya çıkması¹⁹⁸ olarak açıklanmaktadır ki gerçekten de günümüzde yaşanan en büyük sorunlardan birisi de budur. Kendilerinin Müslüman olduğunu söyleyen nice gruplar vardır ki diğer grupları sırf kendi imamlarına veya görüşlerine uymadıkları için tekfir etmektedirler.

- Hadiste korku ve ümit namazından bahsedilmektedir. Resûlullah (s.a.s.) kılınan bu namazın Allah’ın rahmetini ümit etme ve azabından korkma namazı olduğunu haber vermektedir. Bu hususta da âyet-i kerîmede “*Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah*

¹⁹⁴ Mübârekpûrî (Ebü’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm), *Tuhfetü’l-ahvezî şerhu Câmi’i’t-Tirmizî*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye, ty. 6/331.

¹⁹⁵ Tevbe, 9/128: *لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ*

¹⁹⁶ Müslim, “Fezâ’il”, 19 (2285):

مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَوْقَدَ نَارًا فَجَعَلَ الْجَنَادِبُ وَالْفَرَاشُ يَفْعَنُ فِيهَا وَهُوَ يَذْهَبُ عَنْهَا وَأَنَا أَخَذْتُ بِخُجْرَتِكُمْ عَنِ النَّارِ وَأَنْتُمْ تَقْلَتُونَ مِنْ يَدِي

¹⁹⁷ Abdürrezzâk, *et-Tefsîr*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Baskı, 1419/1998, 2/52; Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Şur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Riyad: Dâru Hicr, 1. Baskı, 1422/2001, 9/304.

¹⁹⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 6/331.

için harcarlar.”¹⁹⁹ buyurulmaktadır. Bu nakillerden ise müminin Allah’a olan teslimiyetini anlamaktayız. Hayatının “beyne’l-havf ve’r-recâ” olarak yani korku ile ümit arası olduğu bilincinde olmalıdır.

- Gece kılınan namazın ayrı bir önemi vardır. Âyette “*Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nâfile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbin seni övülmüş bir makama yükseltsin.*”²⁰⁰ buyurulmaktadır.

¹⁹⁹ Secde, 32/16: تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ
²⁰⁰ İsrâ, 17/79: وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

2.1.4. Fitne Olacak

عبد الرزاق عَنْ مَعْمَرٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَقَدْ أَتَيْتُ الْخَوَارِجَ وَإِنَّهُمْ لَأَحَبُّ قَوْمٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ إِلَيَّ فَلَمْ أَزَلْ فِيهِمْ حَتَّى اخْتَلَفُوا فَقِيلَ لِعَلِيِّ: قَاتِلْهُمْ فَقَالَ: لَا حَتَّى يَقْتُلُوا فَمَرَّ بِهِمْ رَجُلٌ فَاسْتَنْكَرُوا هَيْئَتَهُ فَسَارُوا إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَبَّابٍ فَقَالُوا: حَدِّثْنَا مَا سَمِعْتَ أَبَاكَ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: تَكُنْ فِتْنَةً الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَانِمِ وَالْقَانِمُ خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي وَالسَّاعِي فِي النَّارِ. قَالَ: فَأَخَذُوهُ وَأَمَّ وَلَدَهُ فَذَبَحُوهُمَا جَمِيعًا عَلَى شَطِّ النَّهْرِ قَالَ: وَلَقَدْ رَأَيْتُ دِمَاءَهُمَا فِي النَّهْرِ كَأَنَّهُمَا شِرَاكَانِ فَأَخْبَرَ بِذَلِكَ عَلِيٌّ فَقَالَ لَهُمْ: أَقِيدُونِي مِنَ ابْنِ خَبَّابٍ قَالُوا: كُلُّنَا قَتَلَهُ فَحِينَئِذٍ اسْتَحَلَّ قِتَالَهُمْ.

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Abdurrezzâk²⁰¹ > Ma‘mer²⁰² > Abdükays’tan pekçok kişi²⁰³ > Humeyd b. Hilâl²⁰⁴ > Humeyd’in babası (Süveyd b. Hubeyra)²⁰⁵ > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Humeyd b. Hilâl, babasından (Süveyd b. Hubeyra b. Üseyd) nakletmektedir:

(Ben bir gün) Hâricîlerin yanına gittim. Hâricîler ise (o zamanda) benim dünyadaki en sevdiğim bir topluluktü. İhtilafa düşünceye kadar onların arasında olmaya devam

²⁰¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27): Yemenli muhaddis olup “el-hâfizu’l-kebîr, allâme, şeyhü’l-İslâm ve muhaddisü’l-vakt” gibi isimlerle anılmaktadır. *el-Muşannef* isimli meşhur eserin müellifi olduğundan sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirme yapılmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. Ali Akyüz, “Abdürrezzâk es-San‘ânî”, *DİA*, İstanbul, 1988, 1/298-299.

²⁰² Ebû Urve Ma‘mer b. Râşid el-Basrî es-San‘ânî (ö. 153/770): Yemen’de hadisi ilk tedvin eden tâbiî, muhaddis ve fakihdir. Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “hüccet, hâfız, sâlihu’l-hadîs, fakih, mutkîn, sikâ, sebt, fâdîl, imâm, hâfız, şeyh, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8/255-257; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28/303-311; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/243-246). Ayrıca bkz. İbrahim Hatiboğlu, “Ma‘mer b. Râşid”, *DİA*, Ankara, 2003, 27/552-554.

²⁰³ Abdükays’tan pekçok kişi, ismi bilinmeyen râviyi ifade etmektedir.

²⁰⁴ Ebû Nasr Humeyd b. Hilâl b. Hubeyra (İbn Süveyd b. Hubeyra) el-Adevî el-Basrî (ö. 106-120/725-738): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3/230-231; 3/230-231; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1/616; *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 5/309-311; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/51-52).

²⁰⁵ Süveyd b. Hubeyra b. Üseyd b. Hâris el-Adevî (ö. ?): Tabiîn neslinden olduğu nakledilmektedir. Hayatı hakkında pek bilgi bulunmayıp İbn Hibbân’ın *es-Şikât* adlı eserinde zikredilmesi ve diğer eserlerde cerh edilmemesinden dolayı sikâ bir râvi olduğu neticesini elde edebiliriz. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/233; İbn Hibbân, *es-Şikât*, 4/323).

ettim. Hz. Ali'ye "onlarla (Hâricîlerle) savaş" denildi de Hz. Ali ise "Hayır! Onlar savaşmadığı sürece onlarla savaşmam" dedi. Onların yanına (Hâricîlerin yanına) bir adam uğradı. Onların durumu (Hz. Ali karşısındaki tavırları) tuhafına gitti. Daha sonra Hâricîler, Abdullah b. Habbâb isminde olan bu kişinin yanına gittiler ve "Bize, babanın Resûlullah'tan nakledip işittiğin bir hâdis rivâyet et" dediler. Abdullah ise babamı Resûlullah'tan şöyle naklederken işittim" dedi ve devamında Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletti: "*Bir fitne olacak, o fitne zamanında (yerinde) oturanlar ayaktakilerden, ayaktakiler yürüyenlerden, yürüyenler koşanlardan, daha hayırlı olacaklar. (Fitne peşinde) Koşanlar ise cehennemde olacak*". (Humeyd b. Hilâl'in babası konuşmasına devam eder) Bunun üzerine Abdullah'ı ve eşini yakaladılar. Nehrin kenarına götürüp orada boğazlarını kestiler. O ikisinin kanının nehre ayakkabı bağı gibi (süzülerek) karıştığını gördüm. Bu durum Hz. Ali'ye haber verildi. Hz. Ali ise "Abdullah b. Habbâb'ı öldüreni bana teslim edin" dedi. Hâricîler ise "Öldürme olayını hepimiz yaptık" deyince Hz. Ali onları öldürmeyi meşru kabul etti.²⁰⁶

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

"Fitne Olacak" konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Abdurrezzâk'ın *el-Muşannef*indeki 19829 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan 1 râvi (meçhul râvi) hariç rivâyetin senedi sahihtir. Ma'mer'in nakilde bulunduğu meçhul râvi eğer sikâ ise tüm isnâd sahihtir.

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Ebû Hüreyre (ö. 58/678)²⁰⁷, Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675)²⁰⁸, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-

²⁰⁶ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 9/316 (19829).

²⁰⁷ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsne'd*, 4/103 (2465); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 13/207 (7796); Buhârî, "Menâkıb", 22 (3406), "Fiten", 9 (6670, 6671); Müslim, "Fiten", 10 (2886); Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd*, 10/373 (5965); İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 6/40 (4838).

²⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 21/191 (39895); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/56 (1446), 161 (1609); Tirmizî, "Fiten", 29 (2194); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 4/58 (1224).

53)²⁰⁹ ve diğer sahâbî râvilerin târîkiyle gelmekte ve ilgili rivâyet her ne kadar zayıf olsa da şâhid rivâyetler ile desteklenmektedir.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 211/826-827)	Abdurrezzâk, <i>el-Muşannef</i> , 9/316 (19829)	Hâricîler ile Savaş
Senedi: Abdurrezzâk > Ma‘mer > Abdükays’tan pekçok kişi > Humeyd b. Hilâl el-Adevî > Ebû Humeyd b. Hilâl > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَالَ (أَبُو حُمَيْدٍ): لَقَدْ أَتَيْتُ الْخَوَارِجَ وَإِنَّهُمْ لَأَحَبُّ قَوْمٍ عَلَيَّ وَجْهَ الْأَرْضِ إِلَيَّ فَلَمْ أَزَلْ فِيهِمْ حَتَّى اخْتَلَفُوا فَقِيلَ لِعَلِيِّ: قَاتِلْهُمْ فَقَالَ: لَا حَتَّى يَقْتُلُوا فَمَرَّ بِهِمْ رَجُلٌ فَاسْتَنْكَرُوا هَيِّنْتَهُ فَسَارُوا إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَبَّابٍ فَقَالُوا: حَدِّثْنَا مَا سَمِعْتَ أَبَاكَ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: تَكُنْ فِتْنَةُ الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي وَالسَّاعِي فِي النَّارِ. قَالَ: فَأَخَذُوهُ وَأَمَّ وَلَدَهُ فَذَبَحُوهُمَا جَمِيعًا عَلَى سَطْرِ النَّهْرِ قَالَ: وَلَقَدْ رَأَيْتُ دِمَاءَهُمَا فِي النَّهْرِ كَأَنَّهُمَا شِرَاكَانِ فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ عَلِيٌّ فَقَالَ لَهُمْ: أَقِيدُونِي مِنْ ابْنِ خَبَّابٍ قَالُوا: كُلُّنَا قَتَلَهُ فَحَبِئْتَنِي اسْتَحَلَّ قَتَالَهُمْ		
(ö. 219/834)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 21/542 (40706)	Hâricîler Hakkında
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Yezîd b. Hârûn > Süleyman b. Muğire > Humeyd b. Hilâl > (Abdükays’tan) Racûl > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
رجل من عبد القيس قال: كنت مع الخوارج فرأيت منهم شيئا كرهته ففارقتهم على أن لا أكثر عليهم فبينما أنا مع طائفة منهم إذ رأوا رجلا خرج كأنه فرع وبينهم وبينه نهر فقطعوا إليه النهر فقالوا: كأننا رعنك؟ قال: أجل. قالوا: ومن أنت؟ قالوا: أنا عبد الله بن خباب بن. قالوا: عندك حديث تحدثناه عن أبيك عن رسول الله ﷺ فقال: حدثني أبي عن رسول الله ﷺ: إن فتنة جائية القاعد فيها خير من القائم والقائم فيها خير من الماشي فإذا لقيتهم فإن استطعت أن تكون عبد الله المقتول فلا تكن عبد الله القاتل. قال: فقبوه إلى النهر فضربوا عنقه فرأيت دمه يسيل على الماء كأنه شراك ما ابذقر بالماء حتى توارى عنه ثم دعوا بسرية له حبلى فبقروا عما في بطنها		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/542-543 (21064) ²¹⁰	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > İsmâîl > Eyyûb es-Sahtiyânî > Humeyd b. Hilâl > Racûl > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
عَنْ رَجُلٍ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ كَانَ مَعَ الْخَوَارِجِ ثُمَّ فَرَاقَهُمْ قَالَ : دَخَلُوا قَرْيَةً فَخَرَجَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَبَّابٍ دَعِرًا يَجُرُّ رِدَاءَهُ فَقَالُوا: لَمْ نَرَعْ؟ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ رُعْتُمُونِي. قَالُوا: أَنْتَ عَبْدُ		

²⁰⁹ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi* ‘, 11/350 (20727); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 21/307 (40213); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/315-316 (4286); Bezzâr, *el-Müsned*, 4/276 (1444).

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde 2 defa tekrar ettiği tespit edilen 21064 ve 21065 numaralı rivâyetlerden 21064 numaralı rivâyet tercih edildi.

اللَّهُ بْنُ حَبَّابٍ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ مِنْ أَبِيكَ حَدِيثًا يُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تُحَدِّثْنَاهُ؟ قَالَ: نَعَمْ سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: أَنَّهُ ذَكَرَ فِتْنَةً الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي قَالَ (حَبَّابُ): فَإِنْ أَدْرَكْتَ ذَلِكَ فَكُنْ عَبْدَ اللَّهِ الْمُقْتُولِ. قَالَ أَيُّوبُ: وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ وَلَا تَكُنْ عَبْدَ اللَّهِ الْقَاتِلِ. قَالُوا: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ أَبِيكَ يُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَقَدِّمُوهُ عَلَى ضَفَّةِ النَّهْرِ فَضَرَبُوا عُقَّةَ فَسَالَ دَمُهُ كَأَنَّهُ شِرَاكٌ نَعْلٍ مَا ابْدَقَرَ وَبَقَرُوا أُمَّ وَلَدِهِ عَمَّا فِي بَطْنِهَا

c. Açıklama

Rivâyette fitnenin olacağından bahsedilmekte olup fitne kelimesi genel anlamda hayır veya şer işlerde denemek / imtihan etmek anlamında kullanılmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede “*Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz*”²¹¹ olarak buyrulmaktadır.

Fitne kelimesinin klasik sözlüklerde “Sınama (ibtîlâ), deneme (ihtibâr), imtihan, maddi ve manevi sıkıntı, üzüntü, işkence, belâ ve felâketle imtihan etme, saldırı, ahir zaman alametleri” şeklinde sıralanmıştır. Fitnenin, “inanç uğruna maruz kalınan ağır işkence” anlamında kullanımı da oldukça yaygın olduğu ifade edilmektedir. Fitne kelimesine yüklenen genel anlamlar bu şekilde olmakla birlikte daha Hz. Peygamber’den (s.a.s.) sonraki zamanlarda ise dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan sosyal kargaşa, anarşi, iç savaş için kullanılan kavram olduğu²¹² ifade edilmektedir.

Hadislerde fitne genellikle, İslâm ümmetinin birlik ve bütünlüğünü bozan bir komployu veya her türlü yıkıcı faaliyeti ifade eder. Hadis âlimleri fitne kelimesiyle, bilhassa Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayıp sonraki dönemlerde devam eden kargaşa ve iç savaşlara işaret edildiğini²¹³ belirtirler.

- Habbâb b. Eret, Hz. Osman’ın şehit edilme durumu hakkında insanların ihtilafa düştüklerini gördüğünde oğluna şu şekilde nasihatte bulunduğu nakledilmektedir: “Sanki ben (Hz. Ali’den ayrılan) Hâricîlere karşı en çok fitne çıkartan biriyim. (Ey

²¹¹ Enbiyâ, 21/35: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَاللَّيْنَا نُرْجِعُونَ

²¹² Fitne hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çağrırcı, “Fitne”, *DİA*, İstanbul, 1996, 13/156-159.

²¹³ Aynî (Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed), *Umdetü’l-kârî fî şerhi Şaḥîhi’l-Buḥârî*, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasî’l-Arabî, 1431/2010, 24/175.

Oğlum!) Şayet onlarla karşılaşırsan Hz. Âdem'in iki evladından en hayırlısı gibi ol (öldürülen Hâbil gibi ol, öldüren kabil gibi olma)".²¹⁴ Habbâb b. Eret, bu rivâyette evlâdının fitneye dalmasını engellemek istemiş ve başına ölüm ile ilgili bir hadise gelirse de şehit olarak Allah'a kavuşmasını istemiştir.

- Abdullah b. Habbâb hakkında Hz. Ali'nin bazı bölgelerde görevlendirdiği valisi olduğu²¹⁵ da nakledilmektedir. Hâricîlerin, Abdullah'a karşı alerjilerinin bir sebebi olarak da Hz. Ali'ye yakın olması olduğu söylenebilir.

- Konumuz ile ilgili rivâyette Hâricîlerin diğer Müslümanlara ve sivil halka uyguladığı bir çeşit sorgulama biçimi olan isti'râz²¹⁶ örneğini görmekteyiz. Hâricîler'in ve özellikle Ezârika fırkası mensuplarının, kendilerinden olduğunu iddia edip yanlarına gelen kişilerin ne kadar samimi olduklarını ölçmek için imtihan eder, bunun için de yanlarında bulunan esirlerden birini öldürmelerini teklif ederlerdi. İmtihan edilen kişi esiri öldürürse samimiyetini kanıtlamış olur, aksi takdirde öldürmezse münafık ve müşrik sayılarak kendisi öldürülürdü. Sahâbeden Abdullah b. Habbâb'ı sorguya çekmeleri, ardından da onu ve eşini acımasızca öldürmeleri isti'râz'ın en bâriz örneği olarak zikredilebilir.

Nakledildiğini göre Hâricîler, Abdullah b. Habbâb ile karşılaştıklarında Abdullah'ın boynunda Kurân-ı Kerîm asılıydı. Yanında hamile eşi vardı. Abdullah'a hitaben "Boynunda asılı olan Kur'ân, seni öldürmemizi emrediyor!" dediler. Abdullah da "Kurân'ın yaşattığını yaşatın, öldürdüğünü öldürün" dedi. Bunun üzerine Hâricîlerden bir adam ağaçtan 1 dal parçası alarak Abdullah'ın ağzına koydu. Daha sonra babası olan Habbâb'dan duyduğu hadisi sordular ve 4 halife hakkında soru sordular. Ve olayın devamında Abdullah'ı katletme olayı gerçekleşti. Nakledilen rivâyetin devamında ise Hâricîlerin Hristiyan bir adamdan bir hurma ağacı

²¹⁴ Nuaym b. Hammâd (Ebû Abdillâh Nuaym b. Hammâd b. Muâviye), *el-Fiten ve'l-melâhim*, thk. Semûr b. Emîn ez-Züheyri, Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1. Baskı, 1412/1991, 1/172 (451).

²¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*, thk. Muhibbuddin el-Hafîb vdğr. Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1379/1959, 12/284.

²¹⁶ İsti'râz: Hâricîler'in ve özellikle Ezârika fırkası mensuplarının kendilerinden olmayan Müslümanların din anlayışlarını sorgulamalarını ifade eden bir tabirdir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz, "İsti'râz", *DİA*, İstanbul, 2001, 23/374.

istedikleri, bunu da parasız almadıkları zikredilir. Devamında ise Hıristiyan adamın “Bu ne garip şey, Abdullah b. Habbâb gibi bir adamı öldürüyorsunuz, fakat bizim hurma ağacımızı para vermeden almak istemiyorsunuz?” dediği²¹⁷ nakledilmektedir.

Nehrevân’da, 38/658 yılında Hz. Ali’nin ordusu tarafından Hâricîlerin pekçoğu öldürüldü. Böylece Hâricîler’le münasebetler tamamen koptu ve artık onların Hz. Ali’nin saflarına katılmalarının da ümidi kesin olarak kalmamış oldu.

Hâricîler ve Abdullah b. Habbâb hakkında daha fazla bilgi Abdullah b. Habbâb’ın hayatının anlatıldığı bölümde zikredildi.

²¹⁷ Müberred (Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr), *el-Kâmil fi’l-luğa ve’l-edeb*, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 3. Baskı, 1417/1997, 3/156-157.

2.1.5. Mus‘ab b. Umeyr’in Cenazesi

عبد الرزاق عن ابن عيينة عن الأعمش عن أبي وإيل قال: سمعت خباب بن الارت يقول:

إِنَّا هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجِبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى وَلَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ الْمُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ بُرْدَةً فَإِذَا جَعَلْنَاهَا عَلَى رِجْلَيْهِ بَدَأَ رَأْسَهُ وَإِذَا جَعَلْنَاهَا عَلَى رَأْسِهِ بَدَتْ رِجْلَاهُ فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نَجْعَلَهَا عَلَى رَأْسِهِ وَيُجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ إِذْخِرٍ وَمِنَّا مَنْ آيَنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا يَغْنِي يَأْكُلُهَا

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Abdurrezzâk²¹⁸ > (Süfyân) b. Uyeyne²¹⁹ > A‘meş²²⁰ > Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme)²²¹ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Ebû Vâil, Habbâb b. Eret’ten nakletmektedir:

Allah’ın rızasını umarak Resûlullah (s.a.s.) ile beraber (Medine’ye) hicret ettik. Mükâfatımızı Allah’tan bekleriz. İçimizden (dünyalık) mükâfatını almadan âhirete giden kimseler oldu. Bunlardan birisi de Mus‘ab b. Umeyrdi. Uhud Savaşında şehit oldu. Geriye sadece (onu kefenlemek üzere) 1 bez parçası bıraktı. O bez parçası ile başını örttüğümüz zaman ayakları, ayaklarını örttüğümüz zaman da başı açıkta kalıyordu. Resûlullah (s.a.s.) bize “*Mus‘ab’ın başını örtmemizi, ayaklarına da izhir otunu örtmemizi*” emretti. (Habbâb söze şöyle devam eder:) “Bizden bazı kişiler ise dünyalık meyveleri olgunlaştı da onu topluyorlar. (Dünyalık nimetlere ulaştılar.)”²²²

²¹⁸ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²¹⁹ Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî (ö. 198/814): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²²⁰ Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (ö. 148/765): Hadis, kıraat ve ferâiz sahalarındaki bilgisiyle tanınan tâbiîn nesline mensup bir âlim olup bazen tedlîs yapması dışında cerh ve ta‘dîl âlimleri tarafından “sikâ, İmâm, hâfiz, sebt, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 4/146-147; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 2/224; *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 6/226-227; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/222-226). Ayrıca bkz. Mücteba Uğur, “A‘meş”, *DİA*, İstanbul, 1991, 3/54.

²²¹ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ö. 82/701): Kûfeli meşhur muhadram hadisçi ve sûfî olup cerh ve ta‘dîl âlimleri tarafından “sikâ” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 4/371; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 12/548-554; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/361-4/361-363). Ayrıca bkz. Erdinç Ahatlı, “Şakîk b. Seleme”, *DİA*, İstanbul, 2010, 38/306.

²²² Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 4/157 (6387).

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

Elde edilen tüm tarîklerin sadece Habbâb b. Eret tarafından nakledilmesi ve şâhid aktarımların bulunmamasından dolayı ilgili rivâyet ferd hadis kapsamındadır.

“Mus‘ab b. Umeyr’in Cenazesi” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Abdurrezzâk’ın *el-Muşannef*’indeki 6387 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsik edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

İlgili konu ile ilgili olarak tespit edilen rivâyetler kronolojik olarak Nesâî dönemine kadar tablo halinde sıralanacaktır.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 211/826-27)	Abdurrezzâk, <i>el-Muşannef</i> , 4/157 (6387)	Kefen
Senedi: Abdurrezzâk > (Süfyân) b. Uyeyne > A‘meş > Ebû Vâil > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب يَقُولُ: إِنَّا هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَبْتَعِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى وَلَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ الْمُصْعَبُ بْنُ عَمِيرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ بُرْدَةً فَإِذَا جَعَلْنَاهَا عَلَى رِجْلَيْهِ بَدَأَ رَأْسُهُ وَإِذَا جَعَلْنَاهَا عَلَى رَأْسِهِ بَدَتْ رِجْلَاهُ فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نَجْعَلَهَا عَلَى رَأْسِهِ وَنُجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ إِذْخِرٍ وَمِنَّا مَنْ أُيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا يَغْنِي بِأَكْلِهَا		
(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i> , 1/238 (155)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Süfyân > A‘meş > Ebû Vâil > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أَبُو وَائِلٍ يَقُولُ: أَتَيْنَا خَبَابًا نَعُوذُ فَقَالَ: إِنَّا هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نُرِيدُ وَجْهَ اللَّهِ فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عَمِيرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ ثَمْرَةً فَكُنَّا إِذَا عَطَيْنَا رِجْلَيْهِ بَدَأَ رَأْسُهُ وَإِذَا عَطَيْنَا رَأْسَهُ بَدَتْ رِجْلَاهُ فَأَمَرْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُعْطِيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ شَيْئًا مِنْ إِذْخِرٍ وَمِنَّا مَنْ أُيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 6/499 (11392)	Ölünün Kefeni Nasıl Olur
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Ebû Muâviye > A‘meş > Şakîk (b. Seleme) > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 20/468 (39518).	Uhûd Hakkında Olan Rivâyetler

Senedi: İbn Ebî Şeybe > Ebû Muâviye > A‘meş > Şakîk (b. Seleme) > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَبِيلِ اللَّهِ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجِبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ مَصْعَبُ بْنُ عَمِيرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ لَهُ شَيْئًا يَكْفِنُ فِيهِ إِلَّا نَمْرَةً، وَكُنَّا إِذَا وَضَعْنَاهَا عَلَى رَأْسِهِ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ فَإِذَا وَضَعْنَاهَا عَلَى رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "ضَعُوهَا مِمَّا يَلِي رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ" وَ مِنْهُ مَنْ أَتَيْنَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i>, 34/538 (21058)²²³	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Yahyâ (b. Yahyâ) > A‘meş > Şakîk b. Seleme > Habbâb b. Eret (ح) Ebû Muâviye > A‘meş > Şakîk b. Seleme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ، فَوَجِبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ: مُصْعَبُ بْنُ عَمِيرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ مَا نُكْفِيهِ فِيهِ إِلَّا نَمْرَةً كُنَّا إِذَا غَطَيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غَطَيْنَا رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُعْطِيَ بِهَا رَأْسَهُ وَتَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ إِذْخِرًا. وَمِنَّا مَنْ أَتَيْنَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا يَغْنِي يَجْتَنِيهَا.		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Cenâ’iz”, 27 (1217)	Kefen Yetmediği Zaman Başın Kefen İle Örtülmesi
Senedi: Buhârî > Ömer b. Hafs > Babası (Hafs b. Gıyâs) > A‘meş > Şakîk b. Seleme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Fezâ’ilü’ş-şahâbe”, 74 (3684)	Resûlullah’ın ve Ashâbının Medine’ye Hicreti
(ö. 256/870)	Buhârî, “Rikâk” 16 (6083)	Fakirliğin Fazileti
(2 Rivâyetin) Senedi: Buhârî > Humeydî > Süfyân > A‘meş > Ebû Vâil > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Meğâzî”, 14 (3821)	Uhud Gazvesi
(ö. 256/870)	Buhârî, “Meğâzî”, 24 (3854)	Uhud Gününde Müslümanlardan Öldürülenler
(2 Rivâyetin) Senedi: Buhârî > Ahmed b. Yûnus > Züheyr > A‘meş > Şakîk b. Seleme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Fezâ’ilü’ş-şahâbe” 74 (3701)	Resûlullah’ın ve Ashâbının Medine’ye Hicreti
(ö. 256/870)	Buhârî, “Rikâk”, 7 (6068)	Dünyanın Güzelliğinden ve Dünya Yarışından Sakınmak
(2 Rivâyetin) Senedi: Buhârî > Muhammed b. Kesîr > Süfyân > A‘meş > Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ نَلْتَمِسُ وَجْهَ اللَّهِ فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَاتَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عَمِيرٍ وَمِنَّا مَنْ أَتَيْنَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ مَا نُكْفِيهِ إِلَّا بُرْدَةً إِذَا غَطَيْنَا بِهَا رَأْسَهُ		

²²³ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulunan 3 defa tekrar ettiği tespit edilen 21058, 21077 ve 27214 numaralı rivâyetlerden 21058 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

خَرَجَتْ رَجُلَاهُ وَإِذَا غَطَيْنَا رَجُلِيهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَأَمَرَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رَجُلِيهِ مِنَ الْإِذْخِرِ		
(ö. 261/875)	Müslim, "Cenâ'iz", 44 (940)	Ölünün Kefenlenmesi
Senedi: Müslim > Yahyâ b. Yahyâ, Ebû Bekir b. İbn Ebî Şeybe ve Muhammed b. Abdullah > Ebû Muâviye > A'meş > Şakîk b. Seleme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. نَبْتَعِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجِبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ. فَمِنَّا مَنْ مَضَى لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ. قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ. فَلَمْ يُوَجَدْ لَهُ شَيْءٌ يُكْفَنُ فِيهِ إِلَّا نَمْرَةٌ. فَكُنَّا إِذَا وَضَعْنَاهَا عَلَى رَأْسِهِ خَرَجَتْ رَجُلَاهُ وَإِذَا وَضَعْنَاهَا عَلَى رَجُلِيهِ خَرَجَ رَأْسُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "ضَعُوهَا مِمَّا يَلِي رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رَجُلِيهِ الْإِذْخِرَ" وَمِمَّا مَنْ أَيْعَتَ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا		
(ö. 275/889)	Ebû Dâvûd, "Veşâyâ", 11 (2876)	Kefenin Sermayeden Olmasına Delil
(ö. 275/889)	Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 35 (3155)	Kefende Aşırıya Gitmenin Kerahiyeti
(2 Rivâyetin) Senedi: Ebû Dâvûd > Muhammed b. Kesîr > Süfyân > A'meş > Ebû Vâil > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ إِلَّا نَمْرَةٌ كُنَّا إِذَا غَطَيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رَجُلَاهُ وَإِذَا غَطَيْنَا رَجُلِيهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رَجُلِيهِ مِنَ الْإِذْخِرِ"		
(ö. 279/892)	Tirmizî, "Menâkıb", 64 (3853)	Mus'ab b. Umeyr'in Menkıbeleri
Senedi: Tirmizî > Mahmud b. Gaylân > Ebû Ahmed > Süfyân > A'meş > Ebû Vâil > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَبْتَعِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِمَّا مَنْ مَاتَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا وَمِمَّا مَنْ أَيْعَتَ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا وَإِنْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ مَاتَ وَلَمْ يَثْرِكْ إِلَّا ثُوبًا كَانُوا إِذَا غَطُّوا بِهِ رَأْسَهُ خَرَجَتْ رَجُلَاهُ وَإِذَا غَطُّوا بِهِ رَجُلِيهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: غَطُّوا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رَجُلِيهِ الْإِذْخِرَ		
(ö. 292/905)	Bezzâr, el-Müsned, 6/75 (2132)	Ebû Vâil'in Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Muhammed b. Müsennâ > Ebû Muâviye > A'meş > Ebû Vâil > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: هَاجَرْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِمَّا مَنْ تَعَجَّلَ وَمِمَّا مَنْ أَيْعَتَ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا		
(ö. 303/915)	Nesâî, "Cenâ'iz", 40 (1903)	Kefen'de Kamîs'in Bulunması
Senedi: Nesâî > Ubeydullah b. Saîd > Yahyâ > A'meş (ح) İsmâîl b. Mes'ûd > Yahyâ (b. Saîd el-Kattân) > A'meş > Şakîk > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابُ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَبْتَعِي وَجْهَ اللَّهِ تَعَالَى فَوَجِبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِمَّا مَنْ مَاتَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ شَيْئًا نُكْفِنُهُ فِيهِ إِلَّا نَمْرَةٌ كُنَّا إِذَا غَطَيْنَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رَجُلَاهُ وَإِذَا غَطَيْنَا بِهَا رَجُلِيهِ خَرَجَتْ رَأْسُهُ فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ بِهَا رَأْسَهُ وَنَجْعَلَ عَلَى رَجُلِيهِ إِذْخِرًا وَمِمَّا مَنْ أَيْعَتَ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا		

c. Açıklama

- Rivâyette bahsedilen Mus‘ab b. Umeyr (ö. 3/625), Resûlullah tarafından 1. Akabe Biati’ndan sonra İslâm’ı anlatmak için Medine’ye gönderilen ilk sahâbîdir. Mus‘ab b. Umeyr, Uhud Gazvesinde şehit oldu. Müslüman olmadan önce maddi olarak çok iyi durumdayken savaştan sonra şehitler defnedilirken Mus‘ab’ın yoksul kıyafetler içinde olduğu ve Hz. Peygamber’in Mus‘ab hakkında “*Müminlerden bazı kimseler Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaadlerini) asla -değiştirmediler.*”²²⁴ meâlindeki âyeti okuduğu²²⁵ zikredilmektedir.

- Konumuzla ilgili rivâyet fakirliğin faziletine delil olarak da kullanılmaktadır. Nitekim ilgili rivâyet Buhârî, “Rikâk” 16 (6083)’da fakirliğin fazileti bölümünde zikredilmiştir. Şu unutulmamalıdır ki burada fakirliğe özendirmek yoktur. Fakirliğin faziletli olabilmesinin şartı fakirliğe sabretmekle olur. Sabretmeden isyan içerisinde olunursa o zaman imtihan kaybedilir. Fakirliğin faziletli olarak zikredilmesi belki de zengine göre nimetlerden hesaba çekilmenin daha kolay olması sebebiyledir.

- Yeterli kefen bezi olmayıp da sadece bir bezle yetinmeye kefen-i zaruret denilir. Ayrıca tek parça olan bez parçası kısa geldiği zaman başın örtüldüğü zaman ayakların açık kaldığı veya ayakların örtüldüğü zaman başın açık kaldığı durumda başın örtülmesi tercih edilir.²²⁶ Ölüye kefen bezi yetmediği takdirde ölünün bütün vücudunu ot gibi örten başka şeylerle kapatmanın vacip olduğu²²⁷ ifade edilmektedir.

- Kefen ve defnedilinceye kadar olan kefenle ilgili masraflar, ölen kişinin malından karşılanacağı²²⁸ nakledilmektedir. Ayrıca kefen konusunda detaylı bilgi için dipnota müracaat etmekte fayda vardır.²²⁹

²²⁴ Ahzâb 33/23: *مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا*

²²⁵ Mus‘ab b. Umeyr hakkında detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Algül, “Mus‘ab b. Umeyr”, *DİA*, Ankara, 2020, 31/226-227.

²²⁶ İbn Battâl (Ebü’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl), *Şerhu’l-Câmi’i’s-şâhîh*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2. Baskı, 1423/2003, 3/266.

²²⁷ Zeydânî (Muzhirüddin Hüseyin b. Mahmûd ez-Zeydânî), *el-Mefâtîh fî şerhi’l-Meşâbîh*, thk. Nûreddin Tâlib, Beyrut: Dâru’n-Nevâdir, 1. Baskı, 1433/2012, 2/426.

²²⁸ Hattâbî (Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb), *Me‘âlimü’s-Sünen*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Halep: el-Matbaatü’l-İlmiyye, 1. Baskı, 1351/1932, 1/306.

²²⁹ Kefen konusunda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Keskin, “Kefen”, *DİA*, Ankara, 2022, 25/184-185.

2.1.6. Ölümü Temenni Etmek

مَعْمَرُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ قَالَ:

عَدَوْتُ عَلَى خَبَابٍ أَعُوذُ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي فِي أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ﷺ مَا لِي بِهِمْ وَإِنَّ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ لِأَرْبَعِينَ أَلْفًا وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا يَتَمَنَّى أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لَتَمَنَّيْتُهُ لَقَدْ طَالَ وَجَعِي هَذَا

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Ma‘mer b. Râşid²³⁰ > Ebû İshak²³¹ > Hârise b. Mudarrib²³² > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Hârise b. Mudarrib nakletmektedir:

Habbâb b. Eret, hastayken ziyaret maksadıyla Habbâb b. Eret’in yanına gittim. (Vücudundaki bir rahatsızlıktan dolayı karın bölgesinden 7 yeri dağlamıştı.) Daha sonra Habbâb şöyle dedi: “Beni, ashâb-ı muhammed arasında dirhemlerim (param) yokken görmüştün. Şimdi ise evimin bir kenarında 40.000 dirhemim var. Şayet Resûlullah’ın (s.a.s.) “Sizden hiç kimse ölümü temenni etmesin” sözünü işitmemiş olsaydım mutlaka ölümü temenni ederdim. Hastalığımın sancısı iyice uzadı”²³³

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

²³⁰ Ebû Urve Ma‘mer b. Râşid el-Basrî es-San‘ânî (ö. 153/770): Yemen’de hadisi ilk tedvin eden tâbî olup muhaddis ve fakihidir. *el-Câmi* isimli meşhur eserin müellifi olup sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi. 291 numaralı dipnotta da zikredileceği üzere Ma‘mer b. Râşid’in *el-Câmi* adlı eseri Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin *el-Muşannef*’indeki 10 ve 11. ciltteki eserini ifade etmektedir. Ma‘mer b. Râşid’in *el-Câmi* adlı eseri kayıp olduğundan dolayı Abdürrezzâk *el-Câmi* adlı eseri *el-Muşannef*’indeki 10 ve 11. cildi içerisine kaydetmiştir.

²³¹ Ebû İshâk Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebî (ö. 127/745): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²³² Hârise b. Mudarrib el-Abdî el-Kûfî (71-80). Yahyâ b. Maîn ve diğer âlimler Hârise’nin sikâ olduğunu zikretmektedir. Ancak Ali el-Medenî ise Hârise’nin metruk olduğunu zikretmektedir. Her ne kadar Ali el-Medenî bu şekilde cerh etse de âlimlerin çoğunluğuna göre Hârise’nin sikâ olduğu kabul edilmektedir. İbn Hibbân’ın Hârise’yi *es-Şikâat*’ta zikretmesi de tevsik olduğuna delildir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3/255; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, 4/182; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 2/166-167).

²³³ Ma‘mer b. Râşid (Ebû Urve Ma‘mer b. Râşid el-Basrî), *el-Câmi* (Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin *el-Muşannef*’indeki 10 ve 11. cilt), thk. Habîbu’r-Rahmân el-A‘zamî, Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 2. Baskı, 1403/1983, 11/314 (20635).

“Ölümü Temenni Etmek” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Ma‘mer b. Râşid’in *el-Câmi* ‘indeki 20635 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsik edildiği ve senedin muttasıl olduğu neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

Bahse konu olan rivâyetlerde ilave olarak farklı konular da bulunmaktadır:

- “الْمُسْلِمُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مَا يَجْعَلُ فِي هَذَا التَّرَابِ / الْبِنَاءِ” Toprakta veya binadan mükâfat alamamak konusuyla ilgili ilave bilgi bulunan rivâyetler²³⁴ bulunmaktadır. Bu ilave bilgi, bazı eserlerde²³⁵ ilgili rivâyetin devamı olarak bazen merfû bazen mevkûf olarak zikredilirken bazı eserlerde²³⁶ merfû olarak müstakil bir şekilde zikredilmektedir. Bu bakımdan ayrıca konu başlığı açılmamış olup sadece ilgili rivâyetlere atıfta bulunulmakla yetinilmiştir.

- “اِكْتَوَى سَبْعًا فِي بَطْنِهِ” Karın bölgesine dağlama yaptığı konusu ile ilgili ilave bilgi bulunan rivâyetler²³⁷ bulunmaktadır.

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)²³⁸, Ebû Hüreyre (ö. 58/678)²³⁹ ve diğer sahâbî râvilerin tarîkiyle gelmektedir.

²³⁴ Humeydî, *el-Müsned*, 1/238 (154); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/539-540 (21059); Buhârî, “Merdâ”, 19 (5348); İbn Mâce, “Zikir”, 13 (4163); Tirmizî, “Kıyâmet”, 40 (2483); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/64 (2125); Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 4/64 (3645).

²³⁵ Humeydî, *el-Müsned*, 1/238 (154); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/539-540 (21059); Buhârî, “Merdâ”, 19 (5348); Tirmizî, “Kıyâmet”, 40 (2483); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/64 (2125).

²³⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/58 (2121); İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 5/383 (4595); Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 4/57 (3620), 64 (3641), 72 (3675).

²³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 13/176 (25155), 16/367 (31845); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/539-540 (21059), 556 (21079); Buhârî, “Merdâ”, 19 (5348), “Da‘avât”, 29 (5989), “Rikâk”, 7 (6066), “Temennî”, 6 (6807); Müslim, “Zikir”, 12 (2681); İbn Mâce, “Zikir”, 13 (4163); Tirmizî, “Cenâ‘iz”, 3 (970), “Kıyâmet”, 40 (2483); Bezzâr, *el-Müsned*, 4/58 (2121); Nesâî, “Cenâ‘iz”, 2 (1823).

²³⁸ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi* ‘, 11/316 (20640); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/496 (2115); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 16/182 (31318); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/404 (13165); Buhârî, “Merdâ”, 19 (5347); Müslim, “Zikir”, 10 (2680); İbn Mâce, “Zühûd”, 31 (4265); Ebû Dâvûd, “Cenâ‘iz”, 13 (3108); Tirmizî, “Cenâ‘iz”, 3 (971).

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 153/770)	Ma‘mer b. Râşid, <i>el-Câmi</i> ‘, 11/314 (20635)	Ölümü Temenni Etmek
Senedi: Ma‘mer b. Râşid > Ebû İshak > Hârise b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَارِثَةُ بْنُ مُضَرَّبٍ قَالَ: غَدَوْتُ عَلَى خَبَابٍ أَعُوذُ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي فِي أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ مَا لِي بِهِمْ وَإِنَّ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ لَأَرْبَعِينَ أَلْفًا وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا يَتَمَنَّى أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لَتَمَنِّيْتُهُ. لَقَدْ طَالَ وَجَعِي هَذَا		
(ö. 204/819)	Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, <i>el-Müsned</i>, 2/380 (1149)	Habbâb b. Eret’e İsnâd Edilen Rivâyetler
Senedi: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî > Şu‘be > Ebû İshak > Hârise b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَارِثَةُ بْنُ مُضَرَّبٍ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى خَبَابٍ وَقَدْ اكْتَوَى فَقَالَ: مَا أَعْلَمُ أَحَدًا لَقِيَ مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَقِيتُ لَقَدْ مَكَثْتُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ مَا أَجْدُ بِهِمَا وَإِنَّ فِي نَاحِيَةِ بَيْتِي هَذَا أَرْبَعِينَ أَلْفًا وَلَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَاَنَا أَوْ نَهَى أَنْ يَتَمَنَّى أَحَدُ الْمَوْتَ لَتَمَنِّيْتُهُ		
(ö. 211/826-27)	Abdurrezzâk, <i>el-Muşannef</i>, 10/337 (21711)	Ölümü Temenni Etmek
Senedi: Abdurrezzâk > Ma‘mer b. Râşid > Ebû İshak > Hârise b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَارِثَةُ بْنُ مُضَرَّبٍ قَالَ: غَدَوْتُ عَلَى خَبَابٍ أَعُوذُ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي فِي أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ مَا لِي بِهِمْ وَإِنَّ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ لَأَرْبَعِينَ أَلْفًا وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا يَتَمَنَّى أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لَتَمَنِّيْتُهُ لَقَدْ طَالَ وَجَعِي هَذَا		
(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i>, 1/238 (154)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Süfyân > İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
فَقِيسٌ قَالَ: عُدْنَا خَبَابًا وَقَدْ اكْتَوَى فِي بَطْنِهِ سَبْعًا فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَاَنَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ ثُمَّ قَالَ: فَإِنَّهُ قَدْ مَضَى قَبْلَنَا أَقْوَامٌ لَمْ يَنَالُوا مِنَ الدُّنْيَا شَيْئًا وَإِنَّا قَدْ بَقِينَا بَعْدَهُمْ حَتَّى نَلْزَمَ مِنَ الدُّنْيَا مَا لَا يَدْرِي أَحَدُنَا فِي أَيِّ شَيْءٍ يَصْعَهُ إِلَّا فِي التُّرَابِ وَإِنَّ الْمُسْلِمَ يُوجَرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ يُنْفَعُهُ إِلَّا فِيمَا اتَّفَقَ فِي التُّرَابِ		

²³⁹ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi* ‘, 11/314 (20634, 20636); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/23 (7578), 449 (8087), 515 (8189), 14/260 (8607), 16/391 (10668); Dârimî, “Rikâk”, 45 (2800); Buhârî, “Fiten”, 9 (6671); Müslim, “İlim”, 13 (2682); Nesâî, “Cenâ iz”, 1 (1818).

(ö. 230/844-45)	(Ali) İbn Ca'd, <i>el-Müsned</i> , s. 114 ²⁴⁰	Şu'be'nin İsmâil b. Ebî Hâlid'den Rivâyetleri
Senedi: İbn Ca'd > Şu'be > İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays (b. Ebî Hâzim) > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسٌ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى خَبَابٍ نَعُوذُ فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 16/367 (31845)	Ölümü Temenni Etmenin Kerih Görülmesi
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Abdullah b. İdrîs > İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسٌ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى خَبَابٍ وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعَ كَيَاتٍ فِي بَطْنِهِ فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/556 (21079) ²⁴¹	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Yahyâ b. Saîd > İsmâil (b. Ebî Hâlid) > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسٌ قَالَ: أَتَيْتُ خَبَابًا أَعُوذُ وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعًا فِي بَطْنِهِ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ.		
(ö. 256/870)	Buhârî, "Merḍâ", 19 (5348)	Hasta'nın Ölümü Temenni Etmesinin Yasaklanması
Senedi: Buhârî > Âdem b. Abdurrahman > Şu'be > İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسٌ قَالَ : دَخَلْنَا عَلَى خَبَابٍ نَعُوذُ وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعَ كَيَاتٍ فَقَالَ: إِنَّ أَصْحَابَنَا الَّذِينَ سَلَفُوا مَضَوْا وَلَمْ تَنْقُصْهُمْ الدُّنْيَا وَإِنَّا أَصْبْنَا مَا لَا نَجِدُ لَهُ مَوْضِعًا إِلَّا التُّرَابَ وَلَوْلَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ. ثُمَّ أَتَيْنَاهُ مَرَّةً أُخْرَى وَهُوَ يَبْنِي حَائِطًا لَهُ فَقَالَ: إِنَّ الْمُسْلِمَ لَيُوجَزُ فِي كُلِّ شَيْءٍ يُنْفِقُهُ إِلَّا فِي شَيْءٍ يَجْعَلُهُ فِي هَذَا التُّرَابِ		
(ö. 256/870)	Buhârî, "Da'avât", 29 (5989)	Ölmeye ve Yaşamaya Dair Dua
Senedi: Buhârî > Müsedded b. Müserhed > Yahyâ b. Saîd > İsmâil b. Hüzmüz > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسٌ قَالَ: أَتَيْتُ خَبَابًا وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعًا فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ		
(ö. 256/870)	Buhârî, "Rikâḳ", 7 (6066)	Dünyanın Güzelliğinden ve Dünya

²⁴⁰ İbn Ca'd (Ebü'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî), *el-Müsned*, thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1. Baskı, 1410/1990, s. 114 (683).

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 8 defa tekrar eden 21054, 21059, 21066, 21069, 21072, 21079, 27216 ve 27219 numaralı rivâyetlerden 21079 numaralı rivâyet tercih edildi.

		Yarışından Sakınmak
Senedi: Buhârî > Yahyâ b. Mûsâ > Vekî' b. Cerrâh > İsmâil b. Hürmüz > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسُ قَالَ : سَمِعْتُ خُبَّابًا وَقَدْ اِكْتَوَى يَوْمَئِذٍ سَبْعًا فِي بَطْنِهِ وَقَالَ: لَوْلَا أَن رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِالْمَوْتِ إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ ﷺ مَضَوْا وَلَمْ تَنْقُصْهُمْ الدُّنْيَا بِشَيْءٍ وَإِنَّا أَصْبْنَا مِنَ الدُّنْيَا مَا لَا نَجِدُ لَهُ مَوْضِعًا إِلَّا التُّرَابَ .		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Temennî”, 6 (6807)	Temennide Bulunmanın Kerih Görülmesi
Senedi: Buhârî > Muhammed b. Sellâm > Abde b. Süleyman > İbn Ebî Hâlid (İsmâil b. Hürmüz) > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسُ قَالَ: أَتَيْنَا خُبَّابًا نَعُوذُ وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعًا فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهَا		
(ö. 261/875)	Müslim, “Zikir”, 12 (2681)	Başa Gelen Bir Sıkıntıdan Dolayı Ölümü Temnni Etmenin Kerahiyeti
Senedi: Müslim > Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe > Abdullah b. İdrîs > İsmâil b. Hürmüz > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
قَيْسُ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى خُبَّابٍ وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعَ كَيَاتٍ فِي بَطْنِهِ. فَقَالَ: لَوْ مَا إِنْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ.		
(ö. 273/887)	İbn Mâce, “Zikir”, 13 (4163)	Bina İnşa Etmek ve Viranelik Hakkında
Senedi: İbn Mâce > İsmâil b. Mûsâ > Şerîk b. Abdillâh > Ebû İshâk (Amr b. Abdullah) > Hârîse b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَارِثَةُ بْنُ مُضَرَّبٍ قَالَ: أَتَيْنَا خُبَّابًا نَعُوذُ فَقَالَ لَقَدْ طَالَ سَفْمِي وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا تَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ لَتَمَنِّيْتُهُ وَقَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ لَيُوجَرُ فِي نَفَقَتِهِ كُلِّهَا إِلَّا فِي التُّرَابِ أَوْ قَالَ: فِي الْبِنَاءِ		
(ö. 279/892)	Tirmizî, “Cenâ'iz”, 3 (970)	Ölümü Temenni Etmenin Kerahiyeti
Senedi: Tirmizî > Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer > Şu'be > Ebû İshâk (Amr b. Abdullah) > Hârîse b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَارِثَةُ بْنُ مُضَرَّبٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى خُبَّابٍ وَقَدْ اِكْتَوَى فِي بَطْنِهِ فَقَالَ: مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وسلم) لَقِيَ مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَقِيتُ لَقَدْ كُنْتُ وَمَا أَجِدُ دِرْهَمًا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ وَفِي نَاحِيَةٍ مِنْ بَيْتِي أَرْبَعُونَ أَلْفًا وَلَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَوْ نَهَى أَنْ نَتَمَنَّى الْمَوْتَ لَتَمَنِّيْتُ.		
(ö. 279/892)	Tirmizî, “Kıyâmet”, 40 (2483)	-
Senedi: Tirmizî > Alî b. Hucr > Şerîk (b. Abdillâh) > Ebû İshâk > Hârîse b. Mudarrib > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَارِثَةُ بْنُ مُضَرَّبٍ قَالَ: أَتَيْنَا خُبَّابًا نَعُوذُ وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعَ كَيَاتٍ فَقَالَ: لَقَدْ تَطَاوَلَ مَرَضِي وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ		

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا تَمْنُوا الْمَوْتَ لَتَمَنِّيْتُ وَقَالَ: يُوجَزُ الرَّجُلُ فِي نَفَقَتِهِ كُلِّهَا إِلَّا التَّرَابَ أَوْ قَالَ: فِي الْبِنَاءِ		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/64 (2125) ²⁴²	Kays b. Ebî Hâzim'in Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Ebû Kureyb > Ebû Muâviye > İsmâil > Kays > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
فَيَسَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى خَبَابٍ وَقَدْ اكْتَوَى فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ. قَالَ: وَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُوجَزُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا الْبِنَاءَ فِي هَذَا التَّرَابِ		
(ö. 303/915)	Nesâî, “Cenâ'iz”, 2 (1823)	Ölümü Talep Etmek
Senedi: Nesâî > Muhammed b. Beşşâr > Yahyâ b. Saîd > İsmâil b. Hürmüz > Kays b. Ebî Hâzim > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
فَيَسَّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى خَبَابٍ وَقَدْ اكْتَوَى فِي بَطْنِهِ سَبْعًا وَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ دَعَوْتُ بِهِ		

c. Açıklama

- Dünyevî olarak ne kadar sıkıntı çekerse çeksin Allah'a iman eden ve teslim olan bir Müslümanın ölmeyi istemesi caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Sizden hiçbiriniz başına gelen bir sıkıntıdan dolayı ölümü asla temenni etmesin. Şayet ölümü istercesine olağanüstü bir darlık içinde kalırsa, o zaman şöyle desin: ‘Allah’ım! Benim için yaşamak hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, benim için ölüm hayırlı olduğu vakit de beni öldür.”²⁴³

-Eğer kişi başa gelen dünyevî bir sıkıntı veya musibet karşısında sabretmezse böyle bir hareket intihara kadar gidebilir. İntihar etmek ise büyük günahlardandır. Sıkıntıya veya musibete karşı sabretmek ise o sıkıntıdan kurtulmaya vesile olacaktır. Nitekim bu hususta Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Hiçbiriniz ölümü temenni etmesin. Ölüm kendisine gelmeden önce onu dâvet etmesin. Çünkü ölenin ameli son bulur. Yaşamak ise, müminin hayrını artırır.”²⁴⁴

²⁴² Bezzâr'in *el-Müsned*'inde 3 defa tekrar eden 2125, 2133 ve 2135 numaralı rivâyetlerden lafız bakımından en kapsamlı olan 2125 numaralı rivâyet tercih edildi.

²⁴³ Müslim, “Zikir”, 10 (2680):

لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لَضَرُّ نَزْلٍ بِهِ. فَإِنْ كَانَ لَا يَدَّ مَتَمَنِّيَا فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ! أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي

²⁴⁴ Müslim, “Zikir”, 13 (2682):

لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ وَلَا يَدَّعِ بِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُ إِنْهُ إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ انْقَطَعَ عَمَلُهُ. وَإِنَّهُ لَا يَزِيدُ الْمُؤْمِنَ عَمْرَهُ إِلَّا خَيْرًا

- İslâm âlimlerinin pek çoğuna göre kişinin “dinde fitneye düşmek” gibi dini konularda bir zarara uğraması söz konusu olacaksa, böyle bir durumda ölümü istemek günah olmamaktadır. Allah yolunda şehit olmayı arzulamak, temiz bir belde ölmeyi istemek, Allah’a en kısa zamanda kavuşmak gibi...

Nitekim Hz. Ömer’in (r.a.) şöyle dua ettiği nakledilmektedir: “*Ey Rabbim, yaşımla ilerledi, kuvvetim zayıfladı, raiyyetimin her tarafa intişar etti. Artık fazla zarara düşmeden, ölçümü kaçırmadan beni yanına al.*”²⁴⁵

Hz. Yûsuf’un²⁴⁶, Hz. Süleyman’ın²⁴⁷ ve Resûlullah’ın²⁴⁸ (s.a.s.) ölümü temenni etmeleri de ibret verici bir durumdur.

- Abdullah b. Mes’ûd bir gün Habbâb’ın yanına uğradığında onun vücuduna dağlama yapıldığını görür. Bunun üzerine Abdullah, dağlamanın kendilerine yasaklandığını Habbâb’a söyleyince Habbâb hastalığının şiddetinin arttığını ve doktorların bundan başka tedavisinin olmadığını söylediği²⁴⁹ nakledilir ki bu rivâyet zorunlu durumlarda dağlama yapmaya ruhsatın olduğu anlamına gelmektedir.

Dağlamanın yasaklanmasının sebebi olarak şifayı Allah’tan değil de dağlamadan bekleme ve dağlamanın tedavilere kâdir olduğuna inanmak²⁵⁰ sebebiyle olduğu nakledir. Dağlama yapmak/yaptırmak hakkında eğer bir hastalığın acil tedavisinde dağlamadan başka tedavi mümkün değilse bu durumda dağlama yapmanın caiz olduğu aksi halde mekruh olduğu, tedavi konusunda alternatifin olması durumunda da caiz olmadığı²⁵¹ ifade edilir.

²⁴⁵ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi‘*, 11/315 (20639):

اللَّهُمَّ كَبُرَتْ سَيِّئِي وَرَقَّ عَظْمِي وَصَعُفَتْ قُوَّتِي وَخَشِبْتُ الْإِنْتِشَارَ مِنْ رَعِيَّتِي فَأَقِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ عَاجِزٍ وَلَا مُضَيِّعٍ

²⁴⁶ Yûsuf, 12/101: تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ...

²⁴⁷ Neml, 27/19: وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ...

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/103 (25947); Buhârî, “Meğâzî”, 78 (2176); Müslim, “Fezâ’ilü’ş-şahâbe”, 84 (2444): اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحَقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى

²⁴⁹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/314 (397).

²⁵⁰ Kâhirî (Hasan b. Alî b. Süleymân Ebû Muhammed el-Bedr el-Feyyûmî el-Kâhirî), *Fethu’l-karîbi’l-mücîb ‘ale’t-Tergîb ve’t-terhîb li’l-Îmâm el-Münzirî*, thk. Muhammed İshâk Muhammed Âli İbrâhîm, Riyad: Mektebetü Dâri’s-Selâm, 1. Baskı, 1439/2018, 13/141.

²⁵¹ İbn Habîb es-Sülemî (Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân), *Muhtaşar fî’t-ıtib*, thk. Muhammed Emin ed-Danâvî, Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1. Baskı, 1419/1998, s. 28.

- Bina ve Toprak gibi dünyaya yapılan yatırımdan mükâfat alamamak hususunda kast edilen anlam ise ihtiyacından fazla gösteriş maksatlı olarak yapılan yüksek binalar ve saraylardır. Yoksa Allah için yapılan ve kimsenin mülkünde olmayan mescitler bu hükmün dışındadır. “Her kim Allah için bir mescit bina ederse, Allah ona cennette bu mescidin benzeri (bir köşk) bina eder”²⁵²

- Bina ve Toprak gibi dünyaya yapılan yatırımın yasaklanmasının hikmeti olarak ise kişinin malını dünyaya sarf etmesi, çerçöp haline gelecek olan dünyaya yönelmesi ve dünyayı süslemesi olarak gösterilmektedir. Şayet kişi kendisini barındıracak bir ev için gösterişe girmeden harcamada bulunursa bu yapılan harcamadan da mükâfat alınır. Bu durum, kişinin aslî ihtiyacı olan sıcağa ve soğuğa karşı barınması, yemek yemesi, su içmek, elbise giyinmesi ve taşıt kullanması gibi bir durumdur.²⁵³ Nitekim Resûlullah (s.a.s.) bu hususta “Bir Müslüman, Allah’ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, yaptığı harcamalar onun için birer sadaka olur”²⁵⁴ buyurmuştur. Şayet kişi bakmakla yükümlü olduğu kişileri infak etmemek üzere ihmal ederse o zaman da günaha girmiş olur. “Geçimini sağlaması gerekeni ihmal etmek, insana günah olarak yeter”²⁵⁵ buyurmaktadır.

²⁵² Müslim, “Zühd”, 44 (533): مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لِلَّهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ فِي الْجَنَّةِ مِثْلَهُ

²⁵³ Hakîm et-Tirmizî (Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen), *Nevâdirü'l-uşûl fî ma'rifeti aḥbâri'r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyra, nşr. Dâru'l-Cîl, yy. ty. 1/256-257.

²⁵⁴ Buhârî, “Nafaḳât”, 1 (5036): إِذَا أَنْفَقَ الْمُسْلِمُ نَفَقَةً عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةٌ

²⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45 (1292): كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَضَيِّعَ مَنْ يَفُوتُ

2.1.7. Zalim Yönetici

حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا أَبُو يُونُسَ الْقَشِيرِيُّ عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خُبَّابٍ بْنِ الْأَرْتِ حَدَّثَنِي أَبِي خُبَّابُ بْنُ الْأَرْتِ قَالَ:

إِنَّا لَقُعُودٌ عَلَى بَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَنْتَظِرُ أَنْ يَخْرُجَ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ إِذْ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ: اسْمَعُوا فَقُلْنَا: سَمِعْنَا ثُمَّ قَالَ: اسْمَعُوا فَقُلْنَا: سَمِعْنَا. فَقَالَ: إِنَّهُ سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أَمْرَاءُ فَلَا تُعِينُوهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَمَنْ صَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ فَلَنْ يَرِدَ عَلَيَّ الْحَوْضَ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Ahmed b. Hanbel²⁵⁶ > Ravh (b. Ubâde)²⁵⁷ > Ebû Yûnus el-Kuşeyrî²⁵⁸ > Simâk b. Harb²⁵⁹ > Abdullah b. Habbâb²⁶⁰ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Abdullah b. Habbâb, babası Habbâb b. Eret'in kendisine şu şekilde rivâyette bulunduğunu nakleder: Bizler, Resûlullah'ın (s.a.s.) öğle namazına çıkmasını beklerden kapısının önünde oturuyorduk. (Evden çıkıp) yanımıza geldiği zaman şöyle dedi: “Beni iyice dinleyiniz”. Biz de: “Dinliyoruz” dedik. Sonra yine “Beni iyice dinleyiniz” dedi. Biz de: “Dinliyoruz” dedik. Bunun üzerine şöyle dedi: “(Benden sonra) sizlerin başına yöneticiler gelecek. Onlara zulmetmeleri hususunda

²⁵⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²⁵⁷ Ebû Muhammed Ravh b. Ubâde b. Alâ el-Kaysî el-Basrî (ö. 205/820): Hadis hâfızı olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, me'mûn, sâlih, lem yekûn bihî be's, hâfız, sadûk, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/498; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/238-245; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/293-296). Ayrıca bkz. Mustafa Karataş, “Ravh b. Ubâde”, *DİA*, İstanbul, 2007, 34/472.

²⁵⁸ Ebû Yûnus Hâtim b. Müslim el-Kuşeyrî el-Basrî (ö. 151/768): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sâlihu'l-hadîs” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/257-258; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/194-195; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/130).

²⁵⁹ Ebû'l-Mugîre Simâk b. Harb b. Evs ez-Zühî el-Bekrî (ö. 123/741): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sadûk, sikâ, muztaribu'l-hadîs, yuhtu kesir, leyse bihî be's, leyse bi'l-kavî, sû-i hıfz, daîf, vb.” olarak hem tevsik edildiği hem de cerh edildiği görülmüştür. Simâk'ın ömrünün sonlarına doğru ihtilâta mâruz kaldığı ifade edilmiş ve kendisinden ihtilâttan önce nakilde bulunanların rivâyetleri makbul sayılmış, daha sonra nakledilenleri terkedilmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/279-280; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/115-121; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/232-234). Ayrıca bkz. Mehmet Emin Özafşar, “Simâk b. Harb”, *DİA*, İstanbul, 2009, 37/209-210.

²⁶⁰ Abdullah b. Habbâb b. Eret b. Cendele et-Temîmî (ö. 38/658): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

yardımcı olmayınız. Kim onların yalanlarını tasdik ederse (kıyamet gününde) benim havz-ı kevserime uğrayamaz”²⁶¹

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Zalim Yönetici” konusuyla ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’indeki 21074 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsîk edildiği neticesine ulaşılmış olup Şuayb el-Arnaût’un değerlendirmesine göre de ilgili rivâyet sahîh liğayrihidir. İsnâd’da bulunan râvilerin sikâ olduğu ama Simâk b. Harb ile Abdullah b. Habbâb arasında inkita’ olduğu²⁶² da nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94)²⁶³, Kâ’b b. Ucre (ö. 52/672)²⁶⁴ ve diğer sahâbî râvilerin tarîkiyle gelmektedir. Habbâb b. Eret tarîkiyle gelip inkita’ya uğramış olan rivâyet şâhid rivâyetler ile desteklenmektedir.

Zalim Yöneticiyle İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/552-553 (21074)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Ravh (b. Ubâde) > Ebû Yûnus b. Kuşeyrî > Simâk b. Harb > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَّابُ قَالَ: إِنَّا لَقُعُودٌ عَلَى بَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَنْتَظِرُ أَنْ يَخْرُجَ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ إِذْ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ: اسْمَعُوا فَقُلْنَا: سَمِعْنَا ثُمَّ قَالَ: اسْمَعُوا فَقُلْنَا: سَمِعْنَا فَقَالَ: إِنَّهُ سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أَمْرَاءُ فَلَا تُعِينُوهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَمَنْ صَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ فَلَنْ يَرُدَّ عَلَيَّ الْحَوْضَ		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 45/191-192 (27218)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetinden

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/552-553 (21074).

²⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/552-553 (21074). (Muhakkik Şuayb el-Arnaût’un dipnottaki açıklamasıdır.)

²⁶³ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/671 (2337); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/287 (11192), 18/376-377 (11873); Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, 2/404 (1187), 465 (1286); İbn Hibbân, *eş-Şâhih*, 5/140 (4153).

²⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 17/428 (33843); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/50 (18126); Tirmizî, “Sefer”, 43 (614); Nesâî, “Bey’at”, 36 (4208).

Senedi: Ahmed b. Hanbel > Ravh (b. Ubâde) > Ebû Yûnus el-Kuşeyrî > Simâk b. Harb > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ: إِنَّا لَفُعُودٌ عَلَى بَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَنْتَظِرُ أَنْ يَخْرُجَ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ إِذْ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ: اسْمَعُوا قُلُنَا: سَمِعْنَا ثُمَّ قَالَ: اسْمَعُوا قُلُنَا: سَمِعْنَا فَقَالَ: إِنَّهُ سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أَمْرَاءُ فَلَا تُعِينُوهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَلَا تُصَدِّقُوهُمْ بِكُذِبِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ أَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَصَدَّقَهُمْ بِكُذِبِهِمْ فَلَنْ يَرِدَ عَلَى الْحَوْضِ		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/61 (2123)	Abdullah'ın Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Muhammed b. Ma'mer > Ravh b. Ubâde > Ebû Yûnus > Simâk b. Harb > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(عَنْ خَبَاب) أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: تَكُونُ عَلَيْكُمْ أَمْرَاءُ يَكْذِبُونَ وَيُظْلِمُونَ فَمَنْ أَنْكَرَ فَقَدْ بَرَأَ وَمَنْ كَرِهَ فَقَدْ سَلِمَ وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ قَالُوا: أَفَلَا نَقْتُلُهُمْ؟ قَالَ: لَا مَا أَقَامُوا الصَّلَاةَ		
(ö. 344/955)	Şâşî, <i>el-Müsned</i> , 2/401 (1000) ²⁶⁵	Simâk b. Harb'ın Abdullah b. Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Şâşî > Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs > Muhammed b. Abdullah el-Ensârî > Ebû Yûnus > Simâk b. Harb > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ: إِنَّا لَفُعُودٌ عَلَى بَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَنْتَظِرُ فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ صَلَاةِ الظُّهْرِ قَالَ: فَخَرَجَ وَنَحْنُ فُعُودٌ قَالَ: قَالَ: اسْمَعُوا ، قُلُنَا: سَمِعْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِنَّهُ سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أَمْرَاءُ مِنْ بَعْدِي فَلَا تُصَدِّقُوهُمْ بِكُذِبِهِمْ وَلَا تُعِينُوهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ صَدَّقَهُمْ بِكُذِبِهِمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَنْ يَرِدَ عَلَى الْحَوْضِ		
(ö. 354/965)	İbn Hibbân, <i>eş-Şâhîh</i> , 3/28 (1875)	Yöneticileri Tasdik Etmekten Nehy
Senedi: İbn Hibbân > Ebû Ya'lâ > Ubeydullah b. Muâz > Muâz b. Muâz > Ebû Yûnus > Simâk b. Harb > Abdullah b. Habbâb > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ: كُنَّا فُعُودًا عَلَى بَابِ النَّبِيِّ ﷺ فَخَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ: اسْمَعُوا قُلُنَا: قَدْ سَمِعْنَا قَالَ: اسْمَعُوا قُلُنَا: قَدْ سَمِعْنَا قَالَ: اسْمَعُوا قُلُنَا: قَدْ سَمِعْنَا قَالَ: إِنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ بَعْدِي أَمْرَاءُ فَلَا تُصَدِّقُوهُمْ بِكُذِبِهِمْ وَلَا تُعِينُوهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ صَدَّقَهُمْ بِكُذِبِهِمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ لَمْ يَرِدْ عَلَى الْحَوْضِ		

c. Açıklama

Âyet-i Kerîmede “*Ey iman edenler! Allah’a, peygambere ve sizden olan ülü’l-emre itaat edin...*”²⁶⁶ buyurularak Allah’a, Peygambere ve yöneticilere itaat emredilmektedir. Yöneticiler/âmirler أُولُو الْأَمْرِ kelimesiyle ifade edilmektedir.

²⁶⁵ Şâşî (Ebû Saïd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc), *el-Müsned*, thk. Mahfûzürrahman Zeynullah, Medine: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1. Baskı, 1410/1990, 2/401 (1000).

²⁶⁶ Nisâ, 4/59: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

Ülû'l-emr (أولو الأمر) ifadesi kelime anlamı olarak “emir sahipleri” anlamına gelmekte olup yetkili ve görevli kimseleri ifade etmektedir. Dinî terim olarak ise başta devlet başkanı olmak üzere toplumun üst yöneticilerini, toplumsal sorumluluk ve otorite sahibi kimseler için kullanılan kapsamlı bir tabirdir.²⁶⁷

Ehl-i sünnet âlimlerine göre seçilerek başa geçen devlet reislerine itaat, umum âlimlerin görüşlerine göre vaciptir. Yine Ehl-i sünnet âlimlerine göre zorlama ve baskı kullanarak zorla iktidara gelmiş olan devlet reislerine de layık olup olmama durumuna bakmaksızın itaati gerekli görmüşlerdir. Çünkü devlet otoritesini şahsında toplayan devlet reisine isyan, büyük bir fitne ve şerre yol açmaktadır.

Konumuzla ilgili rivâyet zulme, yalana ve haksızlığa taraf olmamayı ifade etmektedir. Yoksa yöneticilere başkaldırmayı ifade etmemektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) “*Her kim yöneticinin yapmış olduğu bir şeyi kötü görürse sabretsin (isyanla hareket etmesin). Çünkü her kim yöneticiye (itaatten) bir arşın ayrılırsa cahiliye ölümü ile ölür*”²⁶⁸ buyurmaktadır.

Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) zalim idarecilere itaat emrini, zulme razı olmak anlamında düşünmemek gerekir. Bu emir, zulmün ortadan kaldırılmasına engel olarak da düşünülmemelidir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) yöneticiye itaat etmeyi üzerinde istemektedir. Ancak yönetici olan kişi Allah’a isyan içerisinde olursa ve davranışları bu şekilde olursa orada itaatten söz edilemez. Hiz. Peygamber (s.a.s.) bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Allah’a isyan olan şeyde kula itaat edilmez. İtaat ancak ma’ruftadır.*”²⁶⁹

Bütün müçtehitler ve İslâm âlimleri, itaat etmemekle isyan etmeyi birbirinden tamamen ayrı olarak mütalaa etmişlerdir. Onlar, Allah’ın emrine muhalif durumlarda hiç kimseye itaat etmemişlerdir. Bununla beraber asla isyana teşebbüs veya teşvik de

²⁶⁷ Ülû'l-emr hakkında detaylı bilgi için bkz. Talip Türcan, “Ülû'l-Emr”, *DİA*, İstanbul, 2012, 42/295-297.

²⁶⁸ Buhârî, “Fiten”, 2 (2588): مَنْ كَرِهَ مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ السُّلْطَانِ شِدْرًا مَاتَ مِيتَةَ جَاهِلِيَّةٍ

²⁶⁹ Müslim, “İmâre”, 39 (1840): لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ. إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ

etmemişlerdir. Bilâkis Müslümanları isyandan engelleme hususunda gayret etmişler ve bu konuda da bütün Müslümanlara örnek olmuşlardır.

Zulme dâhil olmak, sadece zulme niyet etmekle olmaz. Zulme yardımcı olmak, desteklemek ve muhabbet beslemek/sevmekle olur. Bu hususta âyet-i kerîmede “İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın”²⁷⁰ ve “Zalimlerin yanında olmayın; sonra ateş sizi de yakar.”²⁷¹ buyurulmaktadır.

Konumuzla ilgili olan rivâyet de az önce anlatılan hususlar çerçevesinde değerlendirilip Allah’a isyan anlamına gelen zulüm ve yalan üzere yöneticilere yardım etmemek şeklinde anlaşılmalıdır. İsyân etmek, kesinlikle anlaşılmamalıdır.

²⁷⁰ Mâide, 4/2: وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ. وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

²⁷¹ Hûd, 11/113: وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ

2.1.8. Öğle ve İkinci Namazında Sakalın Hareket Etmesi

الْحُمَيْدِي قَالَ: ثنا سُفْيَانُ قَالَ: ثنا الْأَعْمَشُ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ قَالَ:

سَأَلْنَا حَبَّابًا هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ فَقُلْنَا: بِأَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ ذَلِكَ؟ قَالَ بِاضْطِرَابِ لِحْيَتِهِ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Humeydî²⁷² > Süfyân²⁷³ > A‘meş²⁷⁴ > Umâre b. Umeyr²⁷⁵ > Ebû Ma‘mer²⁷⁶ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Ebû Ma‘mer’in (ve ashabının) Habbâb b. Eret’e şöyle sordukları nakledilir: “Öğle ve ikinci namazında Resûlullah (s.a.s.) kıraatte bulunur muydu?”. Bunun üzerine Habbâb “Evet (kıraatte bulunurdu)” dedi. Biz de “bunu nasıl bilirdiniz?” dedik. Habbâb da “(Resûlullah’ın) sakalının hareket etmesiyle (bunu bilirdik)” dedi.²⁷⁷

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Öğle ve İkinci Namazında Sakalın Hareket Etmesi” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Humeydî’nin *el-Müsned*’indeki 156 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsîk edildiği ve senedin muttasıl olduğu neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

²⁷² Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Kureşî el-Humeydî (ö. 219/834): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²⁷³ Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî (ö. 198/814): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²⁷⁴ A‘meş Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (ö. 148/765): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²⁷⁵ Umâre b. Umeyr et-Teymî el-Kûfî (ö. 82/702): Cerh ve ta‘dîl âlimleri tarafından “sikâ, sebt, sikâ sebt” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/366-367; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/421-422).

²⁷⁶ Ebû Ma‘mer Abdullah b. Sahbera el-Ezdî el-Kûfî (ö. 63/683): Cerh ve ta‘dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 5/68; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/6-7; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 5/230-231).

²⁷⁷ Humeydî, *el-Müsned*, 1/239 (156).

Elde edilen tüm tarîklerin sadece Habbâb b. Eret tarafından nakledilmesi ve şâhid aktarımların bulunmamasından dolayı ilgili rivâyet “ferd hadis” kapsamına girmektedir.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i> , 1/239 (156)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Süfyân > A’miş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma’mur > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: سَأَلْنَا خَبَّابًا هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قَالَ نَعَمْ فَقُلْنَا: بِأَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ ذَلِكَ؟ قَالَ بِاضْطِرَابٍ لِحَيْتِهِ		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Müsned</i> , 1/315 (472)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Vekî’ > Ebû Muâviye > A’miş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma’mur > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: قُلْنَا لِحَبَّابٍ: بِأَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قَالَ: بِاضْطِرَابٍ لِحَيْتِهِ وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ: بِاضْطِرَابٍ لِحَيْتِهِ		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 34/541 (21060) ²⁷⁸	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Vekî’ > A’miş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma’mur > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَّابٌ قَالَ: قِيلَ لَهُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ قِيلَ: بِأَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ ذَلِكَ؟ قَالَ: بِاضْطِرَابٍ لِحَيْتِهِ		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Şıfatü’s-şalât”, 9 (713)	Namazda İmama Doğru Bakmak
Senedi: Buhârî > Ebû Seleme > Abdülvâhid (b. Ziyâd) > A’miş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma’mur > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Şıfatü’s-şalât”, 14 (726)	Öğle Namazında Kıraatte Bulunmak
Senedi: Buhârî > Amr b. Hafs > Hafs b. Ğıyâs > A’miş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma’mur > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Şıfatü’s-şalât”, 15 (727)	İkindi Namazında Kıraatte Bulunmak

²⁷⁸ Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde 7 defa tekrar eden 21056, 21060, 21061, 21062, 21067, 21078 ve 27215 numaralı rivâyetlerden 21060 numaralı rivâyet tercih edildi.

Senedi: Buhârî > Muhammed b. Yûsuf > Süfyân > A'meş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma'mer > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Şıfatü's-salât”, 26 (744)	Öğle ve İkındide Kıraati Gizlemek
Senedi: Buhârî > Kuteybe b. Saîd > Cerîr b. Abdilhamîd > A'meş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma'mer > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أبو معمر قال: قلنا لخباب: أكان الرسول ﷺ يقرأ في الظهر والعصر؟ قال: نعم، قلنا: بئس كنتم تعرفون ذلك؟ قال: باضطراب لحيته		
(ö. 273/887)	İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 7 (826)	Öğle ve İkındide Kıraatte Bulunmak
Senedi: İbn Mâce > Ali b. Muhammed > Veki' > A'meş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma'mer > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أبو معمر قال: قلت لخباب: بأي شيء كنتم تعرفون قراءة رسول الله ﷺ في الظهر والعصر؟ قال: باضطراب لحيته		
(ö. 275/889)	Ebû Dâvûd, “Şalât”, 128 (801)	Öğle Namazında Kıraatte Bulunmak
Senedi: Ebû Dâvûd > Müsedded > Abdülvâhid (b. Ziyâd) > A'meş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma'mer > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أبو معمر قال: قلنا لخباب: هل كان رسول الله ﷺ يقرأ في الظهر والعصر؟ قال: نعم قلنا: بئس كنتم تعرفون ذلك؟ قال: باضطراب لحيته		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsne'd</i> , 6/73 (2131)	Ebû Ma'mer'in Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Yûsuf b. Mûsâ > Cerîr > A'meş > Umâre b. Umeyr > Ebû Ma'mer > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أبو معمر قال: قلنا لخباب هل كان رسول الله ﷺ يقرأ بشيء في صلاة النهار؟ قال: نعم قلنا: فبئس كنتم تعرفون ذلك؟ قال: باضطراب لحيته أو لحيته		

c. Açıklama

- Konumuzla ilgili rivâyet öğle ve ikindi namazlarının tek başına da kılınsa, cemaatle de kılınsa kıraatin varlığına ve gizli yapılmasının vacip olduğuna delildir.

Kıraatin hiç olmadığını söyleyenler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “*Gündüz namazları dilsizdir/sessizdir*”²⁷⁹ sözünü delil getirerek kanıtlamaya çalışırlar. Bu görüşün yanlışlığı ise Resûlullah'ın “*Her namazda kıraat vardır*”²⁸⁰ ve Habbâb'ın haber verdiği konumuzla ilgili rivâyeti delil olarak kullanılmaktadır.

Rivâyetlere bakıldığı zaman da Habbâb b. Eret'in İslâm'ın ilk yıllarında öğle ve ikinci namazında zahiri kıraatte bulunduğu²⁸¹ ve ikinci namazında Zilzâl Sûresi'ni okuduğu²⁸² nakledilmektedir.

İslâm'ın ilk yıllarında gündüz kılınan namazlarda kıraat cehrî olarak yapılıyordu. Daha sonraki zamanda sessiz kılınması hususu ise şöyle anlatılmaktadır:

Hz. Peygamber ilk zamanlarda İslâm'a dâvet çalışmalarını gizli olarak yapıyordu. Ashab-ı kirâm'a namaz kıldırıldığı zaman da tüm namazlarında kıraati sesli ve yüksek ses tonuyla yapardı. Müşrikler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kıraatini duyunca şiir ve saçma sapan sözlerle namazı karıştırmaya çalışırlardı. Müşriklerin bu çirkin hareketine engel olmak ve Müslümanların eziyetlere maruz kalmamaları için İsrâ, Sûresi 110. âyet²⁸³ nazil oldu. Âyette, müşriklerin duymalarına mâni olmak için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sesini yükseltmemesi istendiği²⁸⁴ nakledilmektedir.

Peygamber (s.a.s.) bundan sonra öğle ve ikinci namazlarında sessiz okurdu. Çünkü müşrikler bu iki vakitte eziyet etmeye hazır vaziyetteydiler. Akşam namazında açıktan okurdu. Çünkü onlar bu vakitte yemek yemekle meşguldüler. Yatsı ve sabah namazında da açıktan okurdu, çünkü onlar bu vakitlerde uykudaydılar. Cuma ve bayramlarda açıktan okumuştur. Çünkü O (s.a.s) bu namazları Medine'de kılmıştır. Burada müşriklerin eziyet etme güçleri yoktu.²⁸⁵

²⁷⁹ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 3/206 (4329-4331); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 3/305 (3703):

صلاة النهار عجماء

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/244 (8582): فِي كُلِّ صَلَاةٍ قِرَاءَةٌ

²⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 3/300 (3677).

²⁸² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 3/300 (3678).

²⁸³ İsrâ, 17/110: وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

²⁸⁴ Zemahşerî (Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed), *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmi'zi't-tenzil ve 'uyûni'l-eqâvil fi vücûhi't-te'vil*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Baskı, 1407/1986, 2/700.

²⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, çev. Heyet, nşr. Gümüşev Yayınları, İstanbul, 1429/2008, 1/31-32.

2.1.9. Resûlullah'ın Süt Sağma Hadisesi

أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ ابْنَةِ خَبَّابٍ
أَنَّهَا أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِشَاةٍ، فَأَعْتَقَهَا فَحَلَبَهَا وَقَالَ: ائْتِنِي بِأَعْظَمِ إِنَاءٍ لَكُمْ فَأَتَيْنَاهُ بِجَفْنَةٍ
الْعَجِينِ فَحَلَبَ فِيهَا حَتَّى مَلَأَهَا ثُمَّ قَالَ: اشْرَبُوا أَنْتُمْ وَجِيرَانُكُمْ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî²⁸⁶ > Zühre²⁸⁷ > Ebû İshâk²⁸⁸ > Habbâb'ın Kızı
(Zeyneb)²⁸⁹ > Resûlullah

Habbâb b. Eret'in kızı (Zeyneb'den) nakledilmektedir:

(Habbâb b. Eret, sefere çıktığı bir zamanda) Habbâb b. Eret'in kızı Resûlullah'a (sağması üzere) bir koyun götürmüştü. Resûlullah (s.a.s.) o koyunu tuttu ve sağdı. Ve “bana büyük olan kabınızı getirin” buyurdu. Biz de (ekmek yaptığımız büyük) hamur kabımızı getirdik. Resûlullah (s.a.s.) sütü o kabın içine sağdı. Kap, ağzına kadar sütle doldu. Sonra Resûlullah “Siz ve komşularınız bu süttten içiniz” buyurdu.²⁹⁰

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Resûlullah'ın Süt Sağması” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *el-Müsne'd*'indeki 1768 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsik edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

²⁸⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²⁸⁷ Ebû Hayseme Zühre b. Muâviye b. Hudeyc el-Cu'fi el-Kûfi (ö. 173/789): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, hâfiz, imam vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/588-589; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8/181-187; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/351-352).

²⁸⁸ Ebû İshâk Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebbî (ö. 127/745): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

²⁸⁹ (Zeyneb) bint Habbâb b. Eret b. Cendele et-Temîmî (ö. ?): Daha önce zikredildiği gibi hayatı hakkında pek bilgi bulunmayıp sahâbi arasında sayılmasından dolayı sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir.

²⁹⁰ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsne'd*, 3/239 (1768).

Habbâb b. Eret'in kızı tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53)²⁹¹, Berâ' b. Âzib (ö. 71/690)²⁹² ve diğer sahâbî râvilerin tarîkiyle gelmektedir.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 204/819)	Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, <i>el-Müsned</i>, 3/239 (1768).	Habbâb'ın Kızına İsnâd edilen rivâyetler
Senedi: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî > Züheyr > Ebü'd-Duhâ > Ebû İshak > Habbâb'ın Kızı (Zeyneb) > Resûlullah		
ابْنَةُ خَبَّابٍ أَنَّهَا أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِشَاةٍ فَأَعْتَقَهَا فَحَلَبَهَا وَقَالَ: ائْتِنِي بِأَعْظَمِ إِنَاءٍ لَكُمْ فَأَتَيْنَاهُ بِجَفْنَةِ الْعَجِينِ فَحَلَبَ فِيهَا حَتَّى مَلَأَهَا ثُمَّ قَالَ: اشْرَبُوا أَنْتُمْ وَجِيرَانُكُمْ		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i>, 17/468 (33923)	Allah'ın Muhammed'e (s.a.s.) Verdiği (Mucize)
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Veki' > A'meş > Ebû İshak > Abdurrahman b. Yezîd > Habbâb'ın Kızı (Zeyneb) > Resûlullah		
ابْنَةُ لَخْبَابٍ قَالَتْ: خَرَجَ أَبِي فِي غَزَاةٍ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَاهَدُنَا فَيَحْلُبُ عَنَّا لَنَا فَكَانَ يَحْلُبُنَا فِي جَفْنَةٍ لَنَا فَتَمْتَلَى فَلَمَّا قَدِمَ خَبَابُ كَانَ يَحْلُبُنَا فَعَادَ حَلَابَهَا		
(ö. 238/853)	İbn Râhûye, <i>el-Müsned</i>, 5/236 (2382)²⁹³	Habbâb'ın Kızından Gelen (Rivâyet)
Senedi: İbn Râhûye > Veki' > A'meş > Ebû İshak > Abdurrahman b. Zeyd > Habbâb'ın Kızı (Zeyneb) > Resûlullah		
بُنْتُ لَخْبَابٍ قَالَتْ: خَرَجَ أَبِي فِي غَزَاةٍ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَاهَدُنَا حَتَّى نَحْلُبَ عَنْزًا لَنَا كَانَ يَحْلُبُ فِي جَفْنَةٍ فَيَمْتَلَى فَقَدِمَ خَبَابُ وَكَانَ يَحْلُبُنَا فَعَادَ حَلَابَهَا		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i>, 34/549 (21071)²⁹⁴	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Veki' > A'meş > Ebû İshâk (Amr b. Abdullah) > Abdurrahmân b. Zeyd > Habbâb'ın Kızı (Zeyneb) > Resûlullah		

²⁹¹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/276 (351); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 17/482 (33964); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/82 (3598); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 9/29 (5096).

²⁹² Buhârî, "Eşribe", 11 (5284).

²⁹³ İbn Râhûye (Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî), *el-Müsned*, thk. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî, Medine: Mektebetü'l-İmân, 1. Baskı, 1412/1991, 5/236 (2382).

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 3 defa tekrar eden 21071, 27097 ve 27098 numaralı rivâyetlerden 21071 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

بُنْتُ لِحَبَابٍ قَالَتْ: خَرَجَ حَبَابٌ فِي سَرِيَّةٍ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَاهَدُنَا حَتَّى كَانَ يَخْلُبُ عَنَّا لَنَا فَكَانَ يَخْلُبُهَا فِي جَفْنَةٍ لَنَا فَكَانَتْ تَمْتَلِي حَتَّى تَطْفَحَ قَالَتْ: فَلَمَّا قَدِمَ حَبَابٌ خَلَبَهَا فَعَادَ جَلَابُهَا إِلَيَّ مَا كَانَ قَالَ: فَقُلْنَا لِحَبَابٍ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَخْلُبُهَا حَتَّى تَمْتَلِي جَفْنُنَا فَلَمَّا خَلَبَتْهَا نَقَصَ جَلَابُهَا		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/84 (2140)	Habbâb'ın Kızının Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Ahmed b. Osman b. Hakîm > Muhavvel b. İbrâhîm > İsrâîl > Ebû İshâk > Abdurrahman > Habbâb'ın Kızı (Zeyneb) > Resûlullah		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/84 (2141)	Habbâb'ın Kızının Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Ebû Kureyb > İbrâhîm b. Yûsuf b. Ebî İshâk > Yûsuf b. Ebî İshâk > Ebû İshâk > Abdurrahman b. Müdrik el-Ahmesî > Habbâb'ın Kızı (Zeyneb) > Resûlullah		
ابْنَةُ حَبَابٍ قَالَتْ: خَرَجَ أَبِي فِي غَزَاةٍ وَلَمْ يَتْرُكْ لَنَا إِلَّا شَاةً فَقَالَ لَنَا: إِذَا أَرَدْتُمْ أَنْ تَخْلُبُوا فَأَيْثُوا بِهَا أَهْلَ الصُّفَّةِ فَأَنْطَلَقْتُ بِهَا فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَخَذَهَا فَأَعْتَقَهَا أَوْ فَأَعْتَقَهَا فَحَلَبَ مِلءَ الْقَدَحِ ثُمَّ قَالَ: أَذْهَبِي فَأَنْتَبِي بِأَعْظَمِ إِنَاءٍ عِنْدَكُمْ فَمَا وَجَدْتُ إِلَّا الْجَفْنَةَ الَّتِي يُعْجَنُ فِيهَا - أَحْسِبُ قَالَتْ: فَحَلَبَ حَتَّى مَلَأَهَا - ثُمَّ قَالَ: أَذْهَبُوا اشْرَبُوا وَاسْقُوا جِيرَانَكُمْ وَإِذَا أَرَدْتُ أَنْ تَخْلُبَهَا انْتَبِي بِهَا فَأَخْصِبْنَا حَتَّى قَدِمَ أَبِي فَأَخَذَهَا أَبِي فَأَعْتَقَهَا وَاعْتَقَهَا فَعَادَتْ إِلَيَّ لَبْنِهَا الْأَوَّلِ فَقَالَتْ لَهُ أُمِّي: أَفَسَدَتْ عَلَيْنَا شَاتِنَا إِنْ كَانَتْ لَتَخْلُبَ مِلءَ هَذِهِ الْجَفْنَةِ قَالَ: وَمَنْ كَانَ يَخْلُبُهَا؟ قَالَتْ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ: وَتُرِيدِينَ مِنِّي بَرَكَهَ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَغْظَمَ بَرَكَهَ مِنْ يَدَيَّ		

c. Açıklama

Âyette “Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz”²⁹⁵ buyurulmakta ve süten ibret alınması istenmektedir.

Konumuzla ilgili rivâyet İbn Ebî Şeybe'nin *el-Muşannef*’inde Resûlullah’ın mucizesi olarak bahsedilmektedir. Nitekim ilgili rivâyetlere bakıldığında zaman Habbâb b. Eret, koyunu sağdığı zaman süt az geliyor, Resûlullah (s.a.s.) koyunu sağdığı zaman sağılan büyük kap, sütle dolup taşıyor. O süt, ev halkına yettiği gibi fazlası da komşulara ikram ediliyordu. Daha sonra Habbâb sağdığı zaman süt eski haline geliyordu. Bu durum ise Resûlullah’ın mucizesi olarak bahsedilmektedir.

²⁹⁵ Nahl, 16/66: وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

Ayrıca Resûlullah'ın bir başka süt mucizesinden bahsedilmektedir. Resûlullâh, Medine'ye hicret yolculuğunda Hz. Ebû Bekir ve âzatlısı Âmir b. Fuheyre ile birlikte Abdullâh b. Ureykî rehberliğinde Kudeyd mevkiinde bulunan Ümmü Mâbed'e ait bir çadıra uğradılar. Kuraklık zamanında Ümmü Mâbed'in (r.a.) kısır ve hasta bir koyunu vardı da Resûlullah dua ederek o koyunu sağmıştı. Bunun neticesinde o koyunun bolca süt verdiği²⁹⁶ nakledilmektedir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) koyunu sağması şaşılacak bir iş değildir. Günümüzde erkeklerin koyunu sağması belki şaşılacak bir olay olarak gelebilir. Ama Araplarda koyunu, ineği ve deveyi kadının değil de erkeğin sağmasının âdet olduğu ifade edilmektedir. Öyle ki kadınların hayvanları sağmasının ayıplandığı, hayvanı sağacak evde erkek bulunmadığı zaman da onu sağacak başka birisine (erkeğe) hayvanı götürdükleri²⁹⁷ nakledilmektedir. Hatta bu konuda Resûlullah'ın (s.a.s.) şu şekilde buyurduğu nakledilmektedir: “Ey Savaş ehli olan topluluk! Allah size yardım eylesin. Bana kadınların sütünü içecek olarak takdim etmeyiniz”²⁹⁸.

Resûlullah'ın süt sağdığı bahsedildiği gibi Hz. Ebû Bekir'in de halife olana kadar mahallenin sürüsünü sağdığı²⁹⁹ nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret'in hayatında da susuzluğun giderilmesinde sütün kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim Habbâb'dan şöyle nakletmektedir:

Resûlullah (s.a.s.) bizi bir seriyye gönderdi. Biz de (yolculukta) susadık. Yanımızda da su yoktu. İçimizden birisi devesini çöktürdü. Bir de ne görelim! (Çöken devenin) iki ayağı arasında su tulumu gibi (memesi var.) Biz de onun sütünü içtik.”³⁰⁰

²⁹⁶ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 1/178-179.

²⁹⁷ İbn Receb (Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed), *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsine hadîşen min cevâmi'i'l-kilem*, thk. Şuayb Arnâvût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 7. Baskı, 1422/2001, 2/295.

²⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, thk. Adil b. Yusuf el-Azazî - Ahmed b. Ferid el-Mezidî, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Baskı, 1418/1997, 2/150 (637): أَيْ مَعْشَرَ مُحَارِبٍ نَصَرَكَمُ اللَّهُ لَا تَسْقُونِي جَلْبَ امْرَأَةٍ

²⁹⁹ İbn Receb, *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem*, 2/295.

³⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/78 (3697):

بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي سَرِيَّةٍ فَأَصَابَنَا الْعَطَشُ وَلَيْسَ مَعَنَا مَاءٌ فَتَنَوَّخْتُ نَاقَةً لِبَعْضِنَا وَإِذَا بَيْنَ رَجُلَيْهَا مِثْلُ السَّقَاءِ فَشَرِبْنَا مِنْ لَبْنِهَا

Hz. Peygamber (s.a.s.) süt içmeyi çok sevdiği gibi kendisine de süt ikram edilirdi. Sütün faydalı bir nimet olduğunu ve dua edilmesi gerektiğini şöyle ifade etmişlerdir. *“Allah’ım bize bu sütü bereketli kıl, bize daha çok süt ihsan et. Süt haricinde hiçbir şey, yemek ve su yerini tutmaz”*³⁰¹

³⁰¹ Eb Dâvûd, “Eşribe”, 22 (3730): اللّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ يُجْزَى مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلَّا اللَّبَنُ

2.1.10. Meryem Sûresi İlk 50 Âyet ve Altın Yüzük Takma Meselesi

(ابن أبو شيبه عن) يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ:

كُنَّا جُلُوسًا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ وَمَعَنَا زِيَادُ بْنُ حُدَيْرٍ فَدَخَلَ عَلَيْنَا خَبَّابٌ فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَكُلُ هَؤُلَاءِ يَقْرَأُ كَمَا تَقْرَأُ؟ فَقَالَ: إِنَّ شَيْئًا أَمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ عَلَيْكَ. قَالَ: فَقَالَ لِي: اقْرَأْ فَقَالَ لَهُ ابْنُ حُدَيْرٍ: تَأْمُرُهُ أَنْ يَقْرَأَ وَلَيْسَ بِأَقْرَبِنَا؟ قَالَ: فَقَالَ: إِنَّ شَيْئًا أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِقَوْمِكَ وَقَوْمِهِ؟ قَالَ: فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ مَرِيَمَ فَقَالَ خَبَّابٌ: حَسْبُكَ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

İbn Ebî Şeybe³⁰² > Ya'lâ b. Ubeyd³⁰³ > A'meş³⁰⁴ > İbrâhîm (en-Nehaî)³⁰⁵ > Alkame³⁰⁶ > Habbâb b. Eret

Alkame b. Kays'dan nakledilmektedir:

“Zeyd b. Hudeyr aramızdayken, Abdullah (b. Mes'ûd)³⁰⁷ ile beraber oturuyorduk. Birden Habbâb b. Eret yanımıza geldi. “Ey Ebû Abdurrahman (Abdullah b. Mes'ûd)! Burada bulunanların hepsi, senin okuduğun gibi Kur'ân okuyabilirler mi?” dedi.

³⁰² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849): Hadis hâfızı, müfessir ve tarihçi olup *el-Muşannef* isimli meşhur eserin müellifi olduğundan sikâ olarak kabul edilip ayrıca değerlendirme yapılmayacaktır. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Yardım, “İbn Ebî Şeybe”, *DİA*, İstanbul, 1999, 19/442-443.

³⁰³ Ebû Yûsuf Ya'lâ b. Ubeyd el-Kûfî (ö. 209/825): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, sahîhu'l-hadîs, sebt” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/304-305; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/389-392; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/476-477).

³⁰⁴ A'meş Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (ö. 148/765): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³⁰⁵ Ebû İmrân İbrâhîm b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî (ö. 96/714): Tabîin neslinden muhaddis ve fakîh olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “fakîh, sikâ, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/520-529). Ayrıca bkz. Şükrü Özen, “Nehaî”, *DİA*, İstanbul, 2006, 32/535-538.

³⁰⁶ Ebû Şibl Alkame b. Kays b. Abdillâh b. Mâlik en-Nehaî el-Kûfî (ö. 62/682): Abdullah b. Mes'ûd'un seçkin talebesi, Kûfe'nin fıkıh ve tefsir mektebinin önde gelen temsilcilerinden olup cerh ve ta'dîl âlimlerine göre “sikâ, sebt, fakîh, âbid, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/404-405; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/300-308; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/53-61). Ayrıca bkz. Ahmet Özel, “Alkame b. Kays”, *DİA*, İstanbul, 1989, 2/467.

³⁰⁷ Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el-Hüzelî (ö. 32/652-53): İlk Müslümanlardan olup aşere-i mübeşşeredendir. Kûfe'de tefsir ve fıkıh mektebinin kurucusudur. Ayrıca bkz. İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes'ûd”, *DİA*, İstanbul, 1988, 1/114-117.

Abdullah b. Mes'ûd ise: "Eğer istersen onlardan bazısına sana okuması için emrederim?" dedi.

(Habbâb "olur" dedi.) İbn Mes'ûd ise bana "(Ey Alkame!) Oku!" deyince (orada hazır bulunan) Zeyd b. Hudeyr: "Bizim en iyi okuyanımız olmadığı hâlde okuması için Alkame'ye mi emrediyorsun?" dedi. İbn Mes'ûd ise (bu duruma biraz sinirlenip) şöyle dedi: "Sana gelince (Ey Zeyd b. Hudeyr!), eğer istersen senin kavmin (Benî Esed kabilesi) ve onun (Alkame'nin) kavmi (en-Nehâ' kabilesi) hakkında Peygamber'in söylemiş olduğu sözü sana haber veririm" dedi. (Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Benî Esed kabilesini yerdiği ve Yemen'de bulunan Benî Nehâ' kabilesini övdüğü nakledilir.³⁰⁸)

Bunun üzerine Alkame dedi ki: Ben Meryem Sûresi'nden elli âyet okudum. Habbâb da: "Bu kadar yeterli" dedi.³⁰⁹

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

"Meryem Sûresi İlk 50 Âyet ve Altın Yüzük Takma Meselesi" konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak İbn Ebî Şeybe'nin *el-Müsned*'indeki 277 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsîk edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen tüm tarîklerin sadece Abdullah b. Mes'ûd tarafından nakledilmesi ve şâhid aktarımların bulunmamasından dolayı ilgili rivâyet ferd hadistir.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Müsned</i> , 1/189 (277)	Abdullah b. Mes'ûd'un Rivâyetleri
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Ya'lâ b. Ubeyd > A'meş > İbrahim > Alkame > Habbâb b. Eret		
عَلَّمَ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ وَمَعَنَا زَيْدُ بْنُ حُدَيْرٍ فَدَخَلَ عَلَيْنَا خَبَابٌ فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَكُلُ هَؤُلَاءِ		

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/126. (Muhakkik Şuayb el-Arnaû't'un dipnottaki açıklamasıdır.)

³⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 1/189 (277).

يَقْرَأُ كَمَا يَقْرَأُ؟ فَقَالَ: إِنَّ شَيْئًا أَمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ عَلَيْكَ قَالَ: فَقَالَ لِي: أَقْرَأُ فَقَالَ لَهُ ابْنُ حُدَيْرٍ: تَأْمُرُهُ أَنْ يَقْرَأَ وَلَيْسَ بِأَقْرَأُنَا؟ قَالَ: فَقَالَ: إِنَّ شَيْئًا أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِقَوْمِكَ وَقَوْمِهِ؟ قَالَ: فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ مَرْيَمَ فَقَالَ خَبَابٌ: حَسْبُكَ		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 14/69 (26776)	Altın Yüzüğün Kerih Görülmesi
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Ebû Muâviye > A'meş > İbrahim > Alkame > Habbâb b. Eret		
علقمة قال: رأى عبد الله في يد خباب خاتماً من ذهب فقال: أما أن لهذا أن يطرح بعد؟ فقال: بلى لا تراه علي بعدها		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i> , 7/126 (4025)	Abdullah b. Mes'ûd'un Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Ya'lâ b. Ubeyd > A'meş > İbrâhîm > Alkame > Habbâb b. Eret		
علقمة قال كنا جلوساً عند عبد الله ومعه زيد بن حدير فدخل علينا خباب فقال: يا أبا عبد الرحمن كل هؤلاء يقرأ كما تقرأ؟ فقال: إن شئت أمرت بعضهم يقرأ عليك قال: أجل فقال لي: أقرأ فقال ابن حدير: تأمره يقرأ وليس بأقربنا فقال: أما والله إن شئت لأخبرتك ما قال رسول الله ﷺ لقومك وقومه قال: فقرأت خمسين آية من مريم فقال خباب: أحسنت فقال عبد الله: ما أقرأ شيئاً إلا هو يقرؤه ثم قال عبد الله لخباب: أما أن لهذا الخاتم أن يلقى قال: أما إنك لا تراه علي بعد اليوم والخاتم ذهب		
(ö. 256/870)	Buhârî, "Meğâzî", 70 (4130)	Eşâirilerin ve Yemen Ehlinin Gelişi
Senedi: Buhârî > Abdân > Ebû Hamza > A'meş > İbrâhîm > Alkame > Habbâb b. Eret		
علقمة قال: كنا جلوساً مع ابن مسعود فجاء خباب فقال: يا أبا عبد الرحمن أيسطيع هؤلاء الشباب أن يقرؤوا كما تقرأ؟ قال: أما إنك لو شئت أمرت بعضهم يقرأ عليك؟ قال: أجل قال: أقرأ يا علقمة فقال زيد بن حدير أخو زيد بن حدير: تأمر علقمة أن يقرأ وليس بأقربنا؟ قال: أما إنك إن شئت أخبرتك بما قال النبي ﷺ في قومك وقومه؟ فقرأت خمسين آية من سورة مريم فقال عبد الله: كيف ترى؟ قال: قد أحسن قال عبد الله: ما أقرأ شيئاً إلا وهو يقرؤه ثم التفت إلى خباب وعليه خاتم من ذهب فقال: ألم يأن لهذا الخاتم أن يلقى قال: أما إنك لن تراه علي بعد اليوم فألقاه		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 4/320 (1506)	A'meş > İbrâhîm > Alkame'den gelen
Senedi: Bezzâr > Yûsuf b. Mûsâ > Cerîr > A'meş > İbrâhîm > Alkame > Habbâb b. Eret		
علقمة قال: دخل خباب ونحن حول عبد الله فقال لعبد الله: أكل هؤلاء يقرأ ما تقرأ؟ قال: إن شئت أمرت بعضهم يقرأ عليك قال: فقال لعلقمة: أقرأ قال: فقال يزيد بن مرة: يقرأ وليس بأقربنا فقال عبد الله: إن شئت أخبرتك بما قال رسول الله ﷺ في قومك وقومه قال: فقرأت خمسين آية من سورة مريم فقال: ما أقرأ بشيء إلا وهو يقرؤه أو يقرأ به		

c. Açıklama

Yukarıda bahsedilen Meryem Sûresinin ilk 50 âyetini okuma hadisesinden sonra diğer rivâyetlerde Habbâb'ın altın yüzük takma olayı zikredilmektedir. Nitekim bahsi geçen olayın devamı olarak *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de olay şöyle zikredilir:

Abdullah b. Mes'ûd: "Ben her ne okursam muhakkak onu Alkame de okur" dedi. Daha sonra Abdullah b. Mes'ûd, Habbâb b. Eret'in elinde altın bir yüzük görünce Habbâb'a: "Bu altın yüzüğün atılma zamanı gelmedi mi?" dedi. Habbâb: "Dikkat et! Sen onu bugünden sonra benim üzerimde asla görmeyeceksin" dedi.³¹⁰

Erkeklerin altın yüzük takmaları hususunda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) farklı rivâyetler nakledilmiş olup altın yüzüğün takıldığı şeklinde gelen rivâyetlerin İslâm'ın ilk yıllarında olduğunu görmekteyiz. Nitekim *Sahîh-i Müslim*'de zikredilen "Erkeklerle altın yüzüğün haram kılınması ve İslâm'ın ilk yıllarında mubah kılınmasının nesh edilmesi" başlığı³¹¹ genel durumu özetlemektedir.

Bazı çağdaş âlimler, altın yüzük kullanmanın çoğunluk tarafından haram görülse bile bunun mubah olduğunu söyleyenlerin de olmasına dayanarak övünme kastı olmaksızın, israfa girmeden günümüzde bir evlilik hatırası olarak takılan altın alyansın erkekler tarafından takmalarını caiz görmüşlerdir.³¹² Din İşleri Yüksek Kurulu'na göre hatıra ve evlilik alameti olarak kabul edilen altından yapılmış nişan / evlilik yüzüklerinin/alyanslarının kullanımı caizdir. Fakat ihtilaftan ve şüpheden uzak durmak ve ihtiyatla amel etmek gereği aksi davranışın tercihi daha uygundur.³¹³

- Habbâb'ın altın yüzük takma hususu ise şu şekilde açıklanmaktadır: 1-Habbâb, erkeklerin altın yüzük takma yasağını belki tenzihen zannettiğinden kendisi de bunu takmıştı. Bu durum kendisine haber verilince hemen kendi görüşünden

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/126 (4025).

³¹¹ Müslim, "Libâs", 51 (2089).

³¹² Detaylı bilgi için bkz. Zebîdî (Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed) *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Babanzâde Ahmed Naim - Kâmil Miras, Ankara: DİB Yayınları, 1980, 4/287, 12/108.

³¹³ Erkeğin altın yüzük takması hakkında Din İşleri Yüksek Kurulu resmi internet sayfasına bkz. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38273/erkegin-altin-yuzuk-takmasinin-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>

dönmüştür.”³¹⁴ 2- Habbâb’ın erkeklerin altın takma hususundaki haram olma hükmünü bilmediğinden takmış olabileceği³¹⁵ nakledilmektedir. Haram olduğu haber verilince de elinden hemen çıkartması da bu duruma delildir. Altın yüzüğün erkeklere haram olması ise erkeklerin kadınlara benzemesi, kibirli olmak ve kendini beğenme durumu³¹⁶ olabileceği ifade edilmektedir.

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/126. (Muhakkik Şuayb el-Arnaût’un dipnottaki açıklamasıdır.)

³¹⁵ Buhârî, “Meğâzî”, 70 (4130). (Muhakkik Mustafa Dîb el-Boğâ’nın dipnottaki açıklamasıdır.)

³¹⁶ İbnü’l-Mülakkın (Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed), *et-Tavzîh li-şerhi’l-Câmi’i ş-şahîh*, thk. Dâru’l-Fellâh, Dımaşk: Dâru’n-Nevâdir, 1. Baskı, 1429/2008, 21/565.

2.1.11. Âs b. Vâil ve Meryem Sûresi 77-80. Âyetler

أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الضُّحَى يُحَدِّثُ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ خَبَّابٍ قَالَ:

كُنْتُ رَجُلًا قَيْنًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دَرَاهِمُ فَأَتَيْتُهُ أَتَقَاضَاهُ فَقَالَ: لَا أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ! فَقُلْتُ: لَا أَكْفُرُ بِمُحَمَّدٍ ﷺ حَتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ ثُمَّ يَبْعَثَكَ. قَالَ: فَقَالَ: دَعْنِي حَتَّى أَمُوتَ ثُمَّ أُبْعَثَ فَيَصِيرَ لِي مَالٌ وَوَلَدٌ فَأَقْضِيكَ! قَالَ: فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: (أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بَايَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا...)

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Ebü Dâvûd et-Tayâlisî³¹⁷ > Şu‘be³¹⁸ > A‘meş³¹⁹ > Ebü’d-Duhâ³²⁰ > Mesrûk b. Ecda‘³²¹ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Habbâb b. Eret’ten nakledilmektedir:

“Ben, cahiliye döneminde (Mekke’de) demir ustasıydım. (Âs b. Vâil’e demir ve kılıç işleri yaptığımdan) Âs b. Vâil’den alacağım vardı. Alacaklarımı tahsil etmek için onun yanına gittim” Bunun üzerine Âs b. Vâil: “Muhammed’i inkâr etmedikçe borcumu vermem” dedi. Ben de: “Allah seni öldürüp tekrar diriltse bile onu inkâr etmem” dedim. O da: “O zaman ölüp tekrar diriltilmeme kadar beni rahat bırak. O zaman benim malım da olur evladım da olur. O zaman öderim” dedi. Bunun üzerine

³¹⁷ Ebü Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³¹⁸ Ebü Bistâm Şu‘be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî el-Basrî (ö. 160/776): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³¹⁹ A‘meş Ebü Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (ö. 148/765): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³²⁰ Ebü’d-Duhâ Müslim b. Sabîh el-Hemdânî el-Kûfî (ö. 82-100): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, fâdîl, vb.” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8/186; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 27/520-522; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 5/71).

³²¹ Ebü Âişe (Ebü Ümeyye) Mesrûk b. el-Ecda‘ b. Mâlik el-Hemdânî el-Vâdî el-Kûfî (ö. 63/683): Tabîin neslinden Kûfe ekolüne mensup muhaddis ve fakih olup cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, fakih, âbid, âlim, vb.” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8/396-397; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 27/451-457; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/110-111). Ayrıca bkz. Bünyamin Erul, “Mesrûk b. Ecda”, *DİA*, Ankara, 2004, 29/336-337.

(hadiseyi Resûlullah’a haber verince) Allah (c.c.) şu âyetleri (Meryem sûresi 77-80. âyetleri) indirdi.³²²

“Âyetlerimizi inkâr eden ve “Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir” diyen adamı gördün mü? ﴿77﴾ O, gaybı mı biliyor, yoksa Allah’ın katından bir söz mü aldı? ﴿78﴾ Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve cezasını uzattıkça uzatacağız. ﴿79﴾ Onun sözünü ettiği şeyler sonunda bize kalacak, kendisi de tek başına bize gelecek. ﴿80﴾”³²³

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Âs b. Vâil ve Meryem Sûresi 77-80. Âyetler” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin *el-Müsneid*’indeki 1150 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsik edildiği ve senedin muttasıl olması neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiş olup elde edilen tüm tarîklerin sadece Habbâb b. Eret tarafından nakledilmesi ve şâhid aktarımların bulunmamasından dolayı ilgili rivâyet “ferd hadis” kapsamına girmektedir.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 204/819)	Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, <i>el-Müsneid</i> , 2/381 (1150)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî > Şu‘be > A‘meş > Ebü’d-Duhâ (Müslim b. Sabîh el-Hemdânî) > Mesrûk b. Ecda‘ > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَّابُ قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا قَيْنًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دِرَاهِمٌ فَأَتَيْتُهُ أَنْقَاضًا فَقَالَ: لَا أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ! فَقُلْتُ: لَا أَكْفُرُ بِمُحَمَّدٍ ﷺ حَتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ ثُمَّ يَبْعَثَكَ. قَالَ: فَقَالَ: دَعْنِي حَتَّى أَمُوتَ ثُمَّ أُبْعَثَ فَيَصِيرَ لِي مَالٌ وَوَلَدٌ فَأَقْضِيكَ! قَالَ: فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا}»		
(ö. 241/855)	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsneid</i> , 34/546-547 (21068) ³²⁴	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Ahmed b. Hanbel > Abdurrezzâk > Süfyân > A‘meş > Ebü’d-Duhâ > Mesrûk > Habbâb b. Eret > Resûlullah		

³²² Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsneid*, 2/381 (1150).

³²³ Meryem, 19/77-80: {٧٧} أَطْلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا {٧٨} أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا {٧٩} كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا {٨٠} وَنَرْتُّهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا {٨٠}

³²⁴ Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsneid*’inde 3 defa tekrar eden 21068, 21075 ve 21076 numaralı rivâyetlerden 21068 numaralı rivâyet tercih edilmiştir.

قَالَ خَبَابٌ: كُنْتُ قَيْنًا بِمَكَّةَ فَكُنْتُ أَعْمَلُ لِلْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ فَاجْتَمَعَتْ لِي عَلَيْهِ دَرَاهِمُ فَجِئْتُ أَنْقَاضَاهُ فَقَالَ: لَا أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ. قَالَ: قُلْتُ: وَاللَّهِ لَا أَكْفُرُ بِمُحَمَّدٍ حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: فَإِذَا بُعِثْتُ كَانَ لِي مَالٌ وَوَلَدٌ؟ قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لِأَوْتَيْنٍ مَالًا وَوَلَدًا {مریم: 77} حَتَّى بَلَغَ {فِرْدَا} {مریم: 80}		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Büyû”, 29 (1985)	Demircilik
Senedi: Buhârî > Muhammed b. Beşşâr > İbn Ebî Adî > Şu'be > Süleyman > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “İcâre”, 15 (2155)	Kişi, Savaş Meydanında Müşrik Birisine İşçi Olarak Çalışabilir mi?
Senedi: Buhârî > Ömer b. Hafz > Ebû Ömer > A'meş > Müslim > Mesrûk > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Huşûmât”, 9 (2293)	Alacağı İstemek
Senedi: Buhârî > İshâk (b. İbrâhîm) > Vehb b. Cerîr b. Hâzim > Şu'be > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Tefsîr”, 223 (4455)	Meryem Suresi 77. Âyet Tefsiri
Senedi: Buhârî > Humeydî > Süfyân > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk b. Ecda' > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Tefsîr”, 224 (4456)	Meryem Suresi 78. Âyet Tefsiri
Senedi: Buhârî > Muhammed b. Kesîr > Süfyân > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk b. Ecda' > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Tefsîr”, 225 (4457)	Meryem Suresi 79. Âyet Tefsiri
Senedi: Buhârî > Bişr b. Hâlid > Muhammed b. Ca'fer > Şu'be > Süleymân b. Mihrân (A'meş) > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk b. Ecda' > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
(ö. 256/870)	Buhârî, “Tefsîr”, 226 (4458)	Meryem Suresi 80. Âyet Tefsiri
Senedi: Buhârî > Yahya b. Ca'fer > Veki' > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk b. Ecda' > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابٌ قَالَ: كُنْتُ قَيْنًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دَيْنٌ فَأَتَيْتُهُ أَنْقَاضَاهُ قَالَ: لَا أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ ﷺ. فَقُلْتُ: لَا أَكْفُرُ حَتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: دَغْنِي حَتَّى أَمُوتَ وَأُبْعَثَ فَسَأَوْتِي مَالًا وَوَلَدًا فَأَقْضِيكَ فَزَلْتُ: {أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لِأَوْتَيْنٍ مَالًا وَوَلَدًا. أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا}		
(ö. 261/875)	Müslim, “Şıfatü'l-kıyâme”, 35 (2795)	Nebi'ye Bir Yahudi'nin Ruh'un Mahiyetini Sorması
Senedi: Müslim > Ebûbekir b. Ebî Şeybe ve Abdullah b. Saîd > Veki' > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk b. Ecda' > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَابٌ قَالَ: كَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دَيْنٌ فَأَتَيْتُهُ أَنْقَاضَاهُ فَقَالَ لِي: لَنْ أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ: إِنِّي لَنْ أَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تَبْعَثَ. قَالَ: وَإِنِّي لَمَبْعُوثٌ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ؟ فَسَوْفَ أَقْضِيكَ إِذَا رَجَعْتَ إِلَى مَالٍ وَوَلَدٍ. قَالَ وَكَيْعٍ: كَذَا قَالَ الْأَعْمَشُ. قَالَ فَزَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ: {أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لِأَوْتَيْنٍ مَالًا وَوَلَدًا} [19/مریم/77] إِلَى قَوْلِهِ: وَيَأْتِينَا فِرْدَا		

(ö. 279/892)	Tirmizî, “Tefsîrû'l-Kur'ân”, 20 (3162)	Meryem Sûresi'nin Tefsiri (Hakkında)
Senedi: Tirmizî > İbn Ebî Ömer > Süfyân > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk b. Ecda' > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَابُ يَقُولُ: جِئْتُ الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ السَّهْمِيِّ اتِّقَاضَهُ حَقًّا لِي عِنْدَهُ فَقَالَ: لَا أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ فَقُلْتُ: لَا حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ قَالَ: وَإِنِّي لَمَيِّتٌ ثُمَّ مَبْعُوثٌ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ فَقَالَ: إِنَّ لِي هُنَاكَ مَالًا وَوَلَدًا فَأَقْضِيكَ فَنَزَلْتُ: {أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا} الْآيَةُ		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/62 (2124)	Mesrûk b. Ecda'’nın Habbâb’dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Rızkullah b. Mûsâ > Abdullah b. Numeyr > A'meş > Ebû'd-Duhâ > Mesrûk > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
حَبَابُ قَالَ: كُنْتُ امْرَأً قَيْنًا وَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دَيْنٌ فَأَتَيْتُهُ اتِّقَاضَهُ فَقَالَ: لَا أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ قُلْتُ: لَا أَكْفُرُ بِهِ حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تَحْيَا ثُمَّ تَمُوتَ قَالَ: فَأَنْتَ تَزْعُمُ أَنِّي أَحْيَا فَهُنَاكَ يَكُونُ لِي مَالٌ وَوَلَدٌ فَأَقْضِيكَ قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى {أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا وَنُرْسِلُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا}		

c. Açıklama

Habbâb b. Eret, daha Müslüman olmadan önce Âs b. Vâil’e kılıç ve benzeri işler yapmış ve alacağı birikmişti. Müslüman olduktan sonra da biriken borcunu tahsil etmek isteyince Âs b. Vâil borcunu vermek istememiş ve Habbâb’ın tekrar inkâr etmesi için elinden geleni yapmıştır. Âs b. Vâil’in öldükten sonra dirilişi kabul etmemesine rağmen ahirette kendisine mal ve evlat verileceğini ümit etmesi ise nasıl bir çelişki içerisinde olduğunu göstermesi açısından dikkati çekmektedir. Rivâyette isminden bahsedilen Âs b. Vâil (ö. 622), İslâmiyet’e karşı çalışmalar yapan ve Kur’ân’da “ebter” diye nitelendirilen Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden birisidir. Güçsüz ve kimsesizlere yaptığı zulümlerle tanınmıştır. Malını satmak için Mekke’ye gelen Zübeyd kabilesine mensup birinden satın aldığı malların bedelini ödememiş, bunun üzerine aralarında Hz. Peygamber’in de bulunduğu bazı Mekkeliler, haksızlığa uğrayanların hakkını savunmak gayesiyle Hilfû'l-fudûl³²⁵ cemiyetini kurmuş ve ilk iş olarak Âs b. Vâil’den satıcının hakkını almışlardır.³²⁶

³²⁵ Hilfû'l-fudûl: Bazı Kureyş kabilelerinin, Mekke’de haksızlığa uğrayan insanlara yardım etmek amacıyla yaptıkları Hz. Peygamber’in de katıldığı İslâmiyet’ten önce Mekke’deki bir cemiyettir. Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Hamîdullah, “Hilfû'l-fudûl”, *DİA*, İstanbul, 1998, 18/31-32.

³²⁶ Âs b. Vâil hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Âs b. Vâil”, *DİA*, İstanbul, 1991, 3/449.

2.1.12. Şaraptan Sakınmak

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُنِيرُ بْنُ الرَّبِيعِ أَنَّهُ سَمِعَ
عُبَادَةَ بْنَ نُسَيٍّ يَقُولُ سَمِعْتُ حَبَّابَ بْنَ الْأَرْتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ

إِيَّاكَ وَالْخَمْرَ فَإِنَّ خَطِيئَتَهَا تَفْرَغُ الْخَطَايَا كَمَا أَنَّ شَجَرَتَهَا تَفْرَغُ الشَّجَرَ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

İbn Mâce³²⁷ > Abbâs b. Osman ed-Dımaşkî³²⁸ > Velîd b. Müslim³²⁹ > Münîr b. Zübeyr³³⁰ > Ubâde b. Nüsey (Nesî)³³¹ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Habbâb b. Eret, Resûlullah'tan (s.a.s.) şöyle işittiğini nakleder:

“Şaraptan sakın. Çünkü şarabın ağacı (yâni üzüm ve hurma ağacı) diğer ağaçların üstüne çıktığı gibi şarabın günahı da diğer günahların üstüne çıkar”³³²

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Şaraptan Sakınmak” konusu hakkında Habbâb tarîkiyle ilgili olarak ilk ve tek ulaşabildiğimiz kaynak eser İbn Mâce'nin *es-Sünen*'indeki 3372 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan 1 râvi hariç bahse konu

³²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvî (ö. 273/887): Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı kabul edilen *es-Sünen*'in müellifi ve hadis hâfızı olduğundan sikâ bir râvi olarak kabul edilip ayrıca değerlendirilmeyecektir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “İbn Mâce”, *DİA*, İstanbul, 1999, 20/161-162.

³²⁸ Abbâs b. Osman b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Becelî (ö. 239/854): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/384).

³²⁹ Ebü'l-Abbâs el-Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî (ö. 195/810): Şamlı muhaddis olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, mutkîn, hâfız, mürsil, vb.” olarak tevsik edilmekle birlikte bazen eleştirildiği de olmuştur. Ama genel durumuna bakıldığında sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/86-99; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/211-220; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/151-155). Ayrıca bkz. Erdinç Ahatlı, “Velîd b. Müslim”, *DİA*, İstanbul, 2013, 43/34-35.

³³⁰ Ebû Zer Münîr b. Zübeyr el-Ezdî (ö. ?): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “daîf” olarak cerh edildiğinden zayıf bir râvi olarak değerlendirilecektir. Rivâyetinin sadece i'tibar için zikredilmesinin caiz olduğu nakledilmektedir. (Mizzî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/193; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/321).

³³¹ Ubâde b. Nüsey (Nesî) el-Kindî (ö. 118/736): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, fâdil, leyse bihi be's” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/96; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/194-198; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/113-114).

³³² İbn Mâce, “Eşribe”, 1 (3372).

olan rivâyetin senedindeki diğer râviler sikâdır. Her ne kadar diğer râviler sikâ olsa da sonuç itibarıyla rivâyetin senedinin zayıf olduğu neticesine ulaşıldı.

Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmesine göre ilgili rivâyetin senedinde bulunan Münîr b. Zübeyr el-Ezdî'nin zayıf olmasından dolayı rivâyetin senedi zayıftır.³³³ Elbânî'nin değerlendirmesine göre de rivâyet zayıftır.³³⁴

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Konumuzla ilgili şâhid rivâyetler Ebû'd-Derdâ' Uveymir b. Mâlik (ö. 32/652)³³⁵, Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85)³³⁶ ve diğer sahâbî râvilerin tarîkiyle gelmektedir.

c. Açıklama

Nakledilen rivâyette تَغْلُو الْخَطَايَا وَتُعْلِيهَا تَقَرُّغُ الْخَطَايَا ifadesi ile manası kast edilmektedir ki şarabın günahının diğer günahların üzerine çıkması ifade edilmektedir. Çünkü bir kişi şarap içip sarhoş olduğu zaman akli gittiğinden diğer günahları işlemek de o kişiye önemsiz gelir. Bu durum üzüm ağacına benzetilmektedir. Nasıl ki üzüm ağacı sarmaşıkları ile diğer ağaçları sarıp üzerine çıktıysa şarabın etkisiyle de diğer günahların üzerine çıkıp diğer günahların işlenmesine sebep olunmaktadır.³³⁷

Şarap ve şarap hükmünde olan diğer alkollü içkilerin her kötülüğün anahtarı olduğu³³⁸ ifade edilmektedir. Çünkü şarap/içki/alkol, akli giderir. İnsanı kötülüklerden alıkoyan akıl gidince de her fenalığın kapısı açılmış olur. Nitekim Resûlullah'a (s.a.s.) isnâd edilen bir rivâyette “İnsanı insan yapan aklıdır, akli

³³³ İbn Mâce, “Eşribe”, 1 (3372). (Muhakkik Şuayb el-Arnaût'un dipnottaki açıklamasıdır.)

³³⁴ Nâsirüddin el-Elbânî (Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsirüddin b. Nûh), *Za'îfü'l-Câmi'i's-şagîr ve ziyâdâtüh*, thk. Züheyr eş-Şâviş, nşr. el-Mektebetü'l-İslâmî, yy. ty. s. 322.

³³⁵ İbn Mâce, “Eşribe”, 1 (3372).

³³⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 4/81 (3667).

³³⁷ Sindî (Ebû'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî), *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâ'i*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, ty. 2/327.

³³⁸ İbn Mâce, “Eşribe”, 1 (3371): لَا تَشْرَبُ الْخَمْرَ فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ

olmayanın dini de yoktur (yani deli olduğundan dolayı mükellef değildir).”³³⁹
buyurulmaktadır.

Sahâbe arasında sarhoşluk sebebiyle nahoş hadiselerin meydana geldiği, bu olayların ardından da şarabın kesin bir üslûpla yasaklandığı³⁴⁰ ifade edilmektedir.

Sonuç olarak şarap/içki aklı giderdiği ve kötü sonuçlara yol açtığından dolayı yasaklanmıştır. Sadece zararları bunlarla da sınırlı değildir.

³³⁹ Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmid, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1. Baskı, 1423/2003, 6/356 (4323): قوام المرء عقله ولا دين لمن لا عقل له

³⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Baktır, “İçki”, *DİA*, İstanbul, 2000, 21/458-462.

2.1.13. En'âm Sûresi 6/52-58. Âyetler

(بن أبو شيبة) حدثنا أحمد بن الفضل قال: ثنا أسباط بن نصر عن السدي عن أبي سعيد الأزدي عن أبي الكنود عن خباب بن الأرت: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ} [الأنعام: 52] قال:

جاء الأقرع بن حابس التميمي وعيينة بن حصن الفزاري فوجدوه قاعدًا مع بلال وعمار وصهيب وخباب بن الأرت في أناس من الضعفاء من المؤمنين فلما رأوهم حوله حقروهم فأتوه فخلوا به فقالوا: إنا نحب أن تجعل لنا منك مجلسا تعرف لنا به العرب فضلنا فإن وفود العرب تأتيك فنستحي أن ترانا مع هذه الأعبد فإذا نحن جنناك فاقمهم عنا وإذا نحن فرغنا فاقعد معهم إن شئت قال: نعم. قالوا: فاكتب لنا كتابا فدعا بالصحيفة لكتيب ودعا عليًا ليكتب فلما أراد ذلك ونحن قعود في ناحية إذ نزل عليه جبريل فقال: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ} إلى قوله: {فَتَطْرُدُهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ} [الأنعام: 52]

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

İbn Ebî Şeybe³⁴¹ > Ahmed b. Mufaddal³⁴² > Esbât b. Nasr³⁴³ > Süddî³⁴⁴ > Ebû Saîd el-Ezdî³⁴⁵ > Ebû'l-Kenûd³⁴⁶ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

³⁴¹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³⁴² Ebû Ali Ahmed b. Mufaddal el-Kuraşî el-Kûfî (ö. 215/830): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "sadûk, sikâ, münkerü'l-hadîs" ve "Şîa'nın ileri geleni" olarak zikredilmektedir. Münkerü'l-hadîs olarak zikredilmesi yüksek ihtimal Şîa'ya mensup olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer sözünde doğru ise sadece mensubiyetten dolayı cerh edilmemesi gerekir. Bu bakımdan aksine bir durum olmadıkça sikâ olarak değerlendirilmesi isabetli görülmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/77; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/157; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/81).

³⁴³ Ebû Yûsuf Esbât b. Nasr el-Hemedânî el-Kûfî (ö. ?): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "sikâ, daîf, leyse bi'l-kavî, sadûk, kesîru'l-hata, leyse bi-şey, ehvec" olarak zikredilmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/332; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/357-359; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/211-212).

³⁴⁴ Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdîrahmân b. Ebî Kerîme el-A'ver es-Süddî el-Kebîr (ö. 127/745): Tabîin neslinden olup müfessirdir. Hadis otoriteleri Süddî hakkında "sikâ, leyyin, zayıf, kezzâb, vb." çeşitli sıfatlar kullanmıştır. Ancak Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in onu "sikâ" olarak görmesi, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be b. Haccâc gibi otoritelerin kendisinden rivâyette bulunması ve müteber hadis kaynaklarında rivâyetlerine yer verilmesi Süddî'nin güvenilirliği arttırdığından Süddî, sikâ râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/132-198; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/313-314). Ayrıca bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Süddî", *DİA*, İstanbul, 2010, 38/17-18.

³⁴⁵ Ebû Saîd el-Ezdî el-Kûfî (ö. ?): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "sikâ, makbûl" olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33/344; İbn Hacer, *Takrîbi't-Tehzîb*, s. 463).

Habbâb b. Eret'in En'âm 6/52. âyeti hakkında şöyle dediği nakledilir:

“el-Akra‘ b. Hâbis et-Temîmi ve Uyeyne bin Hısn el-Fezârî Resûlullah'ın (s.a.s.) ziyaretine geldiler ve Resûlullah'ı (s.a.s.) müminlerden fakir ve nüfusu olmayan bir grubun içinde Suheyb, Bilâl, Ammâr ve Habbâb ile beraber otururken buldular. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafında onları görünce o sahâbîleri küçümsediler. Nihayet O'nun yanına gidip O'nunla yalnız kaldılar. Ve onlar: “Ya Resûlullah, ziyaretine geldiğimizde bir oturumu bize tahsis etmeni muhakkak isteriz ki Araplar bununla bizim üstünlüğümüzü tanısınlar. Çünkü senin yanına Arap heyetleri gelir. Bundan dolayı Arapların bizi şu kölelerle beraber görmelerinden utanırız. Biz senin yanına geldiğimiz zaman köleleri yanından kaldır. Sonra biz huzurundan ayrılınca dilerse onlarla beraber otur” dediler. Resûlullah da: “*Olur*” dedi. Bu sefer onlar “O halde bu teklifimizi kabul ettiğine dair bize bir yazı yaz(dır)” dediler.

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) yazı yazması için Ali'yi (r.a.) çağırttı. Biz de meclisin bir kenarında oturuyorduk. O sırada Cebrail (a.s.) indi ve En'âm, 6/52 âyetini (indirip) söyledi.³⁴⁷

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“En'âm Sûresi 6/52-58. Âyetler” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak İbn Ebî Şeybe'nin *el-Muşannef*'indeki 34699 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan 1 râvi hariç bahse konu olan rivâyetin senedindeki diğer râviler sikâdır. Her ne kadar diğer râviler sikâ olsa da ilgili rivâyetin senedinde bulunan Esbât b. Nasr'ın zayıf olmasından dolayı rivâyetin senedi zayıftır.

Habbâb tarikiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şâhid rivâyetlerin olduğunu görmekteyiz. Konuyla ilgili şâhid rivâyetler Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö.

³⁴⁶ Ebû'l-Kenûd Abdullah b. İmrân el-Ezdî el-Kûfî (Abdullah b. Uveymir) (ö. 81/701): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, makbûl” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/229-231; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/69-70).

³⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 18/200 (34699).

55/675)³⁴⁸, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53)³⁴⁹ ve diğer sahâbe râviler tarîkiyle gelmekte olup konumuzla ilgili gelen zayıf senedli rivâyeti kuvvetlendirmektedirler.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 18/200 (34699)	Bilâl, Suheyb ve Habbâb Hakkında Gelen (Rivâyet)
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Ahmed b. Mufaddal > Esbât b. Nasr > Süddî > Ebû Saîd el-Ezdî > Ebû'l-Kenûd > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
عن خباب: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ} [الأنعام: 52] قال: جاء الأقرع بن حابس التميمي وعيينة بن (حصن) الفزاري فوجدوه قاعداً مع بلال وعمار وصهيب وخباب بن الأرت في أناس من الضعفاء من المؤمنين فلما رأوهم (حوله) حقروهم فأتوه فخلوا به، فقالوا: (إنا) نحب أن تجعل لنا منك مجلساً تعرف لنا به العرب فضلنا فإن وفود العرب تأتيك فنستحي أن ترانا مع هذه الأعباء فإذا نحن جنناك فأقمهم عنا وإذا نحن فرغنا فاقعد معهم إن شئت قال: نعم قالوا: فاكذب لنا كتاباً فدعا بالصحيفة (لتكتب) ودعا علياً ليكتب فلما أراد ذلك ونحن قعود في ناحية إذ نزل عليه جبريل فقال: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ} إلى قوله: {فَتَطْرُدْهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ} [الأنعام: 52]		
(ö. 273/887)	İbn Mâce, “Zühd”, 7 (4127)	Fakirlerle Oturmak
Senedi: İbn Mâce > Ahmed b. Muhammed > Amr b. Muhammed > Esbât b. Nasr > Süddî > Ebû Saîd > Ebû'l-Kenûd (Abdullah b. İmrân) > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
عَنْ خَبَّابٍ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ} . قَالَ: جَاءَ عَيْيَنَةُ بْنُ حَصْنٍ وَالْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ فَوَجَدُوا النَّبِيَّ ﷺ قَاعِدًا مَعَ بِلَالٍ وَعَمَارٍ وَصُهَيْبٍ وَخَبَّابِ بْنِ الْأُرْتِ فِي نَاسٍ مِنَ الضَّعَفَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمَّا رَأَوْهُمْ حَوْلَهُ حَقَرُوهُمْ فَأَتَوْهُ فَخَلُّوا بِهِ فَقَالُوا: إِنَّا نَحِبُّ أَنْ تَجْعَلَ لَنَا مِنْكَ نَصِيبًا نَعْرِفُ لَنَا بِهِ الْعَرَبُ فَإِنْ وَفَدَ الْعَرَبُ تَأْتِيكَ وَنَسْتَحْيِي أَنْ تَرَانَا الْعَرَبُ مَعَ هَذِهِ الْأَعْبَاءِ فَإِذَا نَحْنُ جِنْنَاكَ فَأَقْمِهِمْ فَإِذَا نَحْنُ فَرَعْنَا فَأَقْعِدْهُمْ إِنْ شِئْتَ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَالُوا: اكْتُبْ لَنَا كِتَابًا فَدَعَا بِالصَّحِيفَةِ لِيَكْتُبَ لَهُمْ وَدَعَا عَلِيًّا لِيَكْتُبَ لَهُمْ وَنَحْنُ قُعُودٌ فِي نَاحِيَةٍ إِذْ نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَذِهِ الْآيَةِ {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ} [الأنعام: 52] ثُمَّ ذَكَرَ الْأَقْرَعُ وَصَاحِبَهُ فَقَالَ {وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ} [الأنعام: 53] ثُمَّ ذَكَرَ فَقَالَ: {وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا} [الأنعام: 54] فَرَمَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالصَّحِيفَةِ جَانِبًا فَمَا أُنْسَى وَهُوَ يَقُولُ: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ فَدَنَوْنَا يَوْمَئِذٍ مِنْهُ حَتَّى وَضَعْنَا رُكْبَتَنَا عَلَى رُكْبَتِهِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَجْلِسُ مَعَنَا قَبْلَ ذَلِكَ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ قَامَ وَتَرَكْنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى {وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ		

³⁴⁸ Müslim, “Fezâ’ilü’s-sahâbe”, 45 (2413); İbn Mâce, “Zühd”, 7 (4128); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 4/61 (1228); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/344 (8180); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 5/207 (4272).

³⁴⁹ Bezzâr, *el-Müsne'd*, 5/409 (2041); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/217 (10520).

وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا { [الكهف: 28] يَقُولُ: مَجَالِسَ الْأَشْرَافِ { وَلَا تُطْعَمَنَّ مِنْ أَغْفَلْنَا قَلْبُهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا { [الكهف: 28] وَأَمَّا مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ فَهُوَ عَيْنِيَّةُ وَالْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ وَأَمَّا فُرْطًا فَهَلَاكًا ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ وَمَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا قَالَ: فَكُنَّا نَقْعُدُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَإِذَا بَلَغْنَا السَّاعَةَ الَّتِي كَانَ يَقُومُ فِيهَا أَقَمْنَا وَتَرَكْنَاهُ حَتَّى يَقُومَ مَتَى قَامَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطْعَمَنَّ مِنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا { يَعْنِي عَيْنِيَّةَ وَالْأَقْرَعُ { وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا { [الكهف: 28] قَالَ: هَلَاكًا. قَالَ: أَمْرُ عَيْنِيَّةَ وَالْأَقْرَعِ، ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلِ الرَّجُلَيْنِ وَمَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. قَالَ خَبَابٌ: فَكُنَّا نَقْعُدُ مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَإِذَا بَلَغْنَا السَّاعَةَ الَّتِي يَقُومُ، قُمْنَا وَتَرَكْنَاهُ حَتَّى يَقُومَ

(ö. 292/905)

Bezzâr, *el-Müsned*, 6/69 (2129-2130)

Ebû'l-Kenûd'un Habbâb'dan Rivâyeti

Senedi: Bezzâr > Yûsuf b. Mûsâ > Ahmed b. Mufaddal > Esbât b. Nasr > Süddî > Ebû Saîd > Ebû'l-Kenûd (Abdullah b. İmrân) > Habbâb b. Eret > Resûlullah

عَنْ خَبَابٍ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى { وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ { [الأنعام: 52] وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ . قَالَ: جَاءَ عَيْنِيَّةُ بْنُ حِصْنٍ وَالْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ فَوَجَدُوا النَّبِيَّ ﷺ قَاعِدًا مَعَ بِلَالٍ وَعَمَّارٍ وَصُهَيْبٍ وَخَبَابِ بْنِ الْأَرْتِ فِي نَاسٍ مِنَ الضَّعَفَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمَّا رَأَوْهُمْ حَوْلَهُ حَقَرُوهُمْ فَأَتَوْهُ فَخَلُّوا بِهِ فَقَالُوا: إِنَّا نَحِبُّ أَنْ تَجْعَلَ لَنَا مِنْكَ نَصِيبًا تَعْرِفَ لَنَا بِهِ الْعَرَبُ فَإِنَّ وَفُودَ الْعَرَبِ تَأْتِيكَ وَنَسْتَحِي أَنْ تَرَانَا الْعَرَبُ مَعَ هَذِهِ الْأَعْبِدِ فَإِذَا نَحْنُ جِئْنَاكَ فَأَقِمُّهُمْ فَإِذَا نَحْنُ فَرَعْنَا فَأَقْعِدْهُمْ إِنْ شِئْتَ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَالُوا: اكْتُبْ لَنَا كِتَابًا فَدَعَا بِالصَّحِيفَةِ لِيَكْتُبَ لَهُمْ وَدَعَا عَلَيْهِمْ لِيَكْتُبَ لَهُمْ وَنَحْنُ فَعُودٌ فِي نَاحِيَةٍ إِذْ نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَذِهِ الْآيَةِ { وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ { [الأنعام: 52] ثُمَّ ذَكَرَ الْأَقْرَعُ وَصَاحِبَهُ فَقَالَ { وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالسَّاكِرِينَ { [الأنعام: 53] ثُمَّ ذَكَرَ فَقَالَ: { وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا { [الأنعام: 54] فَرَمَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالصَّحِيفَةِ جَانِبًا فَمَا أُنْسَى وَهُوَ يَقُولُ: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ فَدَنَوْنَا يَوْمَئِذٍ مِنْهُ حَتَّى وَضَعْنَا رُكْبَتَنَا عَلَى رُكْبَتِهِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَجْلِسُ مَعَنَا قَبْلَ ذَلِكَ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ قَامَ وَتَرَكْنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى { وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا { [الكهف: 28] يَقُولُ: مَجَالِسَ الْأَشْرَافِ { وَلَا تُطْعَمَنَّ مِنْ أَغْفَلْنَا قَلْبُهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا { [الكهف: 28] وَأَمَّا مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ فَهُوَ عَيْنِيَّةُ وَالْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ وَأَمَّا فُرْطًا فَهَلَاكًا ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ وَمَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا قَالَ: فَكُنَّا نَقْعُدُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَإِذَا بَلَغْنَا السَّاعَةَ الَّتِي كَانَ يَقُومُ فِيهَا أَقَمْنَا وَتَرَكْنَاهُ حَتَّى يَقُومَ مَتَى قَامَ

c. Açıklama

- İlk Müslümanlardan olup toplum içinde fazla bir nüfuzu olmayan ama samimi birer Müslüman olan Bilâl, İbn Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir, Habbâb, Suheyb ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi sahâbîler sık sık Hz. Peygamber'in yanında bulunurlar ve boş vakitlerini beraberinde geçirirlerdi. Kureyş'in ileri gelenleri ise, Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına

geldiklerinde gurur ve kibirleri sebebiyle fakir Müslümanların yanlarında bulunmasını istemedikleri gibi bunlar uzaklaştırıldığı takdirde Müslüman olabileceklerini söyler dururlardı.³⁵⁰ Onların da İslâm'a girmesi arzusunda olan Hz. Peygamber, kendilerine özel muamelede bulunma düşüncesini kalbinden geçirince Allah (c.c.) ilgili âyetleri indirerek kendisini uyarmış, müşriklerin de gurur ve kibirleri sebebiyle tabi tutuldukları imtihanı kaybettiklerini açıklamıştır.

Akra' b. Hâbis³⁵¹ ve Uyeyne b. Hısn³⁵² bahse konu olan rivâyet gerçekleştiği esnada İslâm dinini kabul etmemişlerdi. Mekke'nin önde gelen müşriklerindendi. Mekke'nin fethedilmesi döneminde Müslüman oldukları ve İslâm'ın ilk dönemlerinde her ne kadar Müslümanlarla uğraşmış olsalar da sahâbî oldukları nakledilmektedir.

- Resûlullah (s.a.s.) sürekli fakir ve miskinlerle beraber bulunurdu. Hatta bir rivâyette Resûlullah'ın “*Allah'ım miskîn olarak yaşat, miskîn olarak vefat ettir ve beni miskîn topluluk içerisinde haşreyle*”³⁵³ diye dua ettiği nakledilir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.), fakir sahâbîleri yanından kovmamış, ancak bu fiili işlememesi için Allah tarafından ikaz edilmiştir.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 3/232-235.

³⁵¹ el-Akra' b. Hâbis b. İkal et-Temîmî (ö. 33/653-54). Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Lütfî Kazancı, “Akra' b. Hâbis”, *DİA*, İstanbul, 1989, 2/285.

³⁵² Ebû Mâlik Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe el-Fezârî (ö. 30/650). Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bünyamin Erul, “Uyeyne b. Hısn”, *DİA*, İstanbul, 2012, 42/240-242.

³⁵³ İbn Mâce, “Zühd”, 7 (4126): *اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَسْكِينًا وَأَمِتْنِي مَسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي رُؤْمَةِ الْمَسَاكِينِ*

2.1.14. Yetmişbin Kişinin Sorgusuz-Sualsiz Cennete Girmesi

(البزار) حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ الشَّيْبَانِيُّ قَالَ: نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: نَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زَحْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنْ خَبَّابٍ قَالَ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَكْتُونُونَ وَلَا يَسْتَرْفُونَ - وَأَحْسِبُهُ قَالَ - وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

a. Isnâd Şeması ve Tercüme

Bezzâr³⁵⁴ > Ömer b. Hafs eş-Şeybânî³⁵⁵ > Abdullah b. Vehb³⁵⁶ > Yahyâ b. Eyyûb
> Ubeydullah b. Zahr³⁵⁷ > Ali b. Yezîd³⁵⁸ > el-Kâsım³⁵⁹ > Ebû Ümâme³⁶⁰ >
Habbâb b. Eret > Resûlullah

Habbâb b. Eret'ten nakledilmektedir:

³⁵⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905): *el-Müsned* sahibi muhaddis olduğundan sikâ bir râvi olarak kabul edilip ayrıca değerlendirme yapılmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Bezzâr”, *DİA*, İstanbul, 1992, 6/113.

³⁵⁵ Ebû'l-Hasan Ömer b. Hafs b. Ömer eş-Şeybânî (ö. 250/864): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, sadûk” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/301-302; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/434).

³⁵⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri (ö. 197/813). Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “sikâ, sadûk” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/189-190; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/277-286; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/71-74). Ayrıca bkz. Saffet Köse, “İbn Vehb”, *DİA*, İstanbul, 1999, 20/441-442.

³⁵⁷ Ubeydullah b. Zahr ed-Damrî (ö. ?): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “daif, leyyinü'l-hadîs, sadûk yuhti, lâ be'se bihî, an Ali b. Yezîd nüshatun batıl, sikâ, leyyin, münkerü'l-hadîs, vb.” olarak hem tevsik edildiği hem de genel olarak cerh edildiği görülmüştür. Özellikle Ali b. Yezîd kanalıyla yapılan naklinin batıl olduğu ifade edildiğinden her ne kadar Ubeydullah'ın sikâ olduğunu söylesek de bu isnâddaki durumu zayıf olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/315; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/36-39; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/12-13).

³⁵⁸ Ali b. Yezîd Ebû Abdumelik el-Elhânî ed-Dımaşkî (ö. 113/732): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “münkerü'l-hadîs, zâhibü'l-hadîs, metruk, leyse bi'l-kaviy, fihi nazar, daif, vb.” olarak cerh edildiğinden zayıf bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/30; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/378; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/110; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/174-175)

³⁵⁹ el-Kâsım b. Abdurrahman Ebû Abdurrahman eş-Şâmî (ö. 112/730): Cerh ve ta'dil âlimleri tarafından “münkerü'l-hadîs, sikâ, leyse bi'l-kaviy, sadûk, daif” olarak zikredilmektedir. Ayrıca Ali b. Yezîd'in ona isnâden tuhaf hadisler rivâyet ettiğini söylemiştir. Ona göre bu hadislerin kaynağı el-Kâsım'dır. (İbnü'l-Mibred, *Baḥrû'd-dem*, s. 128; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7/113; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/383-391).

³⁶⁰ Ebû Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî (ö. 86/705): Sahâbî arasında sayılmasından dolayı sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. Ayrıca bkz. S. Kemal Sandıkçı, “Ebû Ümâme”, *DİA*, İstanbul, 1994, 10/251.

Resûlullah (s.a.s.) şu şekilde buyurdu: “*Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz sualsiz cennete girecektir. Onlar dağlama yapmazlar, rukye yapılmasını istemezler,* (Devamında Habbâb, Resûlullah’ın şöyle dediğini de zannettiğini söyler) *uğursuzluk inancı (büyü, efsun, sihir) taşımazlar ve Rablerine tevekkül ederler*”³⁶¹

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

“Yetmişbin Kişinin Sorgusuz-Sualsiz Cennete Girmesi” konusuyla ilgili olarak ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Bezzâr’ın *el-Müsned*’indeki 2120 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan Ubeydullah b. Zahr’ın Ali b. Yezîd tarafından yaptığı naklin batıl olduğu ve Ali b. Yezîd’in “münkerü’l-hadîs” şeklinde ağır bir cerh ifadesi ile ta’n edildiği görülmüştür.

Konumuzla ilgili rivâyet, çalışmamızda sınır olarak belirttiğimiz hicrî 3. yüzyıldan önce Habbâb b. Eret tarîkiyle sadece Bezzâr’ın *el-Müsned* isimli eserinde iki farklı senetle bulunmakta ve Nesâî’den önceki dönemde başka hiçbir kaynakta yer almamaktadır. *Müsned-i Bezzâr*’da bulunan rivâyetlerin ağır bir cerh ifadesi ile ta’n edilmeleri ise akıllara birtakım şüpheleri getirmektedir.

İsnâd zincirlerinde görüldüğü üzere sahabe Habbâb b. el-Eret’ten, yine sahabe olan Ebû Ümâme tarafından, daha sonra beş kuşak boyunca sadece birer râvî tarafından nakledilmiştir. Rivâyetin başka hiçbir kaynakta yer almaması, beş kuşak boyunca râvîlerin hadisin rivayetinde tek kalmış olmaları ve Ebû Ümâme’nin, Habbâb’dan bu hadisten başka rivayetinin bulunmaması rivâyetin senedini ve metnin Hz. Peygamber’e nisbetini şüpheli kılmaktadır.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/58 (2120)	Ebû Ümâme’nin Habbâb’dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Ömer b. Hafs eş-Şeybânî > Abdullah b. Vehb > Yahyâ b. Eyyûb > Ubeydullah b. Zahr > Ali b. Yezîd > el-Kâsım > Ebû Ümâme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		

³⁶¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/58 (2120).

خَبَاب قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَكْتُونُونَ وَلَا يَسْتَرْفُونَ - وَأَحْسِبُهُ قَالَ - وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ		
(ö. 292/905)	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> , 6/83 (2139)	Ebû Ümâme'nin Habbâb'dan Rivâyeti
Senedi: Bezzâr > Muhammed b. Miskîn > Ömer b. er-Rabî b. Târik > Yahyâ b. Eyyûb > Ubeydullah b. Zahr > Ali b. Yezîd > el-Kâsım > Ebû Ümâme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
خَبَاب قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَكْتُونُونَ وَلَا يَسْتَرْفُونَ - أَحْسِبُهُ قَالَ - وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ		
(ö. 360/971)	Taberânî, <i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i> , 4/56 (3619)	Habbâb b. Eret'in Rivâyetleri
Senedi: Taberânî > Yahyâ b. Osman b. Sâlih > Amr b. er-Rebî' > Yahyâ b. Eyyûb > Ubeydullah b. Zahr > Ali b. Yezîd > el-Kâsım > Ebû Ümâme > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
أَبُو أُمَامَةَ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَتَفَرَّ مَعِيَ عَلَى خَبَابِ بْنِ الْأَرْتِ رَحِمَهُ اللَّهُ وَقَدْ اكْتَوَى فِي جَنْبِهِ فَقُلْنَا: اكْتُوَيْتُ؟ قَالَ: نَعَمْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ لَا يَرْفُونَ وَلَا يَسْتَرْفُونَ وَلَا يَكْتُونُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ		

c. Açıklama

70 bin sayısının belirli bir sayıyı mı yoksa kesret mi ifade ettiği konusuna gelince; kimileri belirtilen sayıyı ifade ettiğini söylese de çoğunluğa kesretten (çokluk) kinâye olduğu ifade edilmektedir.³⁶² İnsanları ümitlendirmek adına böyle bir kinaye kullanılmış olabilir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) ümmetiyle cennette beraber olmayı isteyerek Allah'ı (c.c.) razı edecek davranışları onlara haber vermektedir. Rivâyette 4 hususa değinilmektedir: Dağlama yapmamak, büyü yapmamak, uğursuzluğa inanmamak ve Allah'a tevekkül etmek.

- “Ölümü temenni etmek” konulu rivâyette dağlama hususu zikredildiği için ayrıca dağlama hakkında bilgi verilmeyecektir.

³⁶² Münâvî (Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî), *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i ş-şagîr*, Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübâ, 1356/1937.

- Tevekkül, sadece Allah'a yönelmek, sığınmak, yapılabilecek işlerde yalnızca O'nun yardım edeceğini bilmek, başka güç tanımamak ve Allah'a dayanmak, sadece O'na güvenmektir. Âyet-i Kerîmede “*Asla ölmeyecek olan O diri varlığa (Allah'a) dayanıp güven ve O'na hamdederek yüceliğini dile getir.*”³⁶³ ve “*Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter*”³⁶⁴ buyurulmaktadır.

Allah'a tevekkül etmek, tedbir alınmayacak ve sebeplere sarılmayacak anlamına gelmez. Bilakis insan, istediği şeyi elde etmek veya hedefine ulaşmak için gayret edip işlerinin yolunda gitmesinin ancak Allah'ın takdiriyle olacağına da tereddütsüz iman eder. Allah'a tevekkül etmeyen kimse günahkâr olur. Allah'a tevekkülü inkâr eden kimse ise kâfir olur. Çünkü Allah'a tevekkül, katî olan delillerle sabittir.

Sebeplere sarıldıktan sonra neticeyi sebeplerden değil, sebepleri yaratandan beklemek gerekir. Eğer kişi bilinçli olarak neticeyi sebeplere dayandırırsa veya neticeyi sebeplerden beklerse itikadında sıkıntılar meydana gelir.

- Büyü yapmak-yaptırmak, uğursuzluğa inanmak ise genelde kişinin kendisini fenalıklardan korumak niyetiyle yapılır. Bu sebeple bu işler Allah'a teslimiyeti sarsan anlayış ve uygulamalardır. Gerçek ve olgun müminin tavrı değildir. Büyü, uğursuzluk inancı ve Allah'tan değil de dağlamadan şifa beklemek Allah'ın kaza ve kaderinin önüne geçebileceği anlamına gelmektedir ki tevekküle aykırı bir durumdur. Ayrıca konumuzla ilgili olarak yapılan müstakil bir çalışmada³⁶⁵ genel değerlendirme ise kısaca şu şekildedir: 70 bin kişinin sorgusuz cennete gideceğini ifade eden rivâyetlerde cennete sorgusuz girebilmek için kişinin rukye yaptırmaması ve dağlatma ile tedavi olmaması, uğursuzluğa inanmaması; bunlardan uzak durarak tevekkül etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak Kur'an'a göre sorgusuz cennete girmek mümkün olmadığı gibi, Allah'ın affına mazhar olabilmek için bile, bu

³⁶³ Furkân, 25/58: *وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ*

³⁶⁴ Talâk, 65/3: *وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ*

³⁶⁵ Osman Oruçhan, “Ümmetimden Yetmiş Bin Kişi Cennete Sorgusuz Girecektir.” Hadisi Üzerine Metin Eksenli Bir Analiz ve Değerlendirme, *The journal of academic social science studies*, Yıl: 2, Sayı: 6, (Şubat 2013), s. 1769-1802.

kimsenin bir takım inanç ve ibadet üstünlüklerine sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla ilgili hadislerdeki bu bilgiler Kur'ân'daki bilgilere ve Allah'ın adalet sıfatına aykırı görünmektedir.

Sorgusuz cennete girmeye engel görülen üç davranıştan; rukye yaptırma Hz. Peygamber'in hem uyguladığı hem de tavsiye ettiği, dağıtma ile tedavi ise pek hoşlanmasa da uygulanmasına izin verdiği tedavi usulleri olarak sünnette yerini aldığı için bu bilgiler, meşhur sünnetle de uyuşmamaktadır.

Cennet'e sorgusuz gireceği müjdelenen kişilerin amelleri ile elde edecekleri mükâfât karşılaştırıldığında mantıkî açıdan uyumsuzluk görünmektedir.

2.1.15. Oruçluyken Misvak Kullanmak

(البزار) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ قَالَ: نَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ النُّعْمَانِ قَالَ: نَا كَيْسَانُ أَبُو عُمَرَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ بِلَالٍ عَنْ خَبَابٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

إِذَا صُمْتُمْ فَاسْتَاكُوا بِالْغَدَاةِ وَلَا تَسْتَاكُوا بِالْعَشِيِّ فَإِنَّ الصَّائِمَ إِذَا يَبَسَتْ شَفَتَاهُ كَانَ لَهُ نُورٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Bezzâr³⁶⁶ > İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî³⁶⁷ > Abdüssamed b. Nu‘mân³⁶⁸ > Keysân Ebû Ömer³⁶⁹ > Yezîd b. Bilâl³⁷⁰ > Habbâb b. Eret > Resûlullah

Habbâb b. Eret, Resûlullah’tan (s.a.s.) şu şekilde nakletmektedir: “*Oruç tuttuğunuz zaman (eğer misvak kullanacaksanız) sabah vakti misvak kullanınız. Akşam vaktine doğru misvak kullanmayınız. Çünkü (akşama doğru) oruçlunun 2 dudağı kurduğunda (bu durum) kıyamet gününde (2 gözü arasında) nur olur*”³⁷¹

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

³⁶⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³⁶⁷ Ebû İshâk İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî (ö. 247/861): Hadis hâfızı olup cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, hâfız, hüccet, sebt, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-ta’dîl*, 2/104; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2/95-98; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 12/149-151; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1/123-124). Ayrıca bkz. İsmail Lütfi Çakan, “Cevherî, İbrâhîm b. Saîd”, *DİA*, İstanbul, 1993, 7/458-459.

³⁶⁸ Ebû Muhammed Abdussamed b. Nu‘mân el-Bezzâr el-Bağdâdî (ö. 216/831): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sadûk, sâlihu’l-hadîs, leyse bi’l-kavî, sikâ, vb.” olarak hem tevsik edildiği hem de cerh edildiği görülmüştür. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-ta’dîl*, 6/51-52; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 9/518).

³⁶⁹ Ebû Ömer Keysân el-Kassâr el-Fezârî (ö. ?): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “daîf, münkeru’l-hadîs, leyse bi’l-kavî, sikâ, vb.” olarak sadece Nuaym b. Hammâd tarafından tevsik edilip diğerleri tarafından cerh edildiğinden zayıf bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24/242-243; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 8/454).

³⁷⁰ Yezîd b. Bilâl b. Hâris el-Fezârî el-Kûfî (ö. ?): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “daîf, münkeru’l-hadîs, fihi nazar, vb.” olarak cerh edildiğinden zayıf bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 32/95-96; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4/420; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/316).

³⁷¹ Bezzâr, *el-Müsneid*, 6/82 (2138).

Elde edilen tüm tarîklerin sadece Habbâb b. Eret tarafından nakledilmesi ve şâhid aktarımların bulunmamasından dolayı ilgili rivâyet “ferd hadis” kapsamına girmektedir.

“Oruçluyken Misvak Kullanmak” konusu ile ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Bezzâr’ın *el-Müsned* adlı eserindeki 2138 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. Aynı eserde mükerrer rivâyet bulunmamaktadır.

Heysemî’nin değerlendirmesine göre ilgili rivâyet Habbâb b. Eret tarîkiyle merfû olarak gelmişken benzeri bir rivâyet Hz. Ali tarîkiyle mevkûf olarak³⁷² gelmiştir. Senedde bulunan Yezîd b. Bilâl ve Ebû Ömer Keysân’ın cerh edilmiş zayıf râviler oldukları, Keysân Ebû Ömer’in İbn Hibbân tarafından tevsîk edilirken diğerleri tarafından zayıf kabul edildiği³⁷³ nakledilmekte olup ayrıca ilgili rivâyetin Elbânî tarafından zayıf kabul edildiği³⁷⁴ nakledilmektedir.

c. Açıklama

Misvak kelimesi sözlükte “bir şeyi ovma” anlamındaki sevk / sivâk kökünden türemiş olup genellikle erâk ağacından yapılmaktadır. Bir ucu fırça şeklinde olan ve dişlerin temizlenmesinde kullanılan bir çubuk parçasının adıdır. Misvakın, İslâm’dan önce dişleri temizlemede kullanıldığı bilinmekle birlikte misvak kullanımı İslâm’ın gelmesiyle dinî bir anlam kazanmıştır. Dört mezhebe göre dişleri misvakla temizlemek sünnettir. “Eğer müminlere (ümmetime) zorluk çıkaracak olmasaydım her namazda misvak kullanmalarını emrederdim”³⁷⁵ meâlindeki hadiste Resûlullah’ın kesin bir emir vermediği anlaşıldığından misvak kullanmak vâcib değil sünnet kabul edilmiştir. Ancak ulemâ, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sürekli uygulaması ve ısrarlı tavsiyeleri sebebiyle misvakın vâcib değilse de müekked bir sünnet sayıldığı hususunda ittifak etmiştir.³⁷⁶

³⁷² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/455 (8336).

³⁷³ Heysemî (Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân), *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994, 3/164-165 (4954).

³⁷⁴ Nâsirüddin el-Elbânî, *Za'ifü'l-Câmi'i's-şagîr ve ziyâdâtüh*, s. 83.

³⁷⁵ Buhârî, “Cum'a”, 7 (847); Müslim, “Tahâret”, 42 (252); Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 24 (46):

لَوْلَا أَنِ اشْتَقَّ عَلَى أُمَّتِي أَوْ عَلَى النَّاسِ لِأَمْرَتِهِمْ بِالسَّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَاةٍ

³⁷⁶ Ayrıca bkz. Turhan Baytop - Ahmet Özel, “Misvak”, *DİA*, Ankara, 2020, 30/190-191.

2.1.16. Havz-ı Kevser’de Resûlullah’a Kavuşmak ve Dünyada Yetecek Azık

الْحُمَيْدِيُّ ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ قَالَ:

دَخَلَ نَاسٌ عَلَى خَبَابٍ يَعُودُونَهُ فَقَالُوا: أَبَشِرْ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تَرُدُّ عَلَى مُحَمَّدٍ الْحَوْضَ فَقَالَ: فَكَيْفَ
بِهَذَا وَهَذَا؟ وَأَشَارَ إِلَى بُنْيَانِهِ وَإِلَى سَفْفِ الْبَيْتِ وَجَانِبِيهِ وَقَالَ: وَكَيْفَ بِهِذَا؟ وَقَدْ قَالَ لَنَا رَسُولُ
اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِي أَحَدَكُمْ مِنَ الدُّنْيَا مِثْلُ زَادِ الرَّكَّابِ

a. İsnâd Şeması ve Tercüme

Humeydî³⁷⁷ > Süfyân³⁷⁸ > Amr b. Dînâr³⁷⁹ > Yahyâ b. Ca’de³⁸⁰ > Habbâb b.
Eret > Resûlullah

Yahyâ b. Ca’de nakletmektedir:

Bir grup insan Habbâb’ı (hastayken) ziyaret ettiler. Ve “Müjdeler olsun Ey Ebû Abdullah! (Yakında) Havz-ı Kevser’de Resûlullah’a kavuşacaksın” dediler. Habbâb ise “Bu nasıl olacak” dedi ve eliyle evini, evinin çatı kısmını ve evin 2 yan tarafını işaret ederek gösterdi. Ve “Bu nasıl olacak” dedi. Resûlullah’ın kendilerine “Sizden her birinize dünyalık olarak yetecek olan miktar yolcunun azığı kadar olan miktardır” buyurduğunu söyledi.³⁸¹

b. Rivâyetin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi

³⁷⁷ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî (ö. 219/834): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

³⁷⁸ Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö. 161/778): Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid olup *Kütüb-i Sitte*’de rivâyetleri bulunan güvenilir bir muhaddis kabul edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. Ayrıca bkz. Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, 38/23-28.

³⁷⁹ Ebû Muhammed Amr b. Dînâr el-Mekkî el-Cumahî (ö. 126/744): Tâbiîn devri Mekke fukahâsından müçtehid ve muhaddis olup cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, sebt, imâm, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 1/147; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 22/13-16; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 8/28-30). Ayrıca bkz. Mustafa Uzunpostalcı, “Amr b. Dînâr”, *DİA*, İstanbul, 1991, 3/83.

³⁸⁰ Yahyâ b. Ca’de b. Hübeyra b. Ebî Vehb b. Amr el-Mahzûmî el-Kuraşî (ö. ?): cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9/133; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31/253-254; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/192-193).

³⁸¹ Humeydî, *el-Müsneid*, 1/237 (151).

“Havz-ı Kevser’de Resûlullah’a Kavuşmak ve Dünyada Yetecek Olan Miktar” konusuyla ilgili ilk ulaşabildiğimiz kaynak eser olarak Humeydî’nin *el-Müsned*’indeki 157 numaralı rivâyet incelemeye tabi tutuldu. İlgili rivâyetin senedinde yer alan tüm râvilerin tevsîk edildiği ve senedin muttasıl olduğu neticesine ulaşıldığından bahse konu olan rivâyetin senedinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen bu rivâyetin ferd olmadığını, bilakis şahid rivâyetlerinin Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656)³⁸², Ebû Hâşim b. Utbe³⁸³ ve Büreyde b. Husayb (ö. 63/682-83)³⁸⁴ tarîkiyle geldiğini görmekteyiz.

Konuyla İlgili Rivâyetlerin Kronolojik Olarak Tablosu

(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i> , 1/237 (151)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Süfyân > Amr > Yahyâ b. Ca’de > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
يَحْيَى بْنُ جَعْدَةَ قَالَ: دَخَلَ نَاسٌ عَلَى خَبَّابٍ يَعُودُوهُ فَقَالُوا: أَبَشِّرْ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تَرُدُّ عَلَى مُحَمَّدٍ الْحَوْضَ فَقَالَ: فَكَيْفَ بِهَذَا وَهَذَا؟ وَأَشَارَ إِلَى بُنْيَانِهِ وَإِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ وَجَانِبِيهِ وَقَالَ: وَكَيْفَ بِهَذَا؟ وَقَدْ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِي أَحَدَكُمْ مِنَ الدُّنْيَا مِثْلُ زَادِ الرَّكِابِ		
(ö. 219/834)	Humeydî, <i>el-Müsned</i> , 1/239 (158)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Humeydî > Süfyân > Mis’ar > Kays b. Müslim > Târik b. Şihâb > Habbâb b. Eret		
طَارِقُ بْنُ شِهَابٍ قَالَ: عَادَتْ خَبَّابًا بَقَايَا مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَقَالُوا: أَبَشِّرْ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تَرُدُّ عَلَى إِخْوَانِكَ الْحَوْضَ فَقَالَ: «وَعَلَيْهَا رَجُلٌ إِنكُمْ ذَكَّرْتُمْ لِي أَقْوَامًا وَسَمَّيْتُمْ لِي إِخْوَانًا مَضَوْا لَمْ يَنَالُوا مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا وَإِنَّا بِقَيْنَا بَعْدَهُمْ حَتَّى نَلْزَمَ مِنَ الدُّنْيَا مَا نَخَافُ أَنْ يَكُونَ ثَوَابُنَا لِتِلْكَ الْأَعْمَالِ		
(ö. 235/849)	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Muşannef</i> , 19/251 (37027)	Zühd Bölümü
Senedi: İbn Ebî Şeybe > Süfyân > Amr > Yahyâ b. Ca’de > Habbâb b. Eret > Resûlullah		

³⁸² Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11/313 (20632); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 19/252 (37031); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/115 (23711); İbn Mâce, “Zühd”, 1 (4104); İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 2/204 (1158); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 6/227 (6069), 6/261 (6160), 6/268 (6182).

³⁸³ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 19/251 (37028); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/433-434 (15664); Tirmizî, “Zühd”, 18 (2327); İbn Mâce, “Zühd”, 1 (4103); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/466 (9724), 467 (9725); İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 2/204 (1157); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 7/302 (7199).

³⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 19/281 (37107); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/150 (23043); Dârimî, “Rikâk”, 10 (2760); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/467 (9726).

يَحْيَى بْنُ جَعْدَةَ قَالَ: عَادَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ خَبَابًا فَقَالُوا: أَبَشِّرْ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تَرُدُّ عَلَى مُحَمَّدٍ الْحَوْضَ فَقَالَ: كَيْفَ بِهَذَا؟ وَهَذِهِ أَسْفَلَ الْبَيْتِ وَأَعْلَاهُ وَقَدْ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا يَكْفِي أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّنْيَا كَقَدَرِ رَاكِبِ الرَّاحِ		
(ö. 307/919)	Ebû Ya‘lâ, <i>el-Müsned</i> , 13/175 (7214)	Habbâb b. Eret’in Rivâyetleri
Senedi: Ebû Ya‘lâ > (Süfyân) b. Uyeyne > Amr > Yahyâ b. Ca‘de > Habbâb b. Eret > Resûlullah		
يَحْيَى بْنُ جَعْدَةَ قَالَ: عَادَ خَبَابًا نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا: أَبَشِّرْ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تَرُدُّ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ الْحَوْضَ فَقَالَ: كَيْفَ بِهَذَا؟ وَأَشَارَ إِلَى أَعْلَى الْبَيْتِ وَأَسْفَلِهِ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا يَكْفِي أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّنْيَا كَرَاكِبِ الرَّاحِ		

c. Açıklama

Hiz. Peygamber'in ve ilk Müslümanların hayat tarzı az ile yetinmenin ve zâhidâne yaşamın örnekleriyle doludur. Hiz. Peygamber, mal ve servet biriktirmemiş, yaşantısında daima azla yetinmiş, eline geçen malları fakirlere dağıtmış, özellikle ashâb-ı Suffe'yi de bu şekilde yetiştirmiştir. Öte yandan Resûl-i Ekrem zenginliği ve serveti reddetmemiş, dürüst ve güvenilir tüccarın ahirette nebîler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacağını müjdelemiştir.³⁸⁵

- İnsanoğlu dünya hayatında ahirete doğru giden bir yolcu gibidir. Her gün belli bir miktarda yol kat etmektedir. Yolcu olan kişi belli bir mesafeyi belirleyip ona doğru yol alırken ahiret yolcusunun yolculuğunun ne zaman ve nerede biteceği belli değildir. Bu yolculuk bir gün de sürebilir bir saat de sürebilir.

- Habbâb b. Eret, hastalandığında ashâb-ı kirâm onu ziyaret edip havz-ı kevsere kavuşacağını müjdelediğinde dünyalık fazla mal sahibi olduğunu ifade ederek Resûlullah'ın (s.a.s.) “Sizden her birinize dünyalık olarak yetecek olan miktar yolcunun azığı kadar olan miktardır”³⁸⁶ hadisini naklettiği³⁸⁷ zikredilmektedir.

³⁸⁵ Tirmizî, “Büyü”, 4 (1209): التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

³⁸⁶ Humeydî, *el-Müsned*, 1/237 (151), 1/239 (158); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 19/251 (37027); Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 4/77 (3695).

³⁸⁷ Emîr es-San‘ânî (Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed), *et-Tenvîr şerhu Câmi‘i’s-şagîr*, thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhîm, Riyad: Mektebetü dâri’s-Selâm, 1. Baskı, 1432/2011, 4/208.

Hız. Peygamber, dünyaya karşı zâhidane bir hayat yaşanmasını ashâbına söylemekle birlikte tamamen dünyadan da el etmek çekilmesini istememiştir. Bu husus âyet-i kerimede şöyle ifade edilir: “Allah’ın sana verdiğinden ahiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma!”³⁸⁸

- Bahse konu olan rivâyetten hasta ziyaretinin de önemini anlamaktayız. Ölüm döşeginde olan Habbâb’ı arkadaşları ziyaret etmişler ve Resûlullah’ın havz-ı kevserine³⁸⁹ kavuşacağı şeklinde tesellide bulunmuşlardır.

³⁸⁸ Kasas, 28/77: وَأَتَّبِعْ فِيْمَا أَنزَلَكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

³⁸⁹ Havz-ı Kevser: Âhirette Hz. Muhammed’in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen havuz ve nehirdir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Ertürk, “Havz-ı Kevser”, *DİA*, İstanbul, 1997, 16/546-549.

2.2. Habbâb b. Eret'in Hicrî III. Yüzyıl Sonrası Geçen Rivâyetleri

Habbâb b. Eret'e hicrî 3. yüzyıl öncesi isnâd edilmeyip 3. yüzyıl sonrası isnâd edilen rivâyetler sadece Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr* adlı eserinde zayıf senedlerle bulunduğundan ilgili rivâyetler kısa açıklamalar ile zikredilmekle yetinilecektir. Rivayetleri bu şekilde ele almamızın sebebiyse sadece 3. Yüzyıl sonrası literatürde geçen rivayetlerin güvenilirlik dercesinin düşük olmasıyla ilgilidir. Nitekim bu araştırmamızda örneklerini göreceğiz.

2.2.1. İsrâîloğullarının Helak Olması

Taberânî > Abdân b. Ahmed³⁹⁰ > Nasr b. Alî³⁹¹ ve Muhammed b. Bekkâr el-Ayşî³⁹² > Ebû Ahmed ez-Zübeyrî³⁹³ > Süfyân³⁹⁴ > Eclah³⁹⁵ > Abdullah b. Ebî'l-Hüzeyl³⁹⁶ > Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz ki İsrâîloğulları helak olduklarında kıssa/hikâye anlatıyorlardı.”³⁹⁷

Not: Heysemî'nin değerlendirmesine göre isnâdda bulunan râviler sikâ olmakla birlikte Eclah el-Kindî hakkında ihtilaf edilmiştir. Senedin zayıf olması sebebiyle ilgili rivâyetle amel edilmeyeceği ve delil olarak kullanılamayacağı³⁹⁸ nakledilir.

³⁹⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Mûsâ el-Ahvâzî el-Cevâlikî (ö. 306/918): Hadîs hâfızı olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “hâfız, sikâ, hüccet, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14/168-173).

³⁹¹ Ebû Amr Nasr b. Alî b. Nasr b. Alî b. Übey (ö. 250/864): Cerh ve ta'dîl âlimlerince “sikâ, sebt, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/471; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/355-362; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12/133-136).

³⁹² Muhammed b. Bekkâr b. Zübeyr el-Ayşî el-Basrî es-Sayrafi (ö. 237/852): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/529-530; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/115; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/76-77).

³⁹³ Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr b. Ömer b. Dirhem (ö. 203/819): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, hâfız, müctehid, sadûk, leyse bihî be's, kad yuhtiu fi hadîsi sevrî” olarak genelde tevsik edilmekle birlikte Sevrî'den yaptığı rivâyetlerde hata ettiği zikredildiğinden Sevrî'den yaptığı nakillerde zayıf olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/297; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33/15; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/254-255).

³⁹⁴ Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö. 161/778): Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid olup *Kütüb-i Sitte*'de rivayetleri bulunan güvenilir bir muhaddis kabul edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. Ayrıca bkz. Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, 38/23-28.

³⁹⁵ Eclah b. Abdullah b. Hasan el-Kindî el-Kûfî (ö. 145/763): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sadûk, sikâ, leyyin, sâlih, daîf yû'teberu bihî, sadûk Şî'î, leyse bi'l-kavî, daîf, müfteri, vb.” olarak hem tevsik edildiği hem de genel olarak cerh edildiği görülmektedir. Cerh edilmesinin sebeplerinden biri olarak Şî'a'ya aşırı mensubiyeti görülmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/346-347; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/275-280; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/189-190).

³⁹⁶ Ebû'l-Mugîre Abdullah b. Ebî'l-Hüzeyl el-Kûfî (ö. 81/701): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/244-246; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/170-171; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/62).

³⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/80 (3705): إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا قُتِلُوا قُتِلُوا

2.2.2. Üç Türü At'ın Olması

Taberânî > Yahyâ b. Osman b. Sâlih³⁹⁹ > Asbağ b. el-Ferec⁴⁰⁰ > İbn Vehb⁴⁰¹ > Mesleme b. Uley⁴⁰² > İsmâil b. Ebî'l-Hâlîd⁴⁰³ > Sıla b. Züfer⁴⁰⁴ > Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

“At, üç çeşittir. (Birinci tür) at Allah için, (ikinci tür at) insan için, (üçüncü tür at) şeytan içindir. Allah için olan at: Allah yolunda kullanılan ve düşmanların öldürüldüğü (attır). İnsan için olan at: İnsan için bekletilen ve İnsan'ın üzerinde taşındığı (attır). Şeytan için olan at: Rehin olarak bırakılan ve üzerinde kumar oynanan (attır)”⁴⁰⁵

Not: İlgili rivâyetin senedinde yer alan Mesleme b. Uley'in ağır bir şekilde cerh edilmesinden dolayı ilgili rivâyetin senedi zayıftır. Heysemî'nin değerlendirmesine göre de senedde bulunan Mesleme b. Uley zayıftır.⁴⁰⁶ Ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin *el-Muşannef* inde aynı manada bir rivâyet⁴⁰⁷ Habbâb b. Eret'e isnâd edilerek mevkûf ve zayıf senetli bir şekilde nakledildiğinden bu rivâyet araştırmaya dâhil edilmedi.

³⁹⁸ Süyûfî, *Cem'u'l-cevâmi'*, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic, Abdulhamîd Muhammed Nedâ ve Hasan İshâ Abduzzâhir, Kahire: el-Ezherü's-Şerîf, 2. Baskı, 1426/2005, 2/501.

³⁹⁹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Osman b. Sâlih Safvân (ö. 282/895): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “hâfız, sadûk, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/175; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/462-466; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/257).

⁴⁰⁰ Ebû Abdillâh Asbağ b. el-Ferec b. Saîd el-Ümevî (ö. 225/840): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/321; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/304-307; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/361).

⁴⁰¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihrî el-Mısrî (ö. 197/813). Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/189-190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/277-286; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/71-74).

⁴⁰² Ebû Saîd Mesleme b. Uley b. Halef (ö. 189/805): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “daîf, metrûku'l-hadîs, münkeru'l-hadîs, zâhibu'l-hadîs, müttehemun bi'l-vad', leyse bi şey', vb.” olarak cerh edildiğinden zayıf bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/268; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/567-571; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/109-112; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/146-147).

⁴⁰³ Ebû Abdullah İsmâil b. Ebî Hâlîd (İsmâil b. Hüzmüz) el-Becelî el-Kûfî el-Ahmesî (ö. 146/764): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

⁴⁰⁴ Ebû'l-Alâ Sıla b. Züfer el-Absîs el-Kûfî (ö. 70/690): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/446-447; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/233-235; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/437).

⁴⁰⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/80 (3707):

الْخَيْلُ ثَلَاثٌ فَفَرَسٌ لِلرَّحْمَنِ وَفَرَسٌ لِلْإِنْسَانِ وَفَرَسٌ لِلشَّيْطَانِ فَأَمَّا فَرَسُ الرَّحْمَنِ: فَمَا اتَّخَذَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَوْلَ عَلَيْهِ أَغْدَاءُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّا فَرَسُ الْإِنْسَانِ: فَمَا اسْتَنْبَطَ وَتَحْمِلَ عَلَيْهِ وَأَمَّا فَرَسُ الشَّيْطَانِ: فَمَا رُوِيَ عَنْهُ وَقَوْمٌ عَلَيْهِ

⁴⁰⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, 5/260 (9335).

⁴⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 18/481 (35739).

2.2.3. Beş Şey ile Resûlullah'ı Görmek

Taberânî > Hasan b. Cerîr es-Sûrî⁴⁰⁸ > Hişâm b. Ammâr⁴⁰⁹ > Velîd b. Müslim⁴¹⁰ > Münîr b. Zübeyr⁴¹¹ > Ubâde b. Nüsey⁴¹² > Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen rivâyet şöyledir: Resûlullah (s.a.s.) beni (uzak) bir yere gönderdi. Ben de (gitmeden önce) “Ya Resûlullah!, Beni uzak bir yere gönderiyorsunuz. Ben size karşı endişe duyarım.” dedim. O da “*bana karşı olan endişen hangi dereceye ulaştı?*” dedi. Ben de “Sabaha ulaştığım zaman sizin akşama ulaşamayacağınızı zannederim, akşama ulaştığım zaman da sizin sabaha ulaşamayacağınızı zannederim” dedim.

Resûlullah “Ey Habbâb!, Beş şey vardır ki bunları yaparsan beni görürsün. Eğer bunları yapmazsan beni göremezsin.” dedi. Ben de “Ya Resûlullah!, Onlar nelerdir?” dedim. O da: “*Allah’a ibadet etmen, parçalara ayrılсан da yakılsan da ona hiçbirşeyi ortak koşmaman, kadere iman etmen*” deyince ben de “Ya Resûlullah!, Kadere iman nedir?” dedim. O da “*Sana isabet edecek şeyin seni atlamayacağını seni atlayacak olanın ise sana isabet etmeyeceğini bilmendir*” dedi. (Devamında ise) “*Şarap (içki) içme, şarabın ağacı (yâni üzüm ve hurma ağacı) diğer ağaçların üstüne çıktığı gibi şarabın günahı da diğer günahların üstüne çıkar. Vefat edene kadar anne babana iyilik et. Cemaate sarıl. Çünkü Allah’ın eli (yardımı) cemaat ile beraberdir. Ey Habbâb!, Eğer kıyamet gününde beni görürsen benden ayrılmayacaksın.*”⁴¹³

Not: Münîr b. Zübeyr’in zayıf olmasından dolayı da ilgili rivâyetin senedi zayıftır.

⁴⁰⁸ Ebû Ali Hasan b. Cerîr b. Abdurrahman es-Sûrî el-Bezzâz (ö. 283/896): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “İmâm, muhaddîs” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 13/442).

⁴⁰⁹ Ebû’l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö. 245/859): Cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9/66-67; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 30/242-255).

⁴¹⁰ Ebû’l-Abbâs el-Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî (ö. 195/810): Şamlı muhaddis olup cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından “sikâ, mutkîn, hâfız, vb.” olarak tevsik edilmekle birlikte bazen eleştirildiği de olmuştur. Sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31/86-99; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 9/211-220; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/151-155).

⁴¹¹ Ebû Zer Münîr b. Zübeyr el-Ezdî (ö. ?): Zayıf bir râvî olduğu daha önce zikredildi.

⁴¹² Ubâde b. Nüsey (Nesî) el-Kindî (ö. 118/736): Sikâ bir râvî olduğu daha önce zikredildi.

⁴¹³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 4/81 (3709):

بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَبْعُوثًا فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ تَبْعَنِي بَعِيدًا وَأَنَا أَشْفِقُ عَلَيْكَ قَالَ: وَمَا بَلَغَ مِنْ شَفَقَتِكَ عَلَيَّ؟ قُلْتُ: أَصْبَحُ فَلَا أَطْنُكَ نُمْسِي وَأُمْسِي فَلَا أَطْنُكَ تُصْبِحُ قَالَ: يَا خَبَابُ خَمْسُ إِنْ فَعَلْتَ بِهِنَّ رَأَيْتَنِي وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ بِهِنَّ لَمْ تَرْنِي فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: تُعْبِدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَإِنْ قُطِعَتْ وَخَرَفَتْ وَتَوُؤِمُنُ بِالْقَدَرِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْإِيمَانُ بِالْقَدَرِ؟ قَالَ: تَعْلَمُ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِنَكَ وَأَنَّ مَا أَخْطَاكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ وَلَا تُشْرِبَ الْخَمْرَ فَإِنَّ خَطِيئَتَهَا تَفْرُغُ الْخَطَايَا كَمَا أَنَّ شَجَرَتَهَا تَعْلُقُ الشَّجَرَ وَبِرَّ وَالِدَيْكَ وَإِنْ أَمَرَكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا وَتَعْتَصِمَ بِحَبْلِ الْجَمَاعَةِ فَإِنَّ يَدَ اللَّهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ يَا خَبَابُ إِنَّكَ إِنْ رَأَيْتَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ تَفَارِقْنِي

2.2.4. Resûlullah'ın Yatarken Kâfirûn Suresini Okuması

Taberânî > Muhammed b. Abdullah el-Hadramî⁴¹⁴ > Ahmed b. Osman b. Hakîm el-Evdî⁴¹⁵ > Abdurrahman b. Şerîk⁴¹⁶ > Babası (Şerîk b. Abdullah)⁴¹⁷ ve Câbir el-Cu'fî⁴¹⁸ > Ma'kil ez-Zübeydî⁴¹⁹ > Abbâd Ebû'l-Ahdar⁴²⁰ > Habbâb b. Eret tarîkiyle gelen rivâyete Resûlullah'ın uygulaması şöyle ifade edilmektedir:

“Resûlullah (s.a.s.) yatağa her yattığında Kâfirûn Suresini okurdu”⁴²¹

Not: İlgili rivâyetin senedinde bulunan Ebû Abdillâh Şerîk b. Abdullah'ın zayıf olması, Abdurrahman b. Şerîk b. Abdullah'ın zayıf olması, Ma'kil ez-Zübeydî'nin mechûlû'l-hâl olması ve Câbir el-Cu'fî'nin zayıf olmasından dolayı ilgili rivâyetin senedi çok zayıf olup ihticâc için delil olarak kullanılamaz.

⁴¹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî (ö. 277/891): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, mutkîn, vb.” olarak tevsîk edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/298; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14/41-42).

⁴¹⁵ Ahmed b. Osman b. Hakîm b. Zübân el-Evdî el-Kûfî (ö. 261/875): Cerh ve ta'dîl âlimlerince “sikâ, hüccet, vb.” tevsîk edildiğinden sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/63; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/404-406; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/61).

⁴¹⁶ Abdurrahman b. Şerîk b. Abdullah en-Nehâî el-Kûfî (ö. 227/842): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “daîf, yuhti, vâhî” olarak zikredildiğinden zayıf bir râvî olarak değerlendirilecektir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/244; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/170; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/194).

⁴¹⁷ Ebû Abdillâh Şerîk b. Abdullah b. Hâris en-Nehâî el-Kûfî (ö. 177/794): Hadîs hâfızı ve kadî olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, seyyiu'l-hıfz, muzdaribu'l-hadîs, mudelis, leyse bi'l-kavî, vb.” olarak hem tevsîk edildiği hem de cerh edildiği görülmektedir. Çok hadîs rivayet etmesiyle tanınan Şerîk b. Abdullah hadîs münekkittelerince sika, me'mûn ve sadûk gibi terimlerle değerlendirilmiş, ancak bazı âlimler zabtının zayıf, galatının fazla olduğunu söylemiş, kitabına bakarak yaptığı rivayetlerin sağlam olmasına rağmen hadîsle ihticâc edilemeyecek derecede hafızının zayıflığından bahsedilmiştir. Naklettiği hadîslerin bir kısmını Buhârî *el-Câmi'u's-şâhîh*'ine istişhâd için almış, Müslim de *el-Câmi'u's-şâhîh*'ine aldığı rivayetleri mütâbaat için kaydetmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/365-367; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/462-475; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/170; İbn Hacer, *Takrîbi't-Tehzîb*, s. 266).

⁴¹⁸ Ebû Abdillâh Câbir b. Yezîd el-Hâris el-Cu'fî (ö. 128/746): Şîî muhaddis olup cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “kezzâb, müttehemün bi'l-kizb, daîf, la yuhteccü bihî, metrûku'l-hadîs, sikâ, sadûk, râfîzî, vb.” olarak genelde cerh edildiği bazen tevsîk edildiği görüldüğünden zayıf bir râvî olarak değerlendirilecektir. Ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fırlıklı, “Câbir el-Cu'fî”, *DİA*, İstanbul, 1992, 6/532.

⁴¹⁹ Ma'kil ez-Zübeydî (ö. ?): Bahse konu olan râvinin sadece ismi zikredilip hayatı ve cerh-ta'dîl durumu hakkında bilgi bulunmadığından dolayı mechûlû'l-hâldir. Mechûlû'l-hâl ise kendisinden iki veya daha fazla güvenilir râvî rivayette bulunduğu halde hadîsçiler arasında tanınmayan ve hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl hükmü olmadığından durumu bilinmeyen râvidir. Detaylı bilgi için bkz. Emin Âşıkutlu, “Meçhul”, *DİA*, Ankara, 2003, 28/286-288.

⁴²⁰ Abbâd b. Alkame b. Abbâd el-Mâzinî (Abbâd b. Ahdar) (ö. 61/680): Sahâbî arasında sayılmasından dolayı sikâ bir râvî olarak değerlendirilecektir. (İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3/495).

⁴²¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/81 (3708): أَنَّهُ لَمْ يَأْتِ فِرَاشَهُ قَطُّ إِلَّا قَرَأَ : قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ حَتَّى يُخْتِمَ

2.2.5. Âşûrâ Orucu

Taberânî > Muhammed b. Saîd b. Kesâ el-Vâsitî⁴²² > Muhammed b. Süleyman Lüveyn⁴²³ > Hudeyc b. Muâviye⁴²⁴ > Ebû İshâk⁴²⁵ > Hübeyra⁴²⁶ > Habbâb b. Eret, Resûlullah'ın (s.a.s.) Âşûrâ Gününde şöyle söylediğini nakletmektedir:

“Ey İnsanlar! Kim bu günde oruç tutmayı isterse bu günde oruç tutsun. Kim (gün içinde) yemek yemediye orucunu (akşama kadar) tamamlasın. Kim de (gün içinde) yemek yediyse günün geri kalanını (akşama kadar) oruçlu olarak tamamlasın.”⁴²⁷

Not: Rivâyetin senedinde bulunan Hudeyc b. Muâviye ve Muhammed b. Ahmed b. Saîd'in zayıf olmalarından dolayı ilgili rivâyet sened itibarıyla zayıftır. Ayrıca ilgili rivâyetin şâhid rivâyetlerin Abdullah b. Abbas⁴²⁸ (ö. 68/687-88), Ebû Hüreyre⁴²⁹ (ö. 58/678) ve diğer sahâbî râviler tarîkiyle şâhid rivâyetleri bulunmaktadır. Sonuç olarak konumuz ile ilgili zayıf senedli rivâyet şâhid rivâyetlerle kuvvetlenmektedir.

⁴²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Saîd er-Râzî el-Vâsitî (ö. 344/956): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “daîf” olarak zikredildiğinden zayıf olarak değerlendirilecektir. (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/457-458).

⁴²³ Muhammed b. Süleyman b. Hubeyb b. Cübeyr Lüveyn (ö. 245/860): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, sâlihu'l-hadîs, hâfız, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/297; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/368; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/198).

⁴²⁴ Hudeyc b. Muâviye b. Hudeyc b. Rahîl b. Züheyr b. Hayseme el-Cu'fî (ö. 171/788): Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından “daîf, leyse bi'l-kaviy, sikâ, seyyiü'l-hıfz, lâ be'se bih, münkerü'l-hadîs” olarak zikredildiğinden ve genel değerlendirme zayıflığına delalet ettiğinden zayıf olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/488-490; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/310-311; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/217-218).

⁴²⁵ Ebû İshâk Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebîî (ö. 127/745): Sikâ bir râvi olduğu daha önce zikredildi.

⁴²⁶ Hübeyra b. Yerîm b. Abdüved el-Kûfî eş-Şeybanî (ö. 66/686): Cerh ve ta'dîl âlimlerince “sâlih, leyse bi'l-kaviy, daîf, mechûl, sikâ, vb.” olarak tevsik edildiğinden sikâ bir râvi olarak değerlendirilecektir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/150-151; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/109; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/23).

⁴²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/75 (3691-3692):

يَوْمَ عَاشُورَاءَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَصُومَ هَذَا الْيَوْمَ فَلْيَصُومْهُ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلْيَتِمَّ صَوْمَهُ وَمَنْ أَكَلَ فَلْيَصُومْ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/489 (2058).

⁴²⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 6/19 (9605); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 14/334 (8716).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABBÂB B. ERET'İN HADİSÇİLİĞİ

Bu bölümde Habbâb b. Eret'in (r.a) hadisçiliği ele alınacaktır. Hocaları, talebeleri, şahsiyeti, râvi kimliği ve İslâmî İlimler açısından değeri açıklanacaktır.

3.1. Hocaları ve Talebeleri

3.1.1. Hocaları

Habbâb b. Eret, İslâm Dininin ilk tebliğ edilmesi ile genç yaşında Müslüman olan sahâbîlerden birisi olduğundan ilk hocası Resûlullah (s.a.s.) olmuştur. Her ne kadar diğer sahâbîlerle ilim öğrenme hususunda fikir alış verişinde bulunmuş olsa da dizi dibinde ilim öğrendiği veya direk nakilde bulunduğu sabit bir hocasını tespit edemedik. Habbâb'ın hayatı hakkında bilgi veren kaynak eserlerde ve nakledilen rivâyetlerde Abdullah b. Mes'ûd ile sürekli beraber bulunmaları ve beraber zikredilmeleri sebebiyle Habbâb'ın hocaları arasında Abdullah b. Mes'ûd'un yer alması isabetli görülmektedir. Habbâb'dan nakilde bulunan talebelere bakıldığı zaman da onların aynı zamanda Abdullah b. Mes'ûd'un öğrencileri olması ise İbn Mes'ûd ile Habbâb'ın yakınlığını göstermesi bakımından da önemlidir.

3.1.2. Talebeleri

Habbâb b. Eret, bizzat Resûlullah'tan (s.a.s.) rivâyette bulunmuş olup kendisinden pek çok râvi rivâyette bulunmuştur. Tez kapsamında Habbâb b. Eret'ten en çok nakilde bulunan meşhur râviler kronolojik olarak ele alınacak olup her bir râvi hakkında kısa bilgi verilecek ve hangi rivâyetleri naklettikleri zikredilecektir.

3.1.2.1. Abdullah b. Habbâb (ö. 38/658)

Nesebi Abdullah b. Habbâb b. Eret b. Cendele et-Temîmî şeklindedir. Abdullah b. Habbâb'ın hayatı daha önce müstakil başlık altında incelendiğinden ayrıca hayatı burada anlatılmayacaktır.

Abdullah'a Habbâb hakkında "Fitne olacak"⁴³⁰, "Habbâb ile oğlu Abdullah arasında Amâlikâlılarla toplu zikir meselesi"⁴³¹, "Korku namazı"⁴³² ve "Zalim yöneticiler"⁴³³ hakkında rivâyetler isnâd edilmektedir.

3.1.2.2. Alkame b. Kays (ö. 62/682)

Nesebi Ebû Şibl Alkame b. Kays b. Abdillâh b. Mâlik en-Nehaî el-Kûfi şeklindedir. Ebû Şibl künyesiyle anılmaktadır. Hz. Peygamber hayatta iken dünyaya gelen Alkame b. Kays'ın muhadramûndan olduğu nakledilmektedir. Yaygın görüşe göre 62/682 yılında 90 yaşında vefat ettiği⁴³⁴ kabul edilmektedir.

Alkame b. Kays, İbrâhim en-Nehaî'nin dayısı olup aynı zamanda Esved b. Yezîd'in de amcasıdır. Alkame'nin hiç çocuğu olmamıştır. Ebû Şibl künyesi kendisine hocası İbn Mes'ûd tarafından verilmiştir.⁴³⁵ Abdullah b. Mes'ûd'un en gözde öğrencilerinden biri olup kıraat, tefsir ve fıkıh ilimlerini Abdullah b. Mes'ûd'dan tahsil etmiştir.⁴³⁶ Kûfe'de fıkıh ve tefsir mektebinin teşekkülünde önemli bir yeri bulunmakta olup pekçok sahâbînin ona başvurarak kendisinden fetva istediği nakledilmektedir. Ayrıca Alkame; Hz. Ömer, Osman, Ali, Âişe, Selmân-ı Fârisî,

⁴³⁰ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 9/316 (19828); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 21/542 (40706); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/542-544 (21064-21065).

⁴³¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 14/382 (27874).

⁴³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/532-534 (21053), 535 (21055); Tirmizî, "Fiten", 14 (2175); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/60 (2122); Nesâî, "Kıyâmül-Leyl", 16 (1638).

⁴³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/552-553 (21074), 45/191-192 (27218); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/61 (2123).

⁴³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/152; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5/105.

⁴³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/147; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/53.

⁴³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/150.

Ebü'd-Derdâ, Huzeyfe, Habbâb, Ammâr ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi büyük sahâbîlerden hadis rivâyet etmiştir.⁴³⁷

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Mâin, Zehebî ve İbn Hacer gibi muhaddîsler onu "sikâ, sebt, fakih, âbid, vb." olarak tevsîk ederek sikâ râviler arasında saymaktadırlar.⁴³⁸

Alkame'ye Habbâb hakkında "Meryem sûresinden 50 âyet okuma ve Habbâb'ın altın yüzük meselesi"⁴³⁹ rivâyeti isnâd edilmektedir.

3.1.2.3. Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683)

Nesebi Ebû Âişe Mesrûk b. el-Ecda' b. Mâlik el-Hemdânî el-Vâdiî el-Kûfî⁴⁴⁰ şeklindedir. Aslen Yemenli olup tâbiûnun büyüklerinden muhadramûndandır.⁴⁴¹ Mesrûk çocukken kaçırılmış olup daha sonra bulunmuştu. Bu sebeple kendisine kaçırılan/çalınan anlamında "مرسوق" Mesrûk dendiği⁴⁴² nakledilmektedir. Daha sonra da bu durum onun ismi haline gelmiştir.

Annesi cengâver sahâbî 'Amr b. Ma'dikerib'in (ö. 21/641) kız kardeşidir.⁴⁴³ Babası Ecda' İslâmiyet'i kabul etmiş, kendisi de Resûlullah'ın vefatından önce Müslüman olmuştu.⁴⁴⁴ Medine'ye Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde gitmiş, onun arkasında namaz kılmış, Hz. Ömer ve Ali ile de görüşmüştür. Hz. Ömer ona adını sormuş, babasının adının Ecda' olduğunu öğrenince Resûl-i Ekrem'in, "Ecda' şeytandır" dediğini⁴⁴⁵ söyleyerek adını Mesrûk b. Abdurrahman olarak değiştirmiş, divana da

⁴³⁷ Alkame b. Kays'ın hayatı hakkında ayrıca bkz. Ahmet Özel, "Alkame b. Kays", *DİA*, İstanbul, 1989, 2/467.

⁴³⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/404-405; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/55; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/276-278.

⁴³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsne'd*, 1/189 (277); *el-Muşannef*, 14/69 (26776); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 7/124-125 (4025); Buhârî, "Meğâzî", 70 (4130); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 4/320 (1506).

⁴⁴⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/63; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6/229.

⁴⁴¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/64.

⁴⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 27/452; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/64.

⁴⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 27/454.

⁴⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311.

⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1/338-339 (211): الْأَجْدَعُ شَيْطَانٌ

bu şekilde kaydedilmiştir.⁴⁴⁶ Daha sonra kendi yurtlarından hicret ederek Kûfe'ye yerleşmişlerdir.⁴⁴⁷

Mesrûk, Abdullah b. Mes'ûd'un kıraati ve sünneti insanlara öğreten önde gelen talebeleri arasında sayılmıştır. Bu sebeple rivâyetlerinin büyük kısmı İbn Mes'ûd'dandır. Mesrûk; Hz. Ebû Bekir, Ömer, Ali, Muâz b. Cebel, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit, Habbâb b. Eret gibi sahâbîlerden hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴⁸

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, Ebû'l-Hasan el-İclî gibi muhaddîsler onu "sikâ, fakîh, âbid, vb." olarak tevsîk ederek sikâ râviler arasında saymaktadırlar.⁴⁴⁹

Mesrûk b. Ecda'ya Habbâb hakkında "Habbâb'ın Âs b. Vâil'den borcu isteme ve Meryem sûresi 77-80. âyetin inmesi"⁴⁵⁰ hakkında rivâyet isnâd edilmektedir.

3.1.2.4. Ebû Ma'mer (ö. 63/683)

Nesebi Ebû Ma'mer Abdullah b. Sehbera el-Ezdî el-Kûfî şeklinde olup hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Resûlullah (s.a.s.) zamanında doğup tabiîn neslinden olduğu ve Ubeydullah b. Ziyâd'ın (ö. 67/686) valiliği döneminde Kûfe'de vefat ettiği⁴⁵¹ nakledilmektedir.

Hz. Ömer, Ali, Habbâb, Alkame ve Mes'ûd gibi râvilerden rivâyette bulunduğu⁴⁵² nakledilmektedir.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 6/138-139; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/338-339 (211).

⁴⁴⁷ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 11/155.

⁴⁴⁸ Mesrûk b. Ecda'ın hayatı hakkında ayrıca bkz. Bünyamin Erul, "Mesrûk b. Ecda'", *DİA*, Ankara, 2004, 29/336-337.

⁴⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/396-397; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4/63-69; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/110-111.

⁴⁵⁰ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/381 (1150); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/546 (21068), 553-554 (21075-21076); Buhârî, "Büyû'", 29 (1985), "İcâre", 15 (2155), "Huşûmât", 9 (2293), "Tefsîr", 224-226 (4456-4458); Müslim, "Şifâtü'l-kıyâme", 35 (2795), "Tefsîrü'l-Kur'ân", 20 (3162); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/62 (2124).

⁴⁵¹ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 6/161; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 15/6-7.

⁴⁵² İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 6/160; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/97.

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Buhârî, Zehebî, İbn Hacer gibi muhaddisler onu “sikâ, sadûk, vb.” olarak tevsîk ederek sikâ râviler arasında saymaktadırlar.⁴⁵³

Ebû Ma'mer'e Habbâb hakkında “öğle ve ikinci namazında Resûlullah'ın sakalının hareket etmesi”⁴⁵⁴ rivâyeti isnâd edilmektedir.

3.1.2.5. Hârise b. Mudarrib (ö. 71/691)

Nesebi Hârise b. Mudarrib el-Abdî el-Kûfî⁴⁵⁵ şeklindedir. Tabiîn neslinden olup hayatı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ömer, Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Habbâb b. Eret ve diğer râvilerden rivâyette bulunduğu⁴⁵⁶ nakledilmektedir.

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden Yahyâ b. Maîn ve diğer âlimler Hârise'nin sikâ olduğunu zikretmektedir. Ancak Ali el-Medenî ise Hârise'nin metruk olduğunu zikretmektedir. Her ne kadar Ali el-Medenî bu şekilde cerh etse de âlimlerin çoğunluğuna göre Hârise'nin sikâ olduğu kabul ederiz. İbn Hibbân'ın Hârise'yi *eş-Şikât*'ta zikretmesi de tevsîk olunduğuna delildir.⁴⁵⁷

Hârise'ye Habbâb hakkında “ölümü temenni etmek”⁴⁵⁸ ve “öğle vaktinde güneşin sıcaklığından şikâyet”⁴⁵⁹ rivâyetleri isnâd edilmektedir.

⁴⁵³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/68; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/133-134; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/230-231.

⁴⁵⁴ Humeydî, *el-Müsned*, 1/239 (156); İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 1/315 (472); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/536 (21056), 541-542 (21060, 21061, 21062), 546 (21067), 555 (21078), 45/190 (27215); Buhârî, “Şifâtü's-salât”, 9 (713), 14 (726), 15 (727), 26 (744); Ebû Dâvûd, “Şalât”, 128 (801); İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 7 (826); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/73 (2131).

⁴⁵⁵ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 6/171; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/139.

⁴⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 5/317-318; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/166.

⁴⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/255; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, 4/182; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/166-167.

⁴⁵⁸ Ma'mer b. Râşid *el-Câmi*, 11/314 (20635); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/380 (1149); Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 10/337 (21711); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/534 (21054), 545 (21066), 34/550-551 (21072), 45/192-193 (27219); Tirmizî, “Cenâ'iz”, 3 (970); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/80-81(2135-2169).

⁴⁵⁹ Humeydî, *el-Müsned*, 1/238 (153); İbn Mâce, “Mevâkıf”, 3 (675).

3.1.2.6. Şakîk b. Seleme (ö. 82/701)

Nesebi Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî şeklindedir.⁴⁶⁰ 82/701 yılında Kûfe’de vefat etmiştir.⁴⁶¹ Annesinin Hristiyan olduğu belirtilen Şakîk⁴⁶², Hz. Peygamber’i Müslüman olarak göremediği⁴⁶³ için muhadramûndan sayılmıştır.

Onun, Resûl-i Ekrem’in zekât toplama görevlisine bir koç getirip zekâtını almasını istemesinden⁴⁶⁴ Resûlullah hayatta iken İslâm’ı kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir devrinde Benî Esed’den peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid üzerine giden Hâlid b. Velîd’in ordusundan kaçması onun geçici bir süre irtidat ettiğini düşündürmektedir. Esasen kendisinin, “O gün ölseydim cehennemliktim” dediğinin rivâyet edilmesi⁴⁶⁵ Abdullah b. Mes’ûd’un da hakkında “tövbekâr” ifadesini kullanması⁴⁶⁶ bu ihtimali güçlendirmektedir.

Şakîk b. Seleme; Hz. Ömer, Osman, Ali, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Mes’ûd, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Âişe ve Ebû Hüreyre’nin de bulunduğu elliye yakın sahâbîden hadis rivâyet etmiştir.⁴⁶⁷

Cerh ve ta’dîl âlimlerinden Yahyâ b. Maîn, Buhârî, Zehebî, Vekî’ b. Cerrâh gibi muhaddisler onu “sikâ, sâlih, vb.” olarak tevsîk ederek sikâ râviler arasında saymaktadırlar.⁴⁶⁸

Şakîk’e Habbâb hakkında “Mus’ab b. Umeyr’in şehit olması ve kefeninin yetmemesi hadisesi”⁴⁶⁹ ve “Hasta ziyareti”⁴⁷⁰ hakkında rivâyet isnâd edilmektedir.

⁴⁶⁰ İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 6/154.

⁴⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 12/554.

⁴⁶² İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif*, s. 449.

⁴⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/370.

⁴⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 12/551, İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3/311.

⁴⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 19/92 (36171):

يا سليمان لو رأيته ونحن هراب من خالد بن الوليد يوم بزاخة فوقعت عن البعير فكادت تنشق عنقي فلو مت يومئذ كانت النار

⁴⁶⁶ İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 6/155; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 12/548-554.

⁴⁶⁷ Şakîk b. Seleme’nin hayatı hakkında ayrıca bkz. Erdinç Ahatlı, “Şakîk b. Seleme”, *DİA*, İstanbul, 2010, 38/306.

⁴⁶⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/371; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 4/161-166; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/361-363.

⁴⁶⁹ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 4/157 (6387); Humeydî, *el-Müsneid*, 1/238 (155); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 6/499 (11392), 20/468 (39518); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 34/538 (21058), 555

3.1.2.7. Saîd b. Vehb (ö. 86/705)

Nesebi Saîd b. Vehb el-Hemedânî el-Kûfî şeklindedir. Tabî'n neslinden olup Kûfe'de Mervân'ın halifeliği sırasında 86 yılında vefat ettiği⁴⁷¹ nakledilmektedir.

Saîd b. Vehb; Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Habbâb b. Eret, Muâz b. Cebel vb. kişilerden rivâyette bulunmuştur. Ali b. Ebî Tâlib'in ona çokça ihtiyaç duymasından dolayı ondan ayrılmayan biriydi. Ona, Ali'den ayrılmadığı, hep beraber olmak zorunda kalışından dolayı "Kene" denirdi.⁴⁷²

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden Ahmed b. Hanbel, Zehebî, Yahyâ b. Maîn, İbn Hacer gibi muhaddisler Saîd b. Vehb'i "sikâ" olarak tevsik ettiklerinden dolayı Saîd b. Vehb sikâ bir râvidir. Ayrıca muhadramûndan olduğu⁴⁷³ nakledilmektedir.

Saîd b. Vehb'e Habbâb hakkında "öğle vaktinde güneşin sıcaklığından şikâyet"⁴⁷⁴ rivâyeti isnâd edilmektedir.

3.1.2.8. Ebû Ümâme (ö. 86/705)

Nesebi Ebû Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî şeklinde olup sahâbîdir. Ebû Ümâme'nın ne zaman vefat ettiğinde ihtilaf olmakla birlikte 86/705 yılında Humus'ta vefat ettiği ve Şam'da sahâbeden en son vefat eden kişi⁴⁷⁵ olduğu kabul edilmektedir.

(21077), 45/190 (27214); Buhârî, "Rikâk", 7 (6068), "Meğâzî", 14, (3821), 24 (3854), "Eyyâmü'l-Câhiliyye", 74 (3701), "Cenâ'iz", 27 (1217); Müslim, "Cenâ'iz", 44 (940); Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 11 (2876), "Cenâ'iz", 35 (3155); Tirmizî, "Menâkıb", 64 (3853); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 6/75 (2132); Nesâî, "Cenâ'iz", 40 (1903).

⁴⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 20/55 (38269).

⁴⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/211.

⁴⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/210.

⁴⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/69-70; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4/180; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/95-96.

⁴⁷⁴ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 2/245 (2122); Humeydî, *el-Müsne'd*, 1/237 (152); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 3/208 (3307); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 34/530 (21052), 542 (21063); Müslim, "Mesâcid", 189-190 (619); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 6/78 (2134); Nesâî, "Mevâkîf", 1 (497).

⁴⁷⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/326; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 3/359; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/420.

Hiz. Peygamber’den başka Ömer, Osman, Ali, Muâz b. Cebel, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Ubâde b. Sâmit ve başka sahabîlerden hadis rivâyet etmiştir. Tâbiîn neslinden Mekhûl eş-Şâmî, Hâlid b. Ma’dân, Ebû İdrîs el-Havlânî, Recâ b. Hayve gibi âlimler ve Suriyeli muhaddisler kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.⁴⁷⁶

Ebû Ümâme’ye Habbâb hakkında “70.000 kişinin cennete girmesi”⁴⁷⁷ ve “Topraktan mükâfat alamamak”⁴⁷⁸ rivâyetleri isnâd edilmektedir.

3.1.2.9. Kays b. Ebî Hâzim (ö. 97/715)

Nesebi Ebû Abdillâh Kays b. Ebî Hâzim Avf b. Abdilvâris el-Kûfî şeklinde olup muhadramûndan ve büyük tâbiîndendir. Kûfe’de 97/715 yılında vefat etmiştir.⁴⁷⁹

Kays, Hiz. Peygamber zamanında Müslüman oldu. On beş yaşına gelince Resûl-i Ekrem’e biat etmek üzere Medine’ye gitti, ancak onun vefat ettiğini öğrenince Halife Ebû Bekir’e biat etti.⁴⁸⁰

Kays; aşere-i mübeşşere, Habbâb b. Eret, Hiz. Âişe, Huzeyfe b. Yemân, Abdullah b. Mes’ûd, Muâz b. Cebel, Ebû Hüreyre gibi sahabîlerden hadis rivâyet etmiştir.⁴⁸¹

Cerh ve ta’dîl âlimlerinden Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Mizzî, İbn Hacer, gibi muhaddisler onu “sika, hüccet, sebt, mutkîn, vb.” olarak tevsîk ederek sikâ râviler arasında saymaktadırlar. Ömrünün son dönemlerinde olsa gerek Kays’ın hafızası bozulmuştu. Bundan dolayı olsa gerek Yahyâ b. Saîd, Kays’ın münker rivâyetleri bulunduğunu ileri sürerek tenkit etmiştir.⁴⁸² Ancak şunu belirtelim ki Kays’ın

⁴⁷⁶ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3/359; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/420. Ebû Ümâme’nin hayatı hakkında ayrıca bkz. S. Kemal Sandıkçı, “Ebû Ümâme”, *DİA*, İstanbul, 1994, 10/251.

⁴⁷⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/58 (2120), 83 (2139); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 4/56 (3619).

⁴⁷⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/58 (2121); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 4/57 (3620).

⁴⁷⁹ İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 6/131-132; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-şahâbe*, 4/2332; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/464.

⁴⁸⁰ Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-şahâbe*, 4/233; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/464; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5/400.

⁴⁸¹ İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 6/131; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/464.

⁴⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7/102; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3/197; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 8/386-389.

rivâyetleri daha önce tespit edildiği için bu husus bir güvensizlik konusu olmamıştır.⁴⁸³

Kays’a Habbâb hakkında “Musibetlere Sabır”,⁴⁸⁴ “Hasta ziyareti”,⁴⁸⁵ “Topraktan mükâfat almamak”,⁴⁸⁶ “Ölümü temenni etmek”,⁴⁸⁷ ve “Habbâb’ın Resûlullah’a kısa mızrak yapması”⁴⁸⁸ hakkında rivâyetler isnâd edilmektedir.

3.2. Habbâb b. Eret’in Şahsiyeti ve Kimliği

3.2.1. Mücahit Olması

Habbâb b. Eret, hayatının her anını mücahit olarak yaşamıştır. Nakledildiğine göre Bedir, Uhud, Hendek ve Resûlullah’ın (s.a.s.) katıldığı tüm savaşlara katılmıştır.⁴⁸⁹ Mücahit olması sadece cihada katılarak değildir. Daha önce de anlatıldığı üzere İslâm’a hizmet uğruna tüm işkencelere katlanmış ve davetten asla geri durmamıştır.

3.2.2. Demircilik ile Meşhur Olması

Bazı sahâbîler, meslek/sanat sahibiydi. Bunlardan biri de Habbâb b. Eret’tir. Habbâb b. Eret, Mekke’de kılıçlar yapan bir demir ustasıydı.⁴⁹⁰ Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ* adlı eserinde el emeği ile çalışan kişiler zikredilirken burada Habbâb b. Eret’in de ismi zikredilmekte ve geçimini demircilikle kazandığı⁴⁹¹ ifade edilmektedir.

⁴⁸³ Kays’ın hayatı hakkında bkz. Zekeriya Güler, “Kays b. Ebû Hâtim”, *DİA*, Ankara, 2022, 22/92.

⁴⁸⁴ Humeydî, *el-Müsned*, 1/239 (157); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/536-537 (21057); Buhârî, “Menâkıb”, 22 (3416), “İkrâh”, 1 (6544); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 106 (2649); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/65-67 (2126-2127), Nesâî, “Zînet”, 97 (5320).

⁴⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 13/176 (25155); 16/367 (31845).

⁴⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/539-540 (21059).

⁴⁸⁷ Humeydî, *el-Müsned*, 1/238 (154); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/548 (21069); Buhârî, “Merâd”, 19 (5348), “Temennî”, 6 (6807); Müslim, “Zikir”, 12 (2681); Nesâî, “Cenâ’iz”, 2 (1823); Bezzâr, *el-Müsned*, 6/64 (2125).

⁴⁸⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 6/67 (2128).

⁴⁸⁹ İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 8/123; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3/215; Belâzurî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1/177; Begavî, *Mu’cemü’s-şahâbe*, 2/271; İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, 2/438; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 2/147; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221.

⁴⁹⁰ İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 3/122; Belâzurî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1/176; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-şahâbe*, 2/906; İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, 2/438; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 2/147; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/222; *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 3/133.

⁴⁹¹ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6/210 (11692).

Habbâb b. Eret'in yaptığı kısa mızraklardan birisini Resûlullah'a hediye ettiği, Resûlullah'ın da bu mızrağa yönelerek namaz kıldığı⁴⁹² nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret gibi işinde mahir olan bir şahıs daha vardı ki ok yapma hususunda usta olan bu kişinin isminin Muk'ad olduğu ve Habbâb ile Muk'ad'ın mesleklerini icrasının darb-ı mesel haline geldiği nakledilmektedir. Bu darb-ı mesel "بَضْرَبَ حَبَّابٍ وَرِيْشَ الْمُقْعَدِ" şeklinde ifade edilip⁴⁹³ "Habbâb'ın demire vurması ve Muk'ad'ın ok'a tüy takması" anlamının kast edildiği⁴⁹⁴ nakledilmektedir.

Bazı âlimler Habbâb b. Eret'in demirci olmadığını, demirci olan Habbâb'ın Utbe b. Gazvân'ın âzatlısı olan Habbâb olduğunu zikrederler.⁴⁹⁵ Bu şekilde bir rivâyetin olması ise Habbâb b. Eret ile Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân'ın sürekli birbiri ile karıştırılmalarından kaynaklanmaktadır. Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân'ın asıl mesleğinin ne olduğu konusundan ise kaynak eserlerde bir bulunamamış olup Habbâb b. Eret'in nesebinin zikredildiği bölümde Habbâb Mevla Utbe b. Gazvân hakkında gerekli açıklamalarda bulunulmuştur.

Habbâb b. Eret'in demirci olduğu ve gümüş ile süslenmiş kılıçları bazen satın aldığı⁴⁹⁶ da nakledilmektedir. Habbâb b. Eret'in kılıç yapıp sattığı ve alacağını tahsil etmek için Âs b. Vâil'in yanına gidip aralarında geçen diyalog daha önce zikredilmişti.

3.2.3. Geçimini Temin Etmesi

Habbâb b. Eret, mesleği gereği demircilik ile uğraştığı gibi bağ bahçe işleriyle de uğraşır ve ihtiyaç fazlası arsalarını da kiraya verip oradan gelir elde etmektedir.

⁴⁹² Bezzâr, *el-Müsned*, 6/67 (2128).

⁴⁹³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5/499.

⁴⁹⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s. 78.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

⁴⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 11/296 (21385); İbn Hazm (Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm), *el-Muḥallâ*, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty. 7/441.

İbn Hazm'ın *el-Muḥallâ* adlı eserinde “arazilerin kiralanması” meselesinde Habbâb b. Eret, Huzeyfe b. Yemân ve İbn Mes'ûd'un ekili dikili olmayan (ağaçsız, ot/bitki olmayan veya üzerinde hiç ziraat edilmemiş) arazilerini kiraya verdikleri ve bu arazilerin işlenmesi sonucu çıkan mahsulden 1/3 ve 1/4 şeklinde gelir elde ettikleri⁴⁹⁷ nakledilmektedir.

Sonuç olarak Habbâb b. Eret, kimseye muhtaç olmadan kendi kazancını kendisi temin eder. Demircilik işi, bahçe işleri, tarla kiralama ve kendi evinin onarılması gibi işleri yaptığını görmekteyiz.

3.2.4. Kişiliği ve Takvası

Takvasıyla örnek olan Habbâb b. Eret'in ihtiyarlık döneminde İslâm'ın ilk yıllarında vefat eden arkadaşları gibi vefat etmediğinden ve vefatına yakın bir zamanda ise çok fazla kazancının olmasından dolayı yakındığını ve bolluk içerisinde mükâfatının yok olacağından endişe ettiğini görmekteyiz. Kendisi için hazırlanan kefen bezinin kalitesinden dolayı ağlayıp Mus'ab b. Umeyr ve Hz. Hamza gibi sahâbîlerin vefat ettiklerinde bir kefen bezi bile bulamadıkları günleri hatırlayarak hüznlenirdi.

Habbâb b. Eret, hastalığı uzayıp ölümü temenni edecek boyuta vardığı halde ölümü temenni etmekten sakınmıştı.

Habbâb b. Eret, kendisinin yapmadığı bir şeyi başkasına söylemezdi. Bir defasında Habbâb b. Eret bir meclise gelmiş, oturup susmuştu. Arkadaşları etrafına toplanınca içlerinden birisi: “Bu arkadaşların senin başına, kendilerine hadis nakletmen veya (hayırlı işleri yapmayı) emretmen için toplandılar.” deyince, Habbâb susmasının sebebini şöyle açıklar: “Onlara neyi emredeceğim? Belki de onlara yapmadığım bir şeyi emredebilirim.”⁴⁹⁸ Başka rivâyette ise “Onlara yapmadığım bir şeyi söylemekten korkarım”⁴⁹⁹ şeklinde cevap vermiştir.

⁴⁹⁷ İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 7/50.

⁴⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gābe*, 2/147.

⁴⁹⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 45 (547).

Habbâb b. Eret, bid'atların işlenmemesi konusunda da çok hassas davranan bir yapıya sahipti. Bid'at olarak telakki ettiği hususlara tepki gösterirdi. Oğlu Abdullah'ı kıssacıların yanında görünce Habbâb'ın oradan ayrıldığı, daha sonra Abdullah Habbâb'ın yanına gelince onu azarladığı, dövmek maksadıyla eline kırbacı aldığı ve o topluluğu bid'at çıkaran topluluk olarak zikrettiği⁵⁰⁰ nakledilir.

Kur'ân-ı Kerîm'e ayrı bir önem verirdi. Allah'a yakınlaşmanın ancak Allah'a en sevimli olan Kur'ân-ı Kerîm'e yakın olmakla olacağını ifade ederdi.⁵⁰¹ Kıyamete karşı insanları uyarması⁵⁰² da onun takvadaki zirvesine delildir.

3.2.5. Aldığı Görevler

Yapılan araştırmalar neticesinde Habbâb b. Eret'in kendisine verilen tüm görevleri yerine getirmek için gayret gösterdiğini görmekteyiz.

Bedir Savaşında hayvanların, eşyaların ve elbiselerin olduğu ganimetin taksim edilmesinde görev aldığı⁵⁰³ nakledilmektedir.

Mesleğinin demirci olması sebebi ile savaşlarda Müslümanlar lehine kılıç vb. aletleri yaptığı bilinmektedir.

Müslüman olmasıyla birlikte tüm savaşlara aktif olarak katıldığı daha önce zikredildi.

Habbâb b. Eret, okuma ve yazma bildiği için öğretmen olarak da görevlendirilmiştir. Yeni Müslüman olanlara nâzil olan âyetleri öğretirdi. Bir defasında Ta-hâ sûresinin ilk âyetlerini bir sayfaya yazıp Hz. Ömer'in kız kardeşi Fâtıma ile kocası Saîd b. Zeyd'e öğrettiği bilinmektedir.

⁵⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 14/382 (27874), 14/383 (27878).

⁵⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 16/445 (32095):

“إن استطعت أن تقرب إلى الله فإني لا تقرب إليه بشيء أحب إليه من كلامه يتقرب إليه” bu yakınlık ancak Allah'a en sevimli olan Kur'ân ile olur.”

⁵⁰² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 20/26 (38164): قَالَ خَبَّابُ: إِنَّهَا سَتَكُونُ صَيِّحَاتٍ فَأَصْبَحُوا لَهَا:

⁵⁰³ Vâkıdî (Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd), *el-Megâzî*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Dâru'l-Âlemî, 2. Baskı, 1409/1989, 1/100.

Habbâb b. Eret'in okuma-yazma bildiği halde ve insanlara Kur'ân okumayı öğrettiği halde neden vahiy kâtibi olmadığı konusunda ise şunu söyleyebiliriz: O zamanda Habbâb'ın yapmış olduğu demircilik mesleği bir hayli zor olup çok az kişi tarafından bu meslek icra ediliyordu. Müslümanların da kılıç, zırh ve demirle ilgili diğer ihtiyaçlarının da karşılanması gerekiyordu. Bu görev ise Habbâb tarafından icra ediliyordu. Ayrıca ashâb-ı Suffe içerisinde pekçok okur-yazar olduğu ve yeterli sayıda vahiy kâtibi olduğu için Habbâb'a vahiy kâtipliği hususunda ihtiyacın kalmadığını söyleyebiliriz.

3.2.6. Hz. Ömer'in Müslüman Olması Konusunda Habbâb b. Eret

Hz. Ömer'in Müslüman olma olayında Habbâb b. Eret'in isminden bahsedilir. İslâmiyet'in ilk yıllarında Hz. Peygamber'e ve İslâmiyet'e karşı düşmanlık gösteren Ömer'in 616 (bi'setin 6.) yılında Müslüman olduğu nakledilir.⁵⁰⁴ Onun Müslüman oluşuna dair kaynaklarda 2 farklı rivâyet bulunmaktadır.

Birinci rivâyete göre: Müşrikler Dârünnedve'de⁵⁰⁵ Hz. Peygamber'i (s.a.s.) öldürme konusunu konuşmuşlar ve öldürene ödül vaat etmişlerdi. Hz. Ömer bu işi bizzat üzerine alıp Dârünnedve'deki toplantıdan çıkıp evine gitmiş, kılıcını kuşanmış ve Resûlullah'ı öldürmek üzere harekete geçmişti.

Yolda karşılaştığı Nuaym b. Abdullah'tan kız kardeşi Fâtıma ile kocası Saîd b. Zeyd'in Müslüman olduğunu öğrenince onların evine doğru yola çıkmıştı.

O esnada, kız kardeşi ve eniştesinin yanlarında Habbâb b. Eret (r.a.) vardı. Onlara Kur'ân-ı Kerîm'i öğretiyordu. Ömer'in hışımla kendilerine doğru gelmekte olduğunu gördükleri an, Habbâb'ı evde bir odaya gizlediler. Fâtıma da hemen Kur'ân-ı Kerîm sahifesini sakladı. Ömer eve girince gelen seslerin ne olduğunu sorunca istediği cevabı alamadı ve hışımla eniştesinin üzerine yürüyüp onu hırpalamaya başladı.

⁵⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/204.

⁵⁰⁵ Dârünnedve: Kureyş kabilesinin önemli meseleleri görüşüp karara bağladığı toplantı yeridir. Dârünnedve hakkında detaylı bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fırlı, "Dârünnedve", *DİA*, İstanbul, 1993, 8/555-556.

Araya giren kardeşi Fâtıma'yı da tokatladı. Bunun üzerine Fâtıma: “Ey Ömer! Ne yaparsan yap! İstersen bizi öldür! Biz Müslümanlıktan asla vazgeçmeyiz.” dedi.

Bunu söylerken Fâtıma'nın (r.a.) yüzünden ince bir şerit hâlinde kanlar sızıyordu. Kız kardeşinin yüzündeki kanları görünce de içinde bir sızı duydu. Yaptığına pişman olarak: “Şu okuduklarınızı bir getirin hele!” dedi. Kız kardeşi: “Biz senin sahifeye bir şey yapmandan korkarız!” dedi. Ömer: “Korkma!” dedi ve onu okuduktan sonra geri vereceğine dair yemin etti. Bunun üzerine Fâtıma, ağabeyine müşriklerin necis olduklarını ve bu sahifeye ancak temizlendiği takdirde dokunabileceğini anlatınca Ömer itiraz etmeden söyledikleri gibi temizlendikten sonra sahifeyi eline aldı.

(Temizlik olarak kaynaklarda abdest aldığı⁵⁰⁶, guslettiği (yıkandığı)⁵⁰⁷, yıkandı veya abdest aldı lafızları zikredilip sonra kalkıp abdest aldığı⁵⁰⁸ ifadeleri nakledilmektedir.) Sonra getirilen sahifedeki âyetleri okumaya başladı:

Tâ-hâ sûresinin 1-16 âyetlerini okuyan Ömer: “Bu sözler ne kadar güzel, ne kadar değerli” demekten kendini alamadı. Bir an derin derin düşüncelere daldı. (Ömer'in okuduğu âyetlerin, Hadîd Sûresi'nin ilk âyetleri olduğu da zikredilir⁵⁰⁹)

Ömer'in sözlerini işiten Habbâb (r.a.), saklandığı yerden çıkıp: “Ey Ömer! Vallahi Resûlullah'ın duası sana nasip olacak. Allah Resûlü dün: “Allah'ım Ömer b. Hattâb veya Ebû Cehîl'den hangisi senin için daha sevimli ise onunla İslâm'ı azîz eyle.”⁵¹⁰”

⁵⁰⁶ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3/203.

⁵⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/345; Ahmed b. Hanbel, *Fezâ'ilü's-sahâbe*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983, 1/279; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1/681.

⁵⁰⁸ Süheyli (Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed), *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Sülemî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1421/2000, 3/164-165.

⁵⁰⁹ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1405/1984, 2/217.

⁵¹⁰ Bu rivâyetin birkaç varyantının olduğu görülmektedir. Birkaç rivâyetin kronolojik olarak sıralaması aşağıdadır:

- اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بأبي الحكم بن هشام: “Allah'ım Ömer b. Hattâb veya Ebû'l-Hakem b. Hişâm ile İslâm'ı kuvvetlendir”. (İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 182).

- اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بعمر بن هشام: “Allah'ım Ömer b. Hattâb veya Ömer b. Hişâm ile İslâm'ı kuvvetlendir” (İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3/203).

diye dua ettiğini işittim. Ey Ömer! Umarım ki bu duaya sen mazhar olasın.” demişti. Ey Ömer! Artık Allah’tan kork!” dedi. Bunun üzerine Ömer, Habbâb’a: “Ey Habbâb! Sen beni Muhammed’in bulunduğu yere götür de Müslüman olayım!” dedi.

Hemen yola çıktılar. Ömer, Erkam’ın evine vardığında kendisini Hz. Hamza karşıladı. Belinde kılıcı, hazır vaziyetteydi. Zira Nuaym (r.a.), onlara daha önceki haberi vermiş bulunuyordu. Sonraki gelişmelerden ise kimse haberdar değildi.

Resûlullah da kalkıp Ömer’e doğru yürüdü. Onu avluda karşıladı ve niçin geldiğini sordu. Ömer: “Müslüman olmaya geldim, Ya Resûlullah!” deyince Hz. Peygamber,

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِأَحَبِّ هَذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ إِلَيْكَ يَا بَيْ جَهْلٍ أَوْ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ - Allah’ım Ebû Cehil veya Ömer b. Hattâb’dan hangisi senin için daha sevimli ise onunla İslâm’ı kuvvetlendir”. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 9/506 (5695)).

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَوْ عَامِرِ بْنِ الطَّفِيلِ - Allah’ım Ömer b. Hattâb veya Âmir b. Tufeyl ile İslâm’ı kuvvetlendir”. (Ahmed b. Hanbel, *Fezâ’ilü’s-şahâbe*, 1/263 (339)).

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِبَيْ جَهْلٍ بَيْنَ هِشَامٍ أَوْ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ - Allah’ım Ebû Cehil b. Hişâm veya Ömer b. Hattâb ile İslâm’ı kuvvetlendir”. (Tirmizî, “Menâkıb”, 49 (3683)).

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ - Allah’ım İslâm’ı Ömer b. Hattâb ile kuvvetlendir”. (Bezzâr, *el-Müsne'd*, 5/156 (1748)).

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِأَحَبِّ الرَّجُلَيْنِ إِلَيْكَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَوْ بِبَيْ جَهْلٍ بَيْنَ هِشَامٍ - Allah’ım! Ömer b. Hattâb veya Ebû Cehl b. Hişâm’dan hangisi sana daha sevimli ise İslâm’ı onunla kuvvetlendir”. (Bezzâr, *el-Müsne'd*, 6/57 (2119)). Not: Bu rivâyet Enes b. Mâlik’in Habbâb b. Eret tarikiyle yaptığı bir rivâyet olup başka eserlerde bu tarikle bir rivâyet olmayıp zayıf senetli olmasından ve Enes b. Mâlik’in Habbâb’dan rivâyetinin sabit olmamasından dolayı bu rivâyet ayrı bir başlık altında zikredilmedi. Sadece burada zikredilmekle yetinildi.

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَوْ بِبَيْ جَهْلٍ بَيْنَ هِشَامٍ - Allah’ım Ömer b. Hattâb veya Ebû Cehil b. Hişâm ile İslâm’ı kuvvetlendir”. (Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 10/159 (10314)).

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ - Allah’ım İslâm’ı özellikle Ömer b. Hattâb ile kuvvetlendir” (İbn Mâce, “Fezâ’ilü’l-aşhâb”, 11 (105)).

- اللَّهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِأَحَدِ الْعُمَرَيْنِ - Allah’ım, İslâm’ı iki Ömer’den biriyle kuvvetlendir” şeklindeki lafızla nakledilen rivâyetin aslının olmadığı nakledilmektedir. (Ali el-Kârî, *el-Maşnû’ fi ma’rifeti’l-hadîsi’l-mevzû’*, s. 49). Ali el-Kârî farklı bir eserinde ise *el-Esrârü’l-merfû’a* adlı eserinde ise az önce zikredilen lafızla aslının olmadığı ama manasının sahîh olduğu ve (yukarıda zikrettiğimiz gibi) pekçok eserde merfû olarak İbn Ömer’den muttasıl bir senedle (farklı lafızlarla) lafzının sabit olduğu ifade edilmektedir. (Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a fi’l-aḥbâri’l-mevzû’a*, thk. Muhammed es-Sabbâğ, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, s. 498).

Sonuç: Hz. Ömer’in İslâm’a girmesi ve İslâm’ı yüceltmesi hakkında pekçok farklı lafızla rivâyetler bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını vermekle yetindik. Tespit ettiğimiz kadarıyla ve ilgili eserlerin muhakkiklerinin açıklaması ile hemen hemen tüm rivâyetlerin senedinde bulunan bazı râvilerin durumu hakkında ihtilaf edilmiştir. Nakledilen rivâyetler ise sened itibarıyla hasen ve zayıf sened ile gelmiş durumdadır. Ali el-Kârî ise *el-Esrâr* adlı eserinde ilgili rivâyetin manasının sahîh olduğunu ifade etmektedir. Hz. Ömer hakkında zayıf ve hasen pekçok rivâyetin bulunması ise Hz. Ömer’in İslâm dinindeki değerini ifade etmekte ve Hz. Ömer’in İslâmiyete girmesinden sonra onu yüceltmek maksadı ile söylendiği kanaatindeyiz.

Allah'ın nelere kâdir olduğunu ifade ederek اللهُ أَكْبَرُ diyerek tekbir getirdi. Bunu duyan bütün sahâbiler yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar.⁵¹¹

Diğer rivâyete göre: (Müslüman olmadan önceki dönemdeki) Ömer, bir gece şarap içmek için içki arkadaşlarını aramış, kimseyi bulamayınca Kâbe'ye gitmiş. Orada Kâbe'yi önüne alan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Beytülmakdis'e doğru namaz kıldığını görünce Kâbe'nin örtüsü altına saklanarak ona yaklaşmıştı. Kureyşliler'in Kur'ân için söyledikleri, “Şairlerin, kâhinlerin veya Muhammed'in uydurmasıdır” şeklindeki sözlerle cevaplar veren Hâkka, 69/41-46. âyetlerini duyunca Müslüman olmaya karar vererek Hz. Peygamber'i takip etmişti. Hz. Peygamber'in evine girmeden önce onu fark edip “Ne var Ey Ömer?” diye sorması üzerine, “Allah'a, Elçisine ve onun Allah katından getirdiği şeylere iman etmeye geldim” deyince Resûlullah, “Ey Ömer! Allah sana hidayet nasip etti” diyerek göğsünü sıvazlamış ve imanda sebat etmesi için ona dua etmiştir.⁵¹²

Bu rivâyetlerden birinci rivâyetin meşhur olduğu ama ikinci rivâyetin tercihe değer olduğu⁵¹³ ifade edilmekte olup bizim de yapmış olduğumuz bu araştırmamızda benimsediğimiz görüş aynı şekildedir.

3.2.7. Sabrı ve Örnek Oluşu

Habbâb b. Eret, Mekke'de hakir görülen ve eziyet edilen kimselerden olup⁵¹⁴ kendisine yapılan işkenceler neticesinde de sabreden kişilerdendi.⁵¹⁵ Habbâb b. Eret, Mekke'ye köle olarak getirilip uzun bir süre köle hayatı yaşamıştır. Yabancı olması ve koruyucusuz olması sebebiyle en ağır işkencelere maruz kalmıştır. Habbâb'ın da içinde bulunduğu diğer zayıf Müslümanlara demir kıyafet giydirdiler ve onları

⁵¹¹ İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 181-185; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/343-346; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/202-204; Belâzûri, *Ensâbü'l-eşraf*, 10/286-291; İbn Hibbân, *es-Şikât*, 1/72-75; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 2/219-220; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 44/34-38; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/138; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/570-571.

⁵¹² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/346-348; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/138; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/569-570.

⁵¹³ Hz. Ömer hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Ömer”, *DİA*, İstanbul, 2007, 34/44-51.

⁵¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/122; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/481; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2/221.

⁵¹⁵ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/7; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/906-907; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/438.

güneşin en kızgın olduğu bir zamanda adeta eritircesine işkence ettiler.⁵¹⁶ Habbâb b. Eret, kendisine yapılan pek çok işkenceye rağmen yine de dininden dönmedi ve Allah'a isyan edecek davranışlar içerisine girmedir.

Habbâb b. Eret Müslüman olduğunda Habbâb'a eziyet eden ilk kişinin Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın kardeşi Utbe b. Ebî Vakkâs olduğu rivâyet edilir. Esved b. Abdi Yeğûs'un da eziyet ettiği⁵¹⁷ nakledilmektedir.

Mekke'deki güçsüz olan Müslümanlar işkenceye uğrayınca müşriklerin istedikleri (inkâr sözlerini) verdiler. Müslümanlara bu durumdayken inkâr sözlerini söylemelerine ruhsat verilmişken⁵¹⁸ Habbâb b. Eret, bu durumda bile müşriklerin istediği inkâr sözlerini söylemeyip dininden dönmedi. Bunun üzerine Habbâb'ı kızdırılmış taşa sırt üstü yatırdılar ve sırt etindeki suyu (etin yumuşaklığı) gitti.⁵¹⁹ Diğer rivâyette sırtının yağı gidinceye kadar sırtını güneşte kızdırılmış taşa yapıştırdıkları⁵²⁰ nakledilmektedir.

Habbâb b. Eret'i âzat eden Ümmü Enmâr, Habbâb'ın Müslüman olduğunu haber alınca onu dininden döndürebilmek için çeşitli işkencelerde bulundu. Habbâb'ın başına kızdırılmış demir koyarak Habbâb'a işkence etti. Habbâb, bu durumdan Resûlullah'a (s.a.s.) dert yanınca Resûlullah şöyle dua etti: “Allah'ım! Habbâb'a yardım eyle (اللَّهُمَّ اَنْصُرْ حَبَّابًا)”. Daha sonra ise Ümmü Enmâr başındaki bir rahatsızlıktan dolayı sıkıntı çekmeye başladı. Başındaki sancıdan dolayı köpeklerin uluması gibi ulumaya başladı. Ona rahatsızlığının geçmesi için başını dağlatması gerektiği söylendi. Durumu Habbâb'a anlatınca o zamanın en mahir demircilerinden olan Habbâb da kızgın demiri aldı ve Ümmü Enmâr'ın başını dağladı.⁵²¹ Böylece Ümmü Enmâr da yaptığı eziyetin karşılığını bir nebze de olsa almış oldu.

⁵¹⁶ Teymî, *Siyerü's-selefi's-sâlihîn*, s. 382; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/906; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

⁵¹⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/179.

⁵¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 4/520.

⁵¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 20/381 (39348); Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/176; Teymî, *Siyerü's-selefi's-sâlihîn*, s. 382.

⁵²⁰ Teymî, *Siyerü's-selefi's-sâlihîn*, s. 382; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 2/907; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

⁵²¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/178-179; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

Çeşitli işkencelere uğrayan Habbâb b. Eret, bir gün bile halinden şikâyetçi olmamış, İslâm dininin güç kazandığı dönemde çektiği işkenceler sebebiyle insanların iltifatını kazanmaya çalışmamış, mükâfatı yalnızca Allah'tan beklemiştir. Hz. Ömer halife olduktan sonra bir gün Habbâb'ın da bulunduğu bir mecliste Habbâb'a müşriklerden gördüğü işkenceyi sormuştu. O da sırtını açarak: “Ey Müminlerin Emiri! Sırtıma bak” dedi. Hz. Ömer sırtına bakınca şöyle dedi: “Bugün gibi hiçbir adamın sırtının bu şekilde olduğunu görmedim.” Habbâb ise şöyle devam eder: “Ateş yakılır, ben ateş üzerinde yatırılırdım ve ateşi ancak benim sırtımın yağı söndürürdü.”⁵²²

Başka bir rivâyette ise olay şöyle anlatılmaktadır. Hz. Ömer, halife olduğu dönemde yanında Habbâb'ın da bulunduğu bir sırada, İslâm uğruna çektikleri eza ve cefayı kastederek: “Yeryüzünde şu meclise bir tek adamdan daha layık olan kimse yoktur.” dedi. Hz. Habbâb (merak edip): “Ey Müminlerin Emiri! Kimdir o ?” diye sordu. Hz. Ömer: “Bilâl'dir.” diye cevap verdi.

Hz. Habbâb, “Ey Müminlerin Emiri! Bilâl, benden daha layık değildir. Müşriklerin içinde onu koruyanlar vardı, ama beni koruyan hiçbir kimse yoktu.” dedikten sonra müşrikler tarafından ateş içine yatırılmasını şöyle anlatmıştı: “Bir gün müşriklerin beni yakalayıp bir ateş yakarak onun içine attıklarını hatırlarım. Sonra, bir adam geldi ayağını göğsüme dayadı. Yerin sıcaklığı, benim sırtımla soğudu.” dedi. Sonra sırtını açtı. Ateş yanıklarından sırtı alaca olmuştu.⁵²³

Başka bir rivâyette de olay şöyle anlatılır. Hilâfeti zamanında Hz. Ömer'i ziyarete giden Habbâb'a halife, “Yanıma gel, bu meclise Ammâr'dan sonra senden daha lâayık kimse yoktur” diye iltifat etmiş, Habbâb da yıllar sonra bile izleri silinmeyen sırtındaki işkence kalıntılarını göstermişti⁵²⁴

⁵²² Teymî, *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, s. 382; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 2/439; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/147.

⁵²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/123; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/177-178; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317.

⁵²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/122; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 18/115 (34421), 20/382 (39352); İbn Mâce, “Sünnet”, 11 (153); Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/177; Teymî, *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, s. 383; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 43/437; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/324.

Habbâb b. Eret, vefat etmesine yakın bir zamanda karın bölgesindeki bir rahatsızlıktan dolayı sancılarını dindirmek ve tedavi olmak amacıyla yedi farklı yerden dağlanmak yaptırmış ama iyileşememişti. Çektiği bütün acılara rağmen ölümü temenni etmemek hususunda Resûlullah'ın tavsiyesini yerine getirmek için çabalamıştı. Böylece inançlı bir Müslümanın, intihar etmek yerine, Allah'a isyan anlamına gelebilecek sözlere bile yönelmeyeceğini ortaya koymuş oldu.

3.3. Habbâb b. Eret'in İslâmî İlimler Açısından Değeri

3.3.1. Hadis İlmi Açısından

Habbâb b. Eret'in Resûlullah'tan pek çok hadis rivâyet ettiği⁵²⁵ nakledilmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi Habbâb'ın tekrarlarıyla birlikte 32 hadis rivâyet ettiği bildirildiyse de bunun daha fazla olduğu daha önce ifade edildi.

3.3.2. Tasavvuf İlmi Açısından

Tasavvuf ve onun kurumları olan tarikatlar her devirde toplumların hayatında derin etkiler bırakan akımlar olmuştur. Zühdün tasavvufa dönüşü ise İslâm'ın farklı coğrafyalara yayılmasıyla hızlanmıştır.⁵²⁶

Zamanla ortaya çıkan bid'atlara karşı Ehl-i sünnet seçkinlerinin her an Allah'la birlikte olma ve gafletten sakınma gayretlerine hicrî 2. yüzyıldan itibaren tasavvuf denilmiştir. Tasavvufta Hz. Peygamber'in bazı sahâbîlere zikir telkin ettiğine inanılmaktadır. Bu zikir usullerinin sonraki nesiller tarafından devam ettirilmesiyle zikir silsileleri meydana gelmiş, bunlardan Hz. Ali ve Ebû Bekir'den gelenleri değişik kollarla günümüze kadar ulaşmıştır. İbadet ve zühd ile temayüz eden bazı sahâbîler tarafından bu halkanın ilk zinciri zikredilirken Habbâb b. Eret'in de isminden bahsedildiği⁵²⁷ aktarılmaktadır.

⁵²⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 11/559; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/317.

⁵²⁶ Mustafa Işık, "H. 4. yüzyıl'ın ilk yarısında, hadis kaynaklarında tasavvufun ayak sesleri -İbn Huzeyme ve İbn Hibban'ın Sahih'leri Özelinde-, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 32, (Mart 2022), s. 294.

⁵²⁷ Reşat Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, İstanbul, 2011, 40/120.

Habbâb b. Eret'in Resûlullah'tan sonra dünyalık nimetlere ulaştıklarından dolayı mükâfatlarının gitmesinden korktuğunu ifade etmesi⁵²⁸ zâhidliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Habbâb b. Eret'in bid'atların işlenmemesi hususundaki hassasiyeti, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma hususundaki gayreti, işkenceler karşısında isyan etmeden sabretmesi, dünya malına karşı olan tutumu, başkasına muhtaç olmadan geçimini helal yoldan kedisinin temin etmesi, refaha ulaşip sevaplarının azalması endişesinden dolayı ahirete göç etmeyi istemesi de onun zâhidliğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.3.3. Fıkıh İlmi Açısından

Fıkıh ilmi açısından bazı hükümleri Habbâb b. Eret'in rivâyetlerinden öğrenmekteyiz. Musibetlere sabredip isyan etmemek, ikrâh altında küfür lafzını söylemek, kefen ve kefenleme meselesi, ölümü temenni etmek, altın yüzük meselesi, dağlama ile tedavi olmak, öğle namazını ilk vakitte kılmak, korku namazı, gece namazı, zalim yöneticilere karşı durum, öğle ve ikindi namazında kıraatin varlığı gibi pek çok meselede Habbâb'ın rivâyetleri önem arz etmektedir.

3.3.4. Kıraat İlmi Açısından

On kıraat imamından biri olan Ebû Ca'fer el-Kârî'nin (ö. 130/747-48) kıraat ilmini Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hüreyre'den aldığı nakledildiği⁵²⁹ gibi Ebû Ca'fer'in Habbâb b. Eret'ten de kıraat ilmini öğrendiği nakledilmektedir.⁵³⁰ Mikdâm b. Ma'dikerib'den (ö. 87/706) nakledilmektedir: “Bizler, Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) yanına Şuarâ Suresi'ni okumasını isteyerek gittik. O ise şöyle dedi: “O (Şuarâ Suresi) benim yanımda tam olarak bulunmamaktadır. (Tam olarak ezberimde yok). Fakat O sureyi Resûlullah'tan (s.a.s.) alan Abdullah'ın babası

⁵²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/73 (3679).

⁵²⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, yy. 1417/1997, s.40.

⁵³⁰ Muhammed Ahmed Müflîh, vdğr. *Muqaddimât fî 'ilmi'l- kırâ'ât*, Amman: Dâru Ammâr, 1. Baskı, 1422/2001, s. 102.

Habbâb b. Eret'i tavsiye ederim.” dedi. Bunun üzerine Habbâb'ın yanına gittik. Habbâb ise sûreyi bize okudu.⁵³¹

Nakillerden Habbâb'ın Kur'ân-ı Kerîm'i ilk kaynağından öğrendiğini, ehl-i Suffe'de özel eğitim aldığını ve öğrencileri imtihan ederek bu alanda yetkin olduğunu gözlemlemekteyiz.

3.3.5. Tefsir İlmi Açısından

Habbâb b. Eret, ilk Müslümanlardan olup Resûlullah'ın (s.a.s.) yakın çevresinde bulunması ve bazı âyetlerin sebep-i nüzullerine şahit olmasından dolayı Habbâb'ın tefsir ilmi bakımından da değeri ortaya çıkmaktadır. Habbâb ile ilgili olan âyetlerin sıralaması “Mushaf” tertibine göre değil de “nüzul sırası” tertibine göre yapılacaktır. Böylece Habbâb b. Eret'in hayatının seyrine uygun bir yöntem izlenmiş olacaktır. Habbâb b. Eret ile ilgili âyetler nüzul sırası tertibine göre aşağıda verilmiştir:

- Şûrâ Sûresi 42/27. âyet

“Şayet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.”⁵³²

Habbâb b. Eret, bu ayetin kendileri hakkında indiğini ve bu ayetin inmesinde ise kendilerinin Benî Kureyza, Benî Nadîr ve Benî Kaynukâ'nın servetlerine bakıp onları istemelerinden dolayı Allah'ın (c.c.) indirdiğini söylemektedir.⁵³³

- A'râf Sûresi 7/49. âyet

⁵³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 7/87 (3980).

⁵³² Şûrâ, 42/27: وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنْزِلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

⁵³³ Sa'lebî (Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm), *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Â'sûr, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 1422/2002, 8/317; Vâhidî (Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed), *el-Vasîf fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1415/1994, 4/54.

“A‘râf ehli, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: “Ne topladığınız güç ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size bir yarar sağladı. ﴿48﴾ Allah’ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?” (Cennet ehline de şöyle derler:) “Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz.” ﴿49﴾”⁵³⁴

Âyette kâfirlerin ahiretteki acı sonları tasvir edilirken onların dünya hayatında rahmete/kurtuluşa ermeyecek diye yemin ettikleri kişiler zikredilirken bunlar arasında Habbâb b. Eret’in de ismi zikredilmektedir.⁵³⁵

- Meryem Sûresi 19/77-80. âyetler

Bu âyetler ile ilgili gerekli açıklama ayrı başlık halinde daha önce zikredildi.

- Kasas Sûresi

İbn Kesîr, Kasas Sûresinin tefsirine başlarken Ahmed b. Hanbel’in bu konu hakkındaki Habbâb b. Eret’in isminin zikredildiği rivâyetine yer vererek başlamaktadır.⁵³⁶

Ma’dikerib (ö. 21/641)’den nakledilmektedir: “Biz, Abdullah b. Mes‘ûd (ö. 32/652)’un yanına gidip Tâ-sîn-mîm el-mieteyn’i (Kasas Sûresini) okumasını istedik.” Abdullah ise “bunu tam olarak ezbere bilmiyorum. Fakat size bunu Resûlullah’tan bizzat öğrenen kişi olarak Habbâb b. Eret’i tavsiye ederim.” dedi. Bunun üzerine biz Habbâb’ın yanına gittik. Habbâb da bize bunu okudu.⁵³⁷

- İsrâ Sûresi 17/28. âyet

⁵³⁴ A‘râf, 7/48-49: ﴿48﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجُلًا يَّعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُم جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿49﴾ أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

⁵³⁵ Vâhidî, *el-Vasîf fi tefsiri ‘l-Kur‘âni ‘l-mecîd*, 2/371.

⁵³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü ‘l-Kur‘âni ‘l-‘azîm*, 6/198.

⁵³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 7/87 (3980).

*“Eğer sen kendin dahi rabbinden umduğun bir lütfu beklemek durumunda (ihtiyaç içinde) olduğun için onlara ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle! ﴿28﴾”*⁵³⁸

Bu âyetin Habbâb b. Eret, Bilâl-i Habeşi, Mehca’ ve Ammâr gibi yoksul sahâbîler hakkında indiği nakledilmektedir. İmkânı olmayan sahâbîler Resûlullah’tan (s.a.s.) istekte bulunuyorlardı. Resûlullah (s.a.s.) onların isteklerini yerine getiremeyince cevap da vermiyordu. Onlardan yüz çeviriyordu. Âyetin bu sebepten indiği⁵³⁹ nakledilmektedir.

- En’âm Sûresi 6/51-58. âyetler

Bu âyetler ile ilgili gerekli açıklama ayrı başlık halinde daha önce zikredildi.

- En’âm Sûresi 6/65. âyet

*“De ki: “Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi muhalif gruplara ayırıp birbirinize güçlerinizin acısını tattırmaya kâdirdir.” Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz!”*⁵⁴⁰

Daha önce ayrı başlık altında zikredilen korku namazı rivâyetinin bu âyet ile ilgili olduğu⁵⁴¹ nakledilmektedir.

- Sâd Sûresi 38/62-64. âyet

*“Ve soracaklar: “Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız adamları şimdi burada göremiyoruz! ﴿62﴾ Onları (haksız olarak) mı alaya almışız, yoksa (buradalar da) gözden mi kaçırdık?” ﴿63﴾ İşte bu, yani cehennem ehlinin birbiriyle çekişmesi olayı bir hakikattir. ﴿64﴾”*⁵⁴²

⁵³⁸ İsrâ, 17/28: *وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا*

⁵³⁹ Mukâtil b. Süleyman (Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr), *et-Tefsîrü’l-kebîr*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi, 1. Baskı, 1423/2002, 2/529.

⁵⁴⁰ En’âm, 6/65: *قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذَيِّقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ أَنْظُرْ كَيْفَ تُصَنَّفُ الْآيَاتُ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ*

⁵⁴¹ Abdürrezzâk, *et-Tefsîr*, 2/52; Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 9/304.

⁵⁴² Sâd, 38/62-64: *وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رَجُلًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْتَاهُمْ سَحَرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾*

Sâd Sûresi 62-63. âyetleri hakkında Ebû Cehil'in (kıyamet gününde) şöyle diyeceği nakledilir: "Bilâl, Ammâr, Suheyb, Habbâb ve falanca şahıs nerededir? Biz onları dünyadayken şerli kişiler olarak kabul edip onlarla alay ederdik. Onların cehennemde olacağını zannettiğimiz halde ateşin içinde onları görmüyoruz. Yahut gözlerimiz mi onları göremedi."⁵⁴³

- Nahl Sûresi 16/41-42. âyetler

*Zulme uğramaları yüzünden Allah uğrunda göç edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz; âhiret eciri ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler! (41) Onlar güçlülere katlanan, rablerine güvenen kimselerdir. (42)*⁵⁴⁴

Bu âyetin Resûlullah'ın ashâbından 6 kişi hakkında indiği rivâyet edilmektedir. Bunların Bilâl-i Habeşî, Ammâr b. Yasîr, Suheyb b. Sinân, Habbâb b. Eret, Hz. Âişe ve Cebr b. Atîk oldukları ifade edilir. Bunlara işkence edildikleri daha sonra ise Suheyb b. Sinân'ın kendisi ücreti karşılığında satın aldığı nakledilir. Bakara Sûresi 207. âyet⁵⁴⁵ burada zikredilir ve diğer kişilerin Medine'ye hicret ettikleri⁵⁴⁶ nakledilir.

- Nahl Sûresi 16/106. âyet

*"Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlarıdır; bunlar için çok büyük bir azap vardır. (106)"*⁵⁴⁷

إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ (٦٤)

⁵⁴³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/187; Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 20/136.

⁵⁴⁴ Nahl, 16/41-42: وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبُوْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جُزْءَ الْأَجْرِ الْأَكْبَرِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٤١) الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (٤٢)

⁵⁴⁵ Bakara, 2/207: وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۚ وَالَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ عَلَىٰ مَا ظَلَمُوا فَيُبَايِعُونَكَ عَلَىٰ الْكَفْرِ ۚ فَهُمْ سَاءٌ مَّا يَفْعَلُونَ (٢٠٧) *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder / kendi nefsini satın alır."*

⁵⁴⁶ Cürcânî (Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed), *Dürcüd'd-dürer*, nşr. Tal'ât Salâh el-Ferhan - Muhammed Edib Şekür, Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1430/2009, 2/186.

⁵⁴⁷ Nahl, 16/110:

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

İşkenceye uğrayan zayıf durumda olan Müslümanların işkence anında küfür sözlerini söyledikleri ancak Habbâb b. Eret'in bu sözleri söylemediği⁵⁴⁸ nakledilmektedir. Âyette kalben inanılmadığı sürece dil ile yapılan inkâr sözleri hususunda her ne kadar müsaade varsa da Habbâb b. Eret zorluğu seçerek imanın zirvesinde olduğunu kanıtlamış oldu.

- Bakara Sûresi 2/214. âyet

*“Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.”*⁵⁴⁹

Âyette ifade edilen “sizden öncekiler” ne çekmişti de “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demişlerdi. Daha önce zikredildiği üzere Habbâb b. Eret'in, Kâbe’de bulunan Resûlullah’a gelip müşriklerin işkencelerinden şikâyet eder ve “Ya Resûlullah! Allah’tan bizim için yardım isteyemez misin?” dedi...⁵⁵⁰ Bakara Sûresi 214. âyetin işte bu olay üzerine indiği⁵⁵¹ nakledilmektedir.

- Diğer Âyetler

Müşriklerin alaya aldıkları ve küçümsedikleri kişiler Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilirken ilk sabâbîlerden olması münasebetiyle Habbâb b. Eret'in de isminden sıkça bahsedilir. İlave bilgi bulunmayıp sadece Habbâb’ın isminin zikredildiği bu âyetleri ayrı ayrı başlık altında topladığımız zaman araştırmanın hacmi artacaktır. Bu bakımdan âyet-i kerimede ifade edildiği üzere alaya alınan, hor görülen, zulme uğrayan veya iman ettiği haber verilen ilk grup içerisinde Habbâb b. Eret'in olduğu kabul edilmeli ve ilgili âyet Habbâb b. Eret ile ilişkilendirilebilir. Bakara (2/207), En’âm (6/51), Kehf (18/28), Mü’minûn (23/110) âyetleri örnek olarak verilebilir.

⁵⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 14/375.

⁵⁴⁹ Bakara, 2/214: *أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتَّخَلَّوْا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْزِئِينَ وَالصَّارِفُونَ حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ*

⁵⁵⁰ Buharî, “Menâkıbü’l-ensâr”, 29.

⁵⁵¹ İbn Kesîr *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 1/427.

SONUÇ

Bu araştırmada İslâm'ın ilk tebliğ edilmesi esnasında 20'li yaşlarında hemen Müslüman olan ve 73 yaşına kadar tüm gücüyle İslâm dini için çalışan Habbâb b. Eret'in hayatı, rivâyetleri ve hadisçiliği konu edilmiştir.

Habbâb b. Eret'in vefatı hakkında 37/657-658 yılında vefat ettiği haber verilmekle birlikte kaç yaşında vefat ettiği hakkında birkaç farklı rivâyet bulunmaktadır. Kaynak eserlerde 73 yaşında vefat ettiği naklinden hareketle Habbâb'ın milâdi olarak 586 yılında doğduğu neticesine ulaşılmıştır. Hz. Peygamber'in 11/632 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde ise Habbâb'ın 45-50 yaşlarında olduğunu görmekteyiz. Savaşlara katılmak dışında hayatını genel olarak Mekke, Medine ve Kûfe'de geçirdiğini, en son olarak Kûfe'de vefat ettiği bilinmektedir.

Temîm kabilesinde doğup Mekke'ye köle olarak getirildiğinden ve sahip çıkacak tanıdığı kimsenin olmamasından dolayı müşriklerin işkencelerine maruz kalmıştır.

Araştırma neticesinde Habbâb (حباب) isminin bazı eserlerde farklı şekilde olduğu ve bazı eserlerde de babası olarak bahsedilen Eret'in (أرت) isminin farklı yazıldığı görülmüştür. Ayrıca yazım hatası olarak görülebilecek farklı şekillerin sahih hadis kitaplarında bulunmadığı görülmüştür.

Sahâbe râvileri hakkında bilgi veren eserlerde Habbâb isminde toplamda 12 tane isimle karşılaşılmıştır. Bu isimlerin bazılarının aynı şahsı ifade ettiği neticesine ulaşılmış ve Habbâb b. Eret ile karıştırılan diğer Habbâblar açıklanmıştır.

Habbâb'ın ailesi ve nesli hakkında da eşi Müleyke, oğlu Abdullah ve kızı Zeyneb'den bahsedilmektedir. Habbâb b. Eret hakkında oğlundan ve kızından gelen rivâyet bulunmakla birlikte eşi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Habbâb b. Eret, Müslüman olduğu ilk günden Hz. Peygamber'in vefat ettiği güne kadar Hz. Peygamber'in yanından neredeyse hiç ayrılmamış olup tabiri caizse Hz. Peygamber neredeyse Habbâb da orada bulunmuştur. Hicrete iştirak etmesi ve tüm savaşlara katılması da bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Habbâb'ın Hz. Peygamber'in dizinin dibinde bulunması ve ashâb-ı Suffe'den olması sebebiyle Resûlullah (s.a.s.) dışında bir hocasından söz etmek mümkün görülmemektedir. Her ne kadar diğer sahâbe ile ilmî müzakerelerde bulunmuş olsa da Habbâb'ın nakilde bulunduğu sahâbe râvi bulunmamaktadır.

Habbâb b. Eret, İslâm dinine hizmet anlamında pek çok alanda aktif görev almıştır. Savaşlarda mücahit, Kur'ân öğretiminde muallim, savaştaki ganimetleri taksim eden, savaş için kılıç ve demir işleri yapan demir ustası, işkencelere maruz kalıp sabreden ve dünyanın aldatmasından korkan zâhid, geçimini temin eden aile babası, duvar işlerinden anlayan usta gibi Habbâb'ın pek çok mahareti bulunmaktadır.

Habbâb b. Eret'e mükerrerleriyle birlikte 32 tane rivâyetin bulunduğu ve bu durumun bazı eserlerde zikredildiği daha önce bahsedilmişti. Bu rivâyetlerin ise sadece *Müsned-i Ahmed b. Hanbel* ve *Sahîhayn* olduğu zikredilmekte olup diğer eserlerdeki rivâyetlerin varlığına değinilmemektedir. Habbâb'ın rivâyetlerinin sayısı ise daha önce bahsedilen eserlerdeki bilginin aksine olup bu 3 eser dışında da pek çok hadis kitabında Habbâb'a isnâd edilen rivâyetler bulunmaktadır. Merfû, mevkûf ve mükerrer rivâyetlerle Habbâb'a isnâd edilen çok sayıda rivâyet vardır. Yapılan araştırmamızda ise hicrî III. yüzyıl öncesi olarak gelen 16 farklı konuda 140 rivâyet ve hicrî III. yüzyıl sonrasında ise 5 farklı konuda 5 rivâyet ele alınmıştır. Habbâb'a isnâd edilen rivâyetlerin sayısı ise sadece bunlarla sınırlı da değildir.

Son olarak Habbâb b. Eret hakkında Hz. Ali'nin sözü ile çalışmamızı tamamlıyoruz. “Allah (c.c.) Habbâb'a rahmet eylesin. İsteyerek Müslüman oldu, Allah'ın emrine itaat ederek hicret etti, mücahit olarak yaşadı, bedenine çektirilen işkenceler ve hastalığı ile imtihan edildi. Allah güzel amel işleyeninin amelini zayi etmez”

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27), *et-Tefsîr*, 3 cilt, thk. Mahmûd Muhammed Abduh, nşr. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1419/1998.

_____, *el-Muşannef fi’l-ḥadîs*, 11 cilt, thk. Merkezü’l-Buhûs Dâru’t-Ta’sîl, nşr. Dâru’t-Ta’sîl, 2. Baskı, Beyrut, 1437/2013.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned*, 50 cilt, thk. Şuayb Arnavûtî - Âdil Mürşid, nşr. Müessesetü’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1421/2001.

_____, *Fezâ’ili’s-şahâbe*, 2 cilt, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, nşr. Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1403/1983.

Ali el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *el-Maşnû‘ fi ma’rifeti’l-ḥadîsi’l-mevzû‘*, 1 cilt (272 sayfa), thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, nşr. Müessesetü’r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut, 1398/1978.

Algül, Hüseyin, “Mus‘ab b. Umeyr”, *DİA*, 31. cilt, Ankara, 2020.

Askerî, Ebû Ahmed el-Hasen b. Abdillâh b. Saîd el-Askerî (ö. 382/992), *Taḥfîfâtü’l-muḥaddiṣîn fi ġarîbi’l-ḥadîs*, 2 cilt, thk. Mahmud Ahmed Mirâ, nşr. el-Matbaatü’l-Ârabiyyetü’l-Hadîse, 1. Baskı, Kahire, 1402/1982.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1010), *el-Evâ’il*, 1 cilt (443 sayfa), nşr. Dâru’l-Beşîr, 1. Baskı, Mısır, 1408/1987.

Âşıkkutlu, Emin, “Tahvîl”, *DİA*, 39. cilt, İstanbul, 2010.

Avcı, Casim, “Kûfe”, *DİA*, 26. cilt, Ankara, 2002.

_____, “Kurayza (Benî Kurayza)”, *DİA*, 26. cilt, Ankara, 2002.

_____, “Medâin”, *DİA*, 28. cilt, Ankara, 2003.

Aycan, İrfan, “Rebîa (Benî Rebîa)”, *DİA*, 34. cilt, İstanbul, 2007.

_____, “Temîm (Benî Temîm)”, *DİA*, 40. cilt, İstanbul, 2011.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *‘Umdetü’l-kārî fî şerhi Şahîhi’l-Buḥârî*, 25 cilt, nşr. Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut, 1431/2010.

Azizova, Elnure, “Zühre (Benî Zühre)”, *DİA*, 44. cilt, İstanbul, 2013.

Bakır, Abdulhalik, “Basra”, *DİA*, 5. cilt, İstanbul, 1992.

Baktır, Mustafa, “Suffe”, *DİA*, 37. cilt, İstanbul, 2009.

Baytop, Turhan - ÖZEL, Ahmet, “Misvak”, *DİA*, 30. cilt, Ankara, 2020.

Begavî, Ebü'l-Kāsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân el-Begavî (ö. 317/929), *Mu‘cemü’ş-şahâbe*, 5 cilt, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekennî, nşr. Mektebetü Dâru’l-Beyan, 1. Baskı, Kuveyt, 1421/2000.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî (ö. 279/892-93), *Ensâbü’l-eşrâf*, 13 cilt, thk. Suheyl Zekkar - Riyaz ez-Zirikli, nşr. Dâru’l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1417/1996.

_____, *Fütûhu’l-büldân*, 1 cilt (456 sayfa), nşr. Mektebetü’l-Hilâl, Beyrut, 1408/1988.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâ’ilü’n-nübüvve*, 7 cilt, nşr. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1405/1984.

_____, *es-Sünen (es-Sünenü’l-kübrâ)*, 11 cilt, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, nşr. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 1424/2003.

_____, *Şu‘abü’l-îmân*, 13 cilt, thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmid, nşr. Mektebetü’r-Rüşd, 1. Baskı, Riyad, 1423/2003.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlîk el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *el-Müsned (el-Müsnedü’l-kebîr ve el-Baḥrî’z-zehḥâr)*, 18 cilt, thk.

Mahfuzurrahmân Zeynullâh - Âdil b. Sa'd - Sabrî Abdülhâlık Şâfiî, nşr. Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Baskı, Medine, 1988-2009/1408-1430.

Bozkurt, Nebi - KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, 28. cilt, Ankara, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870), *el-Câmi 'u's-şahîh (Şahîh-i Buḥârî)*, 7 cilt, thk. Mustafa Dîb el-Boğâ, nşr. Dâru İbn Kesîr, 5. Baskı, Dımaşk, 1414/1993.

_____, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8 cilt, thk. Şeyh Mahmud Muhammed Halil, nşr. Matbaatü Cem'iyyet-i Dâiratu'l-Ma'rifeti'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, ty.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, 1 cilt (280 sayfa), thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, nşr. Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut, 1411/1911.

Cenedî, Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb el-Cenedî (ö. 732/1332), *Kitâbü's-Sülûk fî tabakâti'l-'ulemâ' ve'l-mülûk*, 2 cilt, thk. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn el-Ekvâ' el-Hîvalî, nşr. Mektebetü'l-İrşâd, 2. Baskı, San'â, 1416/1995.

Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî (ö. 600/1203), *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 10 cilt, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, nşr. Dâru ğerâs, Kuveyt, 1437/2016.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), *Dürcüd'd-dürer (Derecü'd-dürer)*, 2 cilt, nşr. Tal'ât Salâh el-Ferhan - Muhammed Edîb Şekûr, nşr. Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Ürdün, 1430/2009.

Çağrııcı, Mustafa, "Fitne", *DİA*, 13. cilt, İstanbul, 1996.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen (Sünenü'd-Dârimî / Müsnedü'd-Dârimî)*, 4 cilt, thk.

Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, nşr. Dâru'l-Muğnî, 1. Baskı, Riyad, 1412/2000.

Dursun, Davut, "Etiyopya", *DİA*, 11. cilt, İstanbul, 1995.

Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen (Sünen-ü Ebî Dâvûd)*, 4 cilt, thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Kâmil Karabellî, nşr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1430/2009.

Ebû Nuaym, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, 10 cilt, nşr. Matbaatü's-Saâdet, Mısır, 1394/1974.

_____, *Ma'rifetü's-şahâbe*, 6 cilt, thk. Âdil b. Yûsûf el-Azâzî, nşr. Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1. Baskı, Riyad, 1419/1998.

Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî (ö. 307/919), *el-Müsned*, 13 cilt, thk. Hüseyin Selim Esed, nşr. Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Baskı, Dimaşk, 1404/1984.

Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Harâc*, 1 cilt (276 sayfa), thk. Taha Abdurraûf Sa'd - Sa'd Hasan Muhammed, nşr. el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, ty.

Emîr es-San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San'ânî (ö. 1182/1768), *et-Tenvîr şerhu Câmi'i's-şagîr*, 11 cilt, thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhîm, nşr. Mektebetü dâri's-Selâm, 1. Baskı, Riyad, 1432/2011.

Ertürk, Mustafa, "Havz-ı Kevser", *DİA*, 16. cilt, İstanbul.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî (ö. 370/980), *Tehzîbü'l-luğa*, 8 cilt, thk. Muhammed Ivaz Mer'ab nşr. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1422/2001.

Fayda, Mustafa, "Âs b. Vâil", *DİA*, 3. cilt, İstanbul, 1991.

_____, “Bedir Gazvesi”, *DİA*, 5. cilt, İstanbul, 1992.

_____, “Câhiliye”, *DİA*, 7. cilt, İstanbul, 1993.

_____, “Ebû Bekir” *DİA*, 10. cilt, İstanbul, 1994.

_____, “Fil Vak’ası”, *DİA*, 13. cilt, İstanbul, 1996.

Feyyûmî, Ebû’l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö. 770/1368-69), *el-Mişbâhu’l-münîr fî ġarîbi’ş-şerhi’l-kebîr*, 2 cilt, nşr. el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, 1431/2010.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, “Dârünnedve”, *DİA*, 8. cilt, İstanbul.

Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Ķāmûsü’l-muġît*, 1 cilt (1357 sayfa), thk. Muhammed Naîm Araksûsî, nşr. Müessesetü’r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut, 1462/2005.

Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî (ö. 320/932), *Nevâdirü’l-uşûl fî ma’rifeti aġbâri’r-Resûl*, 4 cilt, thk. Abdurrahman Umeyra, nşr. Dâru’l-Cîl, yy. ty.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55), *et-Tabakât (Tabakâtü’ Halîfe b. Hayyât)*, 1 cilt (764 sayfa), thk. Suhayl Zakkâr, nşr. Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 1414/1993.

_____, *et-Târîh*, 1 cilt (480 sayfa), thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, nşr. Müessesetü’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 1397/1977.

Hamîdullah, Muhammed, “Hilfû’l-fudûl”, *DİA*, 18. cilt, İstanbul, 1998.

Hamîdullah, Muhammed - AVCI, Casim, “Uhud Gazvesi”, *DİA*, 42. cilt, İstanbul.

Hatîb el-Baġdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Baġdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Baġdâd*, 16 cilt, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, nşr. Dâru’l-Maġribî’l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut, 1422/2002.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Me'âlimü's-Sünen*, 4 cilt, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, nşr. el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Halep, 1351/1932.

Herevî, Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Abdullah b. Ahmed b. Yusuf el-Herevî (ö. 405/1015), *el-Mu'cem fî müştebihi esâmî'l-muhaddisîn*, 1 cilt (272 sayfa), thk. Nazer Muhammed el-Fariyabi, nşr. Mektebetü'r-Rüşd, 1. Baskı, Riyad, 1411/ 1990.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405), *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, 10 cilt, thk. Hüsameddin el-Kudsî, nşr. Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414/1994.

Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Kureşî el-Humeydî (ö. 219/834), *el-Müsned*, 2 cilt, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, nşr. Dâru's-Sekâ, 1. Baskı, Dimaşk, 1417/1996.

Işık, Mustafa, *-5NİK'dan Hareketle- Hadisleri Anlama Yöntemi*, 1 cilt (416 sayfa), nşr. Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2018.

_____, "H. 4. Yüzyıl'ın İlk Yarısında, Hadis Kaynaklarında Tasavvufun Ayak Sesleri -İbn Huzeyme ve İbn Hibban'ın Sahih'leri Özelinde-, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 32, (Mart 2022), s. 283-297.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 4 cilt, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, nşr. Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut, 1412/1992.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfî (ö. 571/1176), *Târîhu Dimaşk*, 80 cilt, thk. Âmr b. Ğarame el-Amravî, nşr. Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1415/1995.

İbn Battâl el-Kurtubî, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Câmi'i's-şahîh*, 10 cilt, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, nşr. Mektebetü'r-Rüşd, 2. Baskı, Riyad, 1423/2003.

İbn Ca'd, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî (ö. 230/844-45), *el-Müsned*, 1 cilt (496 sayfa), thk. Âmir Ahmed Haydar, nşr. Müessesetü Nâdir, 1. Baskı, Beyrut, 1410/1990.

İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî (ö. 279/892-93), *et-Târîhu'l-kebîr*, 4 cilt, thk. Salâh b. Fethî Helel, nşr. el-Fârûku'l-Hadîse, 1. Baskı, Kâhire, 1424/2004.

İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9 cilt, nşr. Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1271/1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Muşannef*, 25 cilt, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz eş-Şeserî, nşr. Dâru Kunûzi İşbilya, 1. Baskı, Riyad, 1436/2010.

_____, *el-Müsned*, 2 cilt, thk. Adil b. Yusuf el-Azazî - Ahmed b. Ferid el-Mezidî, nşr. Dâru'l-Vatan, 1. Baskı, Riyad, 1418/1997.

İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860), *el-Muhabber*, 1 cilt (502 sayfa), thk. Ilse Lichtenstädter, nşr. Dâru'l-Âfâki'l-Cedîd, Beyrut, ty.

İbn Habîb, Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî (ö. 238/853), *Muhtaşar fi't-tıbb*, 1 cilt (121 sayfa), thk. Muhammed Emin ed-Danâvî, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1419/1998.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449), *el-İşâbe fi't-temyîzi's-şahâbe*, 8 cilt, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavviz, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1415/1994.

_____, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*, 13 cilt, thk. Muhibbüddin el-Hatîb vdğr. nşr. Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 1379/1959.

_____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12 cilt, nşr. Dâiretü'l-maârifî'n-Nizâmiyye, 1. Baskı, Hindistan, 1326/1908.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *el-Muḥallâ*, 12 cilt, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *el-Mecrûḥîn mine'l-muḥaddisîn ve'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3 cilt, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed, nşr. Dâru'l-Va'y, 1. Baskı, Haleb, 1396/1976.

_____, *eş-Şaḥîḥ (el-Müsnedü's-şahîḥ 'ale't-teḳâsîm ve'l-envâ', Şaḥîḥu İbn Hibbân, es-Sünen, et-Teḳâsîm ve'l-envâ')*, 8 cilt, thk. Muhammed Ali Sönmez - Hâlis Aydemir, nşr. Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrut, 1433/2012.

_____, *eş-Şikât*, 9 cilt, nşr. Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1. Baskı, Haydarâbât, 1393/1973.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdûlmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye (Sîretü İbn Hişâm, Sîretü Resûlillâh)*, 2 cilt, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî, nşr. Mektebetü ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı, Mısır, 1375/1955.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *eş-Şaḥîḥ (Şaḥîḥi İbn Huzeyme)*, 2 cilt, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, nşr. el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut, 1424/2003.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *es-Sîre (Sîretü İbn İshâk / Kitâbü's-Siyer ve'l-meḡâzî)*, 1 cilt (381 sayfa), thk. Suhayl Zakkâr, nşr. Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1398/1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm*, 9 cilt, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddîn, nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1419/1998.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-Ma'ârif*, 1 cilt (667 sayfa), thk. Servet Ukkâşe, nşr. el-Hey'etü'l-Mısrıyyetü'l-Âmme, 2. Baskı, Kahire, 1413/1992.

_____, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, 1 cilt (528 sayfa), nşr. el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Baskı, Beyrut, 1419/1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen (Sünen-ü İbn Mâce)*, 5 cilt, thk. Şuayb Arnâvût - Âdil Mürşid - Muhammed Kâmil Karabelli - Abdulalâtîf Hırzullah, nşr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 1. Baskı, Beyrut, 1430/2009.

İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Alî b. Hibetillâh b. Alî el-İclî (ö. 475/1082), *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif mine'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-ensâb*, 7 cilt, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, 15 cilt, nşr. Dâru Sâdır, 3. Baskı, Beyrut, 1414/1993.

İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî (ö. 428/1036), *Ricâlü Şahîhi Müslim*, 2 cilt, thk. Abdullah el-Leysî, nşr. Dâru'l-Mâ'rife, 1. Baskı, Beyrut, 1407/1987.

İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005), *Ma'rifetü's-şahâbe*, 1 cilt (985 sayfa), thk. Âmir Hasan Sabrî, nşr. Câmiatü'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Müttahide, 1. Baskı, Beyrut, 1426/2005.

İbn Mende, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. İshâk el-Abdî el-İsfahânî (ö. 470/1078), *Müstahrec min kütübi'n-nâs li't-tezkire ve'l-müstetraf min ahvâli'n-nâs li'l-ma'rife*, 3 cilt, thk. Âmir Hasan Sabrî et-Temîmî, nşr. Vizâretü'l-Adl ve's-Suûni'l-İslâmiyye, Bahreyn, ty.

İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853), *el-Müsned*, 5 cilt, thk. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî, nşr. Mektebetü'l-İmân, 1. Baskı, Medine, 1412/1991.

İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî (ö. 795/1393), *Câmi'ü'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'i'l-kilem*, 2 cilt, thk. Şuayb Arnâvût, nşr. Müessesetü'r-Risâle, 7. Baskı, Beyrut, 1422/2001.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî (ö. 230/845), *eṭ-Tabakâtü'l-kübrâ*, 13 cilt, thk. Muhammed Abdulkadîr Âta, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.

İbn Zencûye, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî (ö. 251/865), *Kitâbü'l-Emvâl*, 3 cilt, thk. Şâkir Zîb Feyyâz, nşr. Merkezü'l-Melîk Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Baskı, Mekke, 1406/1986.

İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940), *Kitâbü'l-Ezdâd*, 1 cilt (428 sayfa), thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, nşr. el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1407/1987.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, 10 cilt, thk. Abdusselâm Tedmûrî, nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1417/1997.

_____, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, 8 cilt, thk. Ali Muhammed Muavviz - Ahmed Abdulmevcûd, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1415/1994.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *A'mârü'l-a'yân*, 1 cilt (200 sayfa), thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, nşr. Mektebetü'l-hâncî, 1. Baskı, Kahire, 1414/1994.

_____, *el-Muntaẓam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, 19 cilt, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1412/1992.

_____, *el-Müctebâ mine'l-müctenâ*, 1 cilt (102 sayfa), thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî, nşr. Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1. Baskı, Kahire, 1419/1999.

_____, *Telkîhu fûhûmi ehli'l-eşer fî 'uyûni't-târîh ve's-siyer*, 1 cilt (530 sayfa), nşr. Dâru'l-Erkam, 1. Baskı, Beyrut, 1418/1997.

İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî (ö. 909/1503), *Baḥrû'd-dem fî men tekelleme fîhi el-İmâm Aḥmed bi-medḥ ev zem*, 1 cilt (197 sayfa), thk. Ravhiye Abdurrahman es-Süveyfî, nşr. Dâru'l-Kütüb'i-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1413/1992.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî (ö. 804/1401), *et-Tavzîḥ li-şerḥi'l-Câmi 'i's-şahîḥ*, 36 cilt, thk. Dâru'l-Fellâh, nşr. Dâru'n-Nevâdir, 1. Baskı, Dımaşk, 1429/2008.

İclî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah, b. Salih el-İclî el-Kufî (ö. 261/875), *Ma'rifetü's-şikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-ḥadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve aḥbârihim (Târîhu's-şikât)*, 2 cilt, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bustî, nşr. Mektubetü'd-Dâr, 1. Baskı, Medine, 1405/1985.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, 8 cilt, thk. Yahyâ İsmâîl, nşr. Dâru'l-Vefâ, 1. Baskı, Mısır, 1419/1998.

Kâhirî, Hasan b. Alî b. Süleymân Ebû Muhammed el-Bedr el-Feyyûmî el-Kâhirî (ö. 870/1465), *Fethu'l-ḡarîbi'l-mücîb 'ale't-Tergîb ve't-terhîb li'l-İmâm el-Münzirî*, thk. Muhammed İshâk Muhammed Âli İbrâhîm, nşr. Mektebetü Dâri's-Selâm, Riyad, 1. Baskı, 1439/2018.

Kandemir, M. Yaşar, “Habbâb b. Eret”, *DİA*, 14. cilt, İstanbul, 1996.

Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî el-Kelâbâzî (ö. 398/1008), *Ricâlü Şahîhi'l-Buḥârî: el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-şika ve's-sedâd ellezîne aḥrece lehümü'l-Buḥârî fî Câmi'ih*, 2 cilt, thk. Abdullah el-Leysî, nşr. Dâru'l-Mâ'rife, 1. Baskı, Beyrut, 1407/1987.

Keskin, Mehmet, “Kefen”, *DİA*, 25. cilt, Ankara, 2022.

Köksal, M. Asım, “Dârulerkam”, *DİA*, 8. cilt, İstanbul, 1993.

Küçük, Raşit, “Abâdile”, *DİA*, 1. cilt, İstanbul, 1988.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Hicaz”, *DİA*, 17. cilt, İstanbul, 1998.

Ma‘mer b. Râşid, Ebû Urve Ma‘mer b. Râşid el-Basrî es-San‘ânî (ö. 153/770), *el-Câmi‘* (Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin *el-Muşannef*’indeki 10 ve 11. cilt), 2 cilt, thk. Habîbu’r-Rahmân el-A‘zamî, nşr. el-Mektebetü’l-İslâmî, 2. Baskı, Beyrut, 1403/1983.

Mâverîdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverîdî (ö. 450/1058), *A‘lâmü’n-nübüvve*, 1 cilt (248 sayfa), nşr. Mektebetü’l-Hilâl, 1. Baskı, Beyrut, 1409/1988.

Mizzî, Ebü’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 35 cilt, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, nşr. Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1400/1980.

Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî (ö. 762/1361), *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 12 cilt, thk. Adil b. Muhammed, Usame b. İbrahim, nşr. el-Fârûk el-Hadîse li’t-Tıbaâti ve’n-Neşr, 1. Baskı, Kahire, 1422/2001.

Mukâtil b. Süleyman, Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), *et-Tefsîrû’l-kebîr (Tefsîru Mukâtil b. Süleymân)*, 10 cilt, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, nşr. Dâru İhyâi’t-Turâsî, 1. Baskı, Beyrut, 1423/2002.

Mübârekpûrî, Ebü’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrrahîm el-Mübârekpûrî (1865-1935), *Tuhfetü’l-ahvezî şerhu Câmi‘i’t-Tirmizî*, 10 cilt, nşr. Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ty.

Müberred, Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900), *el-Kâmil fî’l-luğa ve’l-edeb*, 4 cilt, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim, nşr. Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 3. Baskı, Kahire, 1417/1997.

Müflîh, Muhammed Ahmed - ŞÜKRÎ, Ahmed Hâlid - MANSÛR, Muhammed Halîd, *Muḳaddimât fî 'ilmi'l- kırâ'ât*, 1 cilt (257 sayfa), nşr. Dâru Ammâr, 1. Baskı, Amman, 1422/2001.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-ḳadîr şerḩu'l-Câmi 'i's-şagîr*, Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356/1937.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi 'u's-şahîḩ*, 5 cilt, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1374/1955.

Nâsırüddin el-Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsırüddin b. Nûḩ Necâtî b. Âdem (ö. 1420/1999), *Ża 'ifü'l-Câmi 'i's-şagîr ve ziyâdâtüh*, 1 cilt (939 sayfa), thk. Züheyr eş-Şâvîş, nşr. el-Mektebetü'l-İslâmî, yy. ty.

Nasr b. Müzâḩim, Ebü'l-Fazl Nasr b. Müzâḩim b. Seyyâr el-Minkârî et-Temîmî (ö. 212/827-28), *Vaḳ'atü Şıffîn*, 1 cilt (691 sayfa), thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, nşr. Müessesetü Arabiyyetü'l-Hadîse, 2. Baskı, Kahire, 1382/1962.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen (el-Müctebâ mine's-Sünen / es-Sünenü's-Sugrâ li'n-Nesâî)*, 9 cilt, thk. Abdülfettâḩ Ebû Gudde, nşr. Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. Baskı, Halep, 1406/1986.

_____, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 12 cilt, thk. Hasan Abdü'l-Mün'im Şelebî, nşr: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 1421/2001.

Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdillâḩ Nuaym b. Hammâd b. Muâviye el-Huzâî el-Mervezî (ö. 228/843), *el-Fiten ve'l-melâḩim*, 2 cilt, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri, nşr. Mektebetü't-Tevhîd, 1. Baskı, Kahire, 1412/1991.

Oruçhan, Osman, "Ümmetimden Yetmiş Bin Kişi Cennete Sorgusuz Girecektir." Hadisi Üzerine Metin Eksenli Bir Analiz ve Değerlendirme, *The journal of academic social science studies*, Yıl: 2, Sayı: 6, (Şubat 2013), s. 1769-1802.

Öngören, Reşat, “Tasavvuf”, *DİA*, 40. cilt, İstanbul, 2011.

Önkal, Ahmet, “Hicret”, *DİA*, 17. cilt, İstanbul, 1988.

_____, “Huzâa (Benî Huzâa)”, *DİA*, 18. cilt, İstanbul, 1998.

Öz, Mustafa, “İsti‘râz”, *DİA*, 23. cilt, İstanbul, 2001.

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek -Fıkhi Hadisler Bağlamında Bir İnceleme-*, 1 cilt (415 sayfa), nşr. Otto Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2017.

Özel, Ahmet, “Alkame b. Kays”, *DİA*, 2. cilt, İstanbul, 1989.

Öztürk, Levent, “Necâşî Ashame”, *DİA*, 32. cilt, İstanbul, 2006.

Polat, Selahattin, “Ferd”, *DİA*, 12. cilt, İstanbul, 1995.

Rabâî, Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed er-Rabâî (ö. 379/989), *Târîhu mevlidi'l-‘ulemâ’ ve vefeyâtihim*, 2 cilt, thk. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, nşr. Dâru'l-Âsımeti, Riyad, 1410/1989.

Sa‘lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî en-Nîsâbüî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân ‘an tefsîri'l-‘Kur’ân*, 10 cilt, thk. Ebû Muhammed b. Â‘şûr, nşr. Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1422/2002.

Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî (ö. 911/1506), *Vefâ’ü'l-vefâ bi-aḥbâri dâri'l-Muştafâ*, 4 cilt, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsûṭ*, 31 cilt, ed. Mustafa Cevat Akşit, çev. Heyet, nşr. Gümüşev Yayınları, İstanbul, 1429/2008.

Sindî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî (ö. 1138/1726), *Hâşiyetü's-Sindî ‘alâ Süneni İbn Mâce*, 2 cilt, nşr. Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty.

Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî el-Mâlekî (ö. 581/1185), *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 7 cilt, thk. Ömer Abdüsselâm es-Sülemî, nşr. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1421/2000.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, 2 cilt, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, nşr. Dâru Taybe, yy. ty.

_____, *Cem'u'l-cevâmi'*, 25 cilt, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic, Abdulhamîd Muhammed Nedâ ve Hasan Îsâ Abduzzâhir, nşr. el-Ezherü's-Şerîf, 2. Baskı, Kahire, 1426/2005.

Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd (es-Sîretü's-Şâmiyye)*, 12 cilt, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavviz, nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1414/1993.

Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî el-Binkesî (ö. 335/946), *el-Müsned*, 3 cilt, thk. Mahfûzürrahman Zeynullah, nşr. Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Baskı, Medine, 1410/1990.

Şeyho, Rızkullah b. Yusuf b. Abdilmesih Ya'kûb Şeyho el-Yesûî (ö. 1346/1927), *en-Naşrâniyye ve âdâbühâ beyne 'Arabi'l-Câhiliyye*, 1 cilt (226 sayfa), yy. ty.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-evsâf*, 10 cilt, thk. Târık b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, nşr. Dâru'l-Hameyn, Kahire, 1415/1995.

_____, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 25 cilt, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, nşr. Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Baskı, Kahire, 1415/1994.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 24 cilt, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, nşr. Dâru Hicr, 1. Baskı, Riyad, 1422/2001.

_____, *Târîhu't-Taberî (Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk)*, 11 cilt, nşr. Dâru't-Türâs, 2. Baskı, Beyrut, 1378/1967.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Me'âni'l-âşâr*, 5 cilt, thk. M. Zührî en-Neccâr - M. Seyyid Câdelhak, nşr. Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, Beyrut, 1414/1994.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), *el-Müsned*, 4 cilt, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, nşr. Dâru Hicr, 1. Baskı, Mısır, 1419/1999.

Teymî, Ebü'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâil b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî (ö. 535/1141), *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, 4 cilt, thk. Kerem b. Hilmi b. Ferhat b. Ahmed, nşr. Dâru'r-Râye, 1. Baskı, Kahire, 1412/1991.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen (el-Câmi'u's-şâlih / Sünen-ü Tirmizî)*, 5 cilt, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, nşr. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut, 1417/1996.

Tomar, Cengiz, “Şam”, *DİA*, 38. cilt, İstanbul, 2010.

Türcan, Talip, “Ülû'l-Emr”, *DİA*, 42. cilt, İstanbul, 2012.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (ö. 468/1076), *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 4 cilt, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavviz, nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1415/1994.

Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), *el-Megâzî*, thk. Marsden Jones, nşr. Dâru'l-Âlemî, 2. Baskı, Beyrut, 1409/1989.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî (ö. 233/848), *et-Târîh (Târîhu Yahyâ b. Ma'in)*, 4 cilt, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, nşr. Merkezü'l-Buhûsi'l-İlmî, 1. Baskı, Mekke, 1399/1979.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229), *Mu‘cemü’l-büldân*, 7 cilt, nşr. Dâru Sâdr, 2. Baskı, Beyrut, 1416/1995.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm” *DİA*, 1. cilt, İstanbul, 1988.

Yücesoy, Hayrettin, “Kâdisiye Savaşı”, *DİA*, 24. cilt, İstanbul.

Zebîdî, Ebû’l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî ez-Zebîdî (ö. 893/1488), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 12 cilt, çev. Babanzâde Ahmed Naim - Kâmil Miras, nşr. DİB Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1400/1980.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî (ö. 748/1348), *Ma‘rifetü’l-kurrâ‘i’l-kibâr*, 1 cilt (406 sayfa), nşr. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Baskı, yy. 1417/1997.

_____, *Mizânü’l-i‘tidâl*, 4 cilt, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, nşr. Dâru’l-Ma‘rife, 1. Baskı, Beyrut, 1382/1963.

_____, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ’*, 15 cilt, thk. Mecmuatün min’l-muhakkikîn bi İsrâfi‘ş-Şeyh Şuayb el-Arnaût nşr. Müessesetü’r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut, 1405/1985.

_____, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a‘lâm*, 15 cilt, thk. Beşşâr Avvâd Mâ’rûf, nşr. Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1. Baskı, 1424/2003.

Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ‘an haqâ‘iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķâvîl fî vücûhi’t-te‘vîl*, 4 cilt, nşr. Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut, 1407/1986.

Zeydânî, Muzhirüddîn el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hüseyn ez-Zeydânî el-Muzhirî (ö. 727/1326), *el-Mefâtîh fî şerhi’l-Meşâbîh*, 6 cilt, thk. Nûreddin Tâlib, nşr. Dâru’n-Nevâdir, 1. Baskı, Beyrut, 1433/2012.